De l'obrador d'indianes a la fàbrica de vapor. L'accidentada trajectòria d'una família d'industrials: els Mas (1754-1865)*

Cristina Ventura i Soteras - Pere Pascual i Domènech

La indústria cotonera catalana va tenir el seu origen en la producció de teixits estampats (indianes) a Barcelona a partir de la dècada de 1730, la qual va romandre, durant dècades, concentrada en aquesta ciutat.[1] És probable que els elevats salaris i els preus fets barcelonesos afavorissin que, al darrer vintenni del segle XVIII, la manufactura del cotó es dispersés vers diverses zones de l'interior del país.[2] Les més beneficiades van ser aquelles comarques que havien experimentat un intens procés protoindustrial relacionat amb la indústria tradicional de la llana (com el Berguedà, Osona, el Bages o l'Anoia) i que gaudien de mà d'obra qualificada en la filatura i en el tissatge.[3] En dites zones de la Catalunya interior, la substitució de la llana

(*) Aquest estudi s'ha realitzat en el marc del projecte d'investigació desenvolupat per la Secció d'Història del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada que porta per títol *El Rec: el primer barri industrial igualadí.* Hem d'agrair els ajuts rebuts de Marta Vives i Mariluz Cristóbal.

1. Ramon GRAU i Marina LÓPEZ: «Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII», *Recerques*, 4 (1974), p. 19-37; Alejandro SÁNCHEZ: «La era de la manufactura algodonera en Barcelona, 1736-1839», *Revista de Historia Social*, 48-49 (1989), p. 65-114; J.K. THOMSON: *A Distinctive Industrialisation. Cotton in Barcelona, 1728-1832*, Cambridge, Cambridge U.P., 1992, pàssim, i *La indústria d'indianes a la Barcelona del segle XVIII*, Barcelona, L'Avenç/SCEH, 1990, pàssim.
2. Cf. Pierre VILAR: «Transformaciones económicas, impulso urbano y movimiento de los salarios: la Barcelona del siglo XVIII», a *Crecimiento y desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*, Barcelona, Ariel, 1974, p. 194-233, i Albert GARCIA I BALAÑÀ: *La fabricació de la fàbrica. Treball i política a la Catalunya cotonera (1784-1874)*, Barcelona, Ajuntament d'Igualada /CECI/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 57-145.
3. Jaume TORRAS I ELIAS: «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica*, 3 (1984), p. 113-127, i *Fabricants sense fàbrica: Els Torelló, d'Igualada (1691-1794)*, Vic, Eumo, 2007, pàssim.

pel cotó no va alterar, en principi, ni el sistema de filatura dispersa en les llars pageses ni el tissatge domiciliari.[4] En el cas d'Igualada, el 1788 la manufactura del cotó ja ocupava més treballadors que la de la llana.[5]

Entre el final del set-cents i el primer terç del vuit-cents, l'expansió de les indústries tèxtils catalanes experimentà, com és ben conegut, una crisi i un procés de transformació enmig de reiterats episodis bèl·lics i de la desintegració de l'imperi colonial americà. Una de les produccions més afectades pels trastorns del període va ser, sens dubte, l'estampat de teixits de lli —vinculada a l'exportació als mercats colonials—, llenços que eren importats en brut del nord i de l'est d'Europa.[6] Tanmateix, la producció d'indianes (teixits de cotó estampats) també davallà amb més o menys intensitat, malgrat que s'havia comercialitzat, bàsicament, en el mercat espanyol. En el decurs d'aquests anys, també la producció de draps de llana fins i bastos —activitat protoindustrial i relacionada amb l'existència d'estructures gremials— va recular intensament i, fins i tot, pràcticament desaparegué a molts pobles de les comarques de muntanya prepirinenca (Berguedà, Bages, Osona...) i de poblacions com Igualada o Olot. La manufactura llanera només va subsistir al districte de Terrassa i Sabadell, on arribà a la mecanització avançat el vuit-cents.[7] En definitiva, la demanda es veié afectada molt negativament per: la pèrdua dels mercats colonials; la depressió econòmica del període comprès entre 1806 i 1830, i el fet de la puixança descontrolada del contraban de tota mena de teixits a causa de la fallida de l'Estat de la monarquia absoluta.

La crisi del període s'evidencia en l'ensulsiada de les importacions de

4. Yoshitomo Okuno: «Entre la llana i el cotó. Una nota sobre l'extensió de la indústria del cotó als pobles de Catalunya el darrer quart del segle xviii», *Recerques*, 38 (1999), p. 47-76, i Llorenç Ferrer i Alòs: *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles xviii-xx).* Barcelona, Fundació Noguera, 2011, p. 153-287.
5. Josep M. Torras i Ribé: *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els «qüestionaris» de Francisco de Zamora i altres descripcions (1770-1797),* Barcelona, Consell Comarcal de l'Anoia/Ajuntament d'Igualada/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 195-212.
6. Vegeu els estudis de Àlex Sánchez: «Crisis económica y respuesta empresarial. Los inicios del sistema fabril en la industria algodonera catalana, 1797-1839», *Revista de Historia Económica*, 3 (2000), p. 491-494, i «L'estructura comercial d'una fàbrica d'indianes barcelonina: Joan Rull i Cia. (1790-1821)», *Recerques*, 22 (1989), p. 9-24.
7. Josep M. Benaul: «La llana», a J. Nadal *et al.* (eds.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. S. xix. 3. Indústria, transports i finances*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 187-129, i Jordi Nadal: «Cataluña, la fábrica de España. La formación de la industria moderna en Cataluña», a *Moler, tejer y fundir. Estudios de historia industrial*, Barcelona, Ariel, 1992, p. 123-125.

cotó en floca i filat i de la inversió en la indústria cotonera.[8] Un dels trets rellevants de l'evolució de la inversió durant aquests anys consisteix en el fet que es concentrà molt acusadament en la filatura —que en aquest període experimentà la seva primera mecanització— i que davallà intensament, tant en termes relatius com absoluts, la dedicada als estampats.[9] L'evolució de les importacions de cotó i la de la inversió avalen, doncs, la hipòtesi que el col·lapse del sistema extern de relacions comercials[10] va fer que el sector tèxtil català es veiés abocat a una crisi que hi faria necessària una profunda reestructuració durant el primer terç del segle XIX. L'aspecte més rellevant d'aquesta transformació va ser la subsistència de la indústria cotonera a costa, en bona part, de la producció de draps de llana i altres fibres com el lli o la seda. Els teixits barats van substituir, doncs, els més cars. La dispersió de la indústria del cotó pel territori català s'intensificà i va ser precisament en les comarques prepirinenques (singularment a Cardona, Berga i Sallent) on es desenvolupà, de manera precoç, l'ús de màquines de filar accionades per la força humana i on es va concentrar el perfeccionament de la *jenny*, que va donar lloc, a partir de 1800, a l'aparició de la berguedana de 120 fusos.[11]

En el decurs d'aquests anys, en els avenços en la mecanització de la filatura de cotó també hi van tenir un destacat relleu les primeres fàbriques hidràuliques. Hi ha notícies de filatures hidràuliques al Baix Llobregat; a la Plana de Vic (Manlleu, Roda de Ter, Torelló...), on aquesta primera mecanització és poc coneguda;[12] a algunes poblacions del Bages, de les quals es

8. A. SÁNCHEZ: «Crisis económica y respuesta empresarial», p. 503-505.
9. A. SÁNCHEZ: «Crisis económica y respuesta empresarial», p. 485-523, i «La empresa algodonera en Cataluña antes de la aplicación del vapor, 1783-1832», a F. COMÍN i P. MARTÍN ACEÑA (eds.), *La empresa en la historia de España*, Madrid, Civitas, 1996, p. 155-170.
10. Josep FONTANA: *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820 (La crisis del Antiguo Régimen en España)*, Barcelona, Ariel, 1971, p. 47-57, i «Colapso y transformaciones del comercio exterior español entre 1792 y 1827: un aspecto de la crisis de la economía del Antiguo Régimen», *Moneda y Crédito*, 115 (1970), p. 3-23.
11. Cf. Àlex SÁNCHEZ: «Les bergadanes i les primeres màquines de filar», a J. MALUQUER DE MOTES (dir.), *Tècnics i tecnologia en el desenvolupament de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2000, p. 161-175; Àngels SOLÀ: *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, Manresa, Col·legi d'Enginyers Tècnics Industrials de Manresa/Centre d'Estudis del Bages/Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2004, p. 64-67. Sobre els inicis de la filatura de cotó a Catalunya, vegeu també: Josep M. DELGADO: «De la filatura manual a la mecànica. Un capítol en el desenvolupament de la indústria cotonera a Catalunya (1749-1814)», *Recerques, 23. Homenatge a Pierre Vilar.* Vol. III (1990), p. 161-179.
12. Joaquim ALBAREDA: *La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875)*, Vic, Estudis Ausonencs, 1981, p. 51-59.

disposa de més informació... En el cas del Bages, tenim constància de fàbriques hidràuliques de cardat de cotó a Sallent (a partir de 1796) i de filatures hidràuliques dotades de contínues (*throtles*) a Manresa, des del 1801, tant al torrent de Sant Ignasi, com a la riba del Cardener i a d'altres poblacions: Cardona, Súria, Navarcles, Castellgalí...[13] Les esmentades fàbriques es van adaptar a una base productiva que continuà essent, fonamentalment, manufacturera. Les berguedanes van seguir actives, atès que les contínues produïen un fil apte per a ordits i poc adient per a trama. En definitiva, les cardes de cotó mogudes per energia hidràulica van constituir un complement dels petits obradors dotats de berguedanes i de telers manuals a Sallent, i les contínues van proporcionar filats als teixidors de telers a rem ubicats als porxos de Manresa.[14] El sistema estigué en equilibri fins a la dècada de 1830 amb l'existent a les fàbriques de Barcelona i del Maresme, on la filatura es mecanitzà sobre la base de *mule-jennies* (de fusta), conegudes com màquines franceses, que permetien obtenir fils més versàtils, eren menys intensives en energia i podien ser accionades mitjançant vogis moguts per cavalleries.[15] Els dos models anteriors van coexistir amb la filatura mitjançant berguedanes, concentrada a l'Anoia[16] i subsistent al Bages, al Berguedà i a Osona. Un tret rellevant d'aquesta primera mecanització de la filatura és que estigué estretament relacionada, arreu, amb un avanç en la concentració del procés productiu (amb l'afirmació de la «fàbrica») i amb la davallada de la filatura rural i del tissatge domiciliari. Tot i això, cal tenir molt present que malgrat aquestes transformacions, la situació de la indústria cotonera es caracteritzà, durant aquests anys, per grans incerteses. L'esvaïment d'aquestes incerteses —i que resultés factible completar-ne el procés de la mecanització— depenia del fet que els representants de la burgesia del país tinguessin capacitat política per imposar a l'Estat l'aplicació d'una política comercial prohibicionista o altament proteccionista a les importacions de teixits estrangers. Amb el benentès que la creació del «mercat interior» no era només una qüestió de política comercial. S'exigia també la realització

13. À. Solà: *Aigua, indústria i fabricants*, p. 71-107, i Ll. Ferrer: *Sociologia de la industrialització*, p. 153-287.
14. Ll. Ferrer: *Sociologia de la industrialització*, p. 153-287. Per al cas de Sallent, vegeu també A. Garcia i Balañà: *La fabricació de la fàbrica*, p. 353-451.
15. A. Garcia i Balañà: *La fabricació de la fàbrica*, p. 247-352.
16. Vegeu Josep M. Torras i Ribé: «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat (Contribució a l'estudi de la relació entre infraestructura econòmica i transformacions industrials)», *Miscellanea Aqualatensia/2*, Igualada, CECI, 1974, p. 179-181, i Pedro Vives i Vich: *Igualada. Ojeada a su pasado y a su presente, y visión de su porvenir*. [s.a.], Tobella, 1926, p. 6-14.

d'una reforma agrària que abolís les prestacions feudals (delmes, drets i primícies) per tal de contribuir a incrementar la renda disponible dels cultivadors directes de la terra, la inversió en el sector primari, i la capacitat adquisitiva de la pagesia en el conjunt.[17] I, alhora, calia emprendre la modernització de les infraestructures de transport terrestre —per tal d'abaratir el cost de traginar, i fer possible la circulació de mercaderies de baix valor i la circulació a llargues distàncies— necessitat que, finalment, s'acabà concretant en la construcció de la xarxa ferroviària.[18]

La política comercial proteccionista a partir de l'aranzel de 1820 va ser l'instrument que va possibilitar la formació d'un nou sistema de relacions comercials extern.[19] La seva estructuració en el decurs de la dècada de 1830 va crear les condicions del boom experimentat per la inversió que va donar lloc a la definitiva arrencada del procés d'industrialització català.[20] L'esmentat boom inversor determinà que es trenqués l'equilibri entre els trets estructurals que havia adoptat la manufactura cotonera a diferents zo-

17. Sobre els orígens de la nova política comercial: cf. Jaume Vicens Vives: «Coyuntura económica y reformismo burgués. Dos factores en la evolución de la España del Antiguo Régimen», *Estudios de Historia Moderna*, IV (1954), p. 352-391; Josep Fontana: «La primera etapa en la formació del mercat nacional a Espanya», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, v. II, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1967, p. 143-161; i Ernest Lluch: *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1973, pàssim. Respecte a la reforma agraria liberal, vegeu: Josep Fontana: «Transformaciones agrarias y crecimiento económico en la España contemporánea», a *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo xix*. Barcelona, Ariel, 1973, p. 147-196, i *La Revolución Liberal. Política y Hacienda en 1833-45*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1977, p. 257-329.
18. Cf. Pere Pascual: *Los caminos de la era industrial. La construcción y financiación de la Red Ferroviaria Catalana (1843-1898)*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona/Fundación de los Ferrocarriles Españoles, 1999, p. 27-43.
19. Cf. Josep M. Fradera: *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, Crítica, 1987, pàssim; Pere Pascual: *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle xix. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica, 1990, p. 82-123; i Francesc Valls: *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits en l'arrencada industrial catalana*, Barcelona, Eumo, 2003, p. 392-415.
20. Cf. Carles Sudrià: «Capitalistes i fabricants. El finançament de la industrialització catalana (1815-1866)», *Butlletí de la Societat Catalana d´Estudis Històrics*, V (1994), p. 29-40. Pel que fa a l'autèntic *take-off* experimentat per la producció industrial catalana en aquesta època, cf. Albert Carreras: *Industrialización española: estudios de historia cuantitativa*, Madrid, Espasa-Calpe, 1990, p. 55-64; i Jordi Maluquer de Motes: «El índice de la producción industrial de Cataluña. Una nueva estimación (1817-1935)», *Revista de Historia Industrial*, 5 (1994), p. 45-71.

nes del país entre 1800 i 1830. L'entrada de Catalunya a l'era del vapor comportà, des del final de la dècada de 1830, la creixent afirmació del sistema de grans fàbriques, relacionat amb la utilització de màquines de filar *mule jennies* de ferro (i després selfactines) i amb la generalització del teler mecànic en el tissatge. La nova maquinària tenia una productivitat molt més elevada, però era molt pesada i exigia una força motriu que només podien aportar les màquines de vapor o bé salts hidràulics susceptibles de generar un elevat potencial energètic.[21] Entre 1840 i 1860, la indústria cotonera es va fonamentar en la fàbrica de vapor, i la localització òptima d'aquesta nova gran indústria tèxtil eren aquells indrets on era possible obtenir el combustible a uns preus més barats. És a dir, l'hulla anglesa que arribava, bàsicament, a través del port de Barcelona. Per tant, la major part dels vapors es van localitzar a Barcelona o a la seva rodalia (Sants, Sant Martí de Provençals...), així com a d'altres poblacions del litoral o properes als ports del país: Mataró i alguns pobles del Maresme, Vilanova i la Geltrú, Reus...[22]

En aquest trànsit, la vila d'Igualada va superar amb èxit el repte que va significar la primera mecanització de la indústria cotonera. La indústria tradicional de la llana controlada pels paraires (com s'esdevingué arreu de Catalunya) s'enfonsà a partir de finals del segle XVIII —com molt bé demostra l'estadística que acaba de publicar Montserrat Duran—,[23] i la indústria tèxtil local s'orientà vers la indústria cotonera, que enregistrà una expansió espectacular durant la primera meitat del vuit-cents. El pas de la llana al cotó implicà un model productiu caracteritzat per la mecanització

21. Aquest va ser el cas de Manresa, vegeu: Josep OLIVERAS I SAMITIER: *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*, Manresa, Caixa d'Estavis de Manresa, 1985, p. 135-140, i À. SOLÀ: *Aigua, indústria i fabricants*, pàssim. I també d'altres poblacions del Bages situades a la riba dels rius Llobregat i Cardener, cf. Ll. FERRER I ALÒS: *Sociologia de la industrialització*, pàssim.
22. Cf. Jordi NADAL: *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, Ariel, 1975, p. 195-201, i «La indústria cotonera», a J. NADAL *et al.* (eds.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. S. XIX. 3. Indústria, transports i finances*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 25-37. Vegeu, també, Jordi MALUQUER DE MOTES, «La gran transformació. Industrialització i modernització a la Catalunya del segle XIX», a J. NADAL *et al.* (eds.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. S. XIX. 1. La formació d'una societat industria*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994, p. 158-177, i Olivier RAVEUX i Àlex SÀNCHEZ: «La adaptación tecnológica como factor de localización industrial. Una revisión de las investigaciones sobre la industria de hilados de algodón en Cataluña (1772-1885)», *Investigaciones de Historia Económica*, 17 (2010), p. 65-94.
23. Montserrat DURAN: «Introducció», a M. DURAN (ed.), *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada…*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, p. 9-45.

de la filatura —a base de *jennies* perfeccionades o de berguedanes accionades per força humana o vogis moguts per cavalleries— i la subsistència dels telers manuals.[24] L'expressat procés estigué relacionat amb una transformació qualitativa del procés de producció: la concentració dels factors i el desenvolupament de la fàbrica. La consolidació de l'emergent burgesia industrial dels fabricants s'evidencia en una estadística de 1845 que ens mostra que existia a Igualada un nucli de vuit fàbriques cotoneres —la gran majoria constituïdes al llarg de la primera meitat del segle XIX— que ocupaven més de 100 treballadors.[25] Els problemes per a la indústria tèxtil igualadina van aparèixer, com és ben conegut, amb el desenvolupament de la segona mecanització, relacionada amb l'ús de la màquina de vapor o de l'energia hidràulica. La dotació de recursos hídrics a la comarca era extremament migrada i totalment insuficient per servir de motor a la gran indústria. Tot i això, durant uns anys, existí la il·lusió que els carbons de la zona de Calaf podien servir de combustible a les fàbriques a vapor.[26] La formació, el 1841, de la Cia. Fabril Igualadina (després denominada Igualadina Cotonera), dotada d'una màquina de 30 CV i concebuda, en principi, com a gran filatura de *mule jennies*, evidencia l'existència d'aquesta expectativa.[27] És més, el 1846 la societat Macià Vila, Subirà i Cia. inicià la construcció d'una altra gran fàbrica a vapor de filats i teixits de cotó (l'anomenat «vapor cremat»), que no arribà a fi de bé, perquè va ser incendiada el març de 1848 en el context de la segona guerra carlina o dels Matiners.[28] En els anys posteriors es va constatar la mala qualitat dels lignits dels voltants de Calaf i es generalitzà la convicció que no eren la solució al problema del combustible. L'expectativa d'obtenir hulla anglesa a preus enraonats es començà a esvair quan la companyia del Ferrocarril de Barcelona a Saragossa elegí (el 1853) el traçat per Manresa en lloc de per Igualada, i quedà totalment frustrada arran de la fallida del Ferrocarril d'Igualada a Sant Sadurní d'Anoia —on havia d'enllaçar amb la línia de Barcelona a Tarragona—, en el context de la ressaca

24. Cf. Josep M. Torras i Ribé: «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat», p. 179-183, i «Igualada», a J. M. Torras i Ribé (coord.): *Història de les comarques de Catalunya. Anoia*, vol. I, Manresa, Percir, 1988, p. 114 i 116-123.
25. Cf. Pere Pascual i Domenech: *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris. 1. Liberalisme, conservadorisme i canvi econòmic i social (1820-1930)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 2000, p. 67.
26. Cf. Josep Riba i Gabarró: *Història de l'explotació dels lignits del districte de Calaf (1841-1994)*, Vic, Eumo Editorial/Ajuntament d'Igualada/CECI, 2003, p. 15-130.
27. P. Pascual: *Els Torelló*, p. 65-68.
28. Pere Pascual; Gemma Estrada; i Angelina Ferreras: *Macià Vila i el «vapor cremat»*, Vic, Eumo Editorial/Ajuntament d'Igualada/CECI, 2004, p. 47-77.

de la profunda crisi financera de 1866.[29] L'esmentat esdeveniment tingué lloc quan ja s'havia iniciat la davallada demogràfica i l'intens procés de desindustrialització que experimentà Igualada durant la segona meitat del segle XIX.[30]

Tanmateix, cal advertir que tenim un coneixement força limitat de la singularitat i de la problemàtica de la industrialització igualadina durant la primera meitat del segle XIX, en el context del procés que acabem de descriure. Ens manquen estudis detallats sobre les estructures productives i comercials de la manufactura cotonera (a nivell organitzatiu, tècnic...) i la seva transformació; la dinàmica vers la concentració dels factors productius que van donar origen a l'afirmació de la fàbrica i, amb ella, de la burgesia industrial i de la classe obrera; l'origen i les vicissituds de les nissagues dels grans fabricants igualadins de mitjan segle XIX (els Castells, Godó, Cendra, Galceran, etc.)... Per avançar en aquests aspectes —que poden ajudar a millorar i àdhuc a renovar la visió que tenim de l'esmentat procés d'industrialització—, seria òptim disposar de documentació familiar i empresarial relativa a aquest període, la qual, si hi és, no es troba a l'abast d'estudiosos i investigadors. Però disposem d'una altra font —a banda de la poca documentació de caràcter municipal conservada— d'explotació dificultosa a causa de la dispersió de la informació, però que, d'altra banda, és molt rica en continguts: es tracta dels protocols notarials. L'estudi que segueix a continuació s'ha fonamentat, bàsicament, en documentació notarial i té per objectiu precisar els orígens, l'ascens i els daltabaixos d'una família d'industrials que culminà la seva trajectòria empresarial amb l'aixecament del segon vapor igualadí: el «vapor de baix». El treball s'articula en tres apartats. El primer està dedicat a precisar els trets estructurals de la indústria cotonera igualadina el 1820, quan el procés de concentració que portà a l'emergència de la fàbrica tot just s'acabava d'iniciar. En el segon s'estudia la trajectòria de Jaume Mas i Moret, un modest teixidor de lli que aconseguí muntar una fàbrica d'indianes que va tancar abans de 1840. I en el tercer es precisen les vicissituds del fabricant Francesc d'Assís Mas i Matosas (nét de l'anterior), que construí, entre 1856 i 1857, l'esmentat vapor, tot just en el moment en què s'havia ja iniciat la crisi de la indústria tèxtil igualadina per les raons suara esmentades.

29. P. PASCUAL: *Los caminos de la era industrial*, p. 86-96 i 327-340.
30. Josep M. TORRAS I RIBÉ: «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat», p. 184-187, i «Igualada», p. 131-149. Vegeu, també, Joan MERCADER: *La ciutat d'Igualada*, Barcelona, Barcino, 1953, p. 69-78 i 85.

LA SITUACIÓ DE LA INDÚSTRIA COTONERA D'IGUALADA EL 1820: UNA CONSTEL·LACIÓ DE PETITS PRODUCTORS

El governador de Catalunya, Josep de Castellar, sol·licità, el juny de 1820, que l'ajuntament igualadí respongués un interrogatori per tal d'esbrinar «hasta que punto llega en el día la industria fabril de la nación para proteger sus progresos, y hacerla respetable en los mercados de la España europea y americana, y a fin de estimar [...] lo que le falta [...] para nivelarse con otros estados de Europa...».[31] En compliment d'aquest requeriment, l'ajuntament efectuà un cens de la manufactura cotonera de la vila, i es van comptabilitzar un total de 158 fabricants.[32] Per tant, tot i que ja havia cristal·litzat el sistema de «fàbrica» —la integració en la unitat productiva de mitjans de producció i força de treball assalariada—, el grau de concentració dels factors encara era molt baix. Els fabricants que disposaven de 20 o més màquines de filar (*jennies* perfeccionades o berguedanes) i de telers manuals només eren 32, i equivalien al 20,2 % del total. L'esmentat grup posseïa una mitjana de 13 màquines de filar i de 16 telers manuals per fàbrica. La resta (la gran majoria) eren petits o molt petits obradors (vegeu la taula 1).

Taula 1. Nombre i percentatge de màquines de filar i de telers manuals per agrupacions d'unitats de producció segons el nombre total de màquines posseïdes.

Nombre de màquines de filar i de telers	(1) Nombre d'empreses	%	(2) Nombre de màquines de filar (*)	2/1	(3) Nombre de telers (*)	3/1	(2+3) Nombre de màquines de filar i de telers	(2+3)/1
> 39	2	1,27	43	21,5	49	24,5	92	46,0
> 29 – < 40	13	8,23	194	14,9	243	18,6	437	33,6
> 19 – < 30	17	10,76	180	10,5	224	13,1	404	23,7
> 9 – < 20	64	40,51	455	7,1	436	6,8	891	13,9
< 10	62	39,23	175	2,8	164	2,6	339	5,4
	158	100,00	1.047	6,6	1.116	7,0	2.163	13,6

(*) Hem d'advertir que en la font es consigna —sens dubte a causa d'errors en les sumes— que hi havia 1.054 màquines de filar (703 en curs i 351 d'aturades) i 1.092 telers manuals (578 en curs i 514 d'aturats).

Font: Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN), fons municipals, lligall 28/1 (1820), *Dueños, máquinas, telares...*

31. Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN), fons municipals, lligall 28/1 (1820), *Gobierno político superior de la provincia de Cataluña. Circular…*, datada el 16 de juny de 1820.
32. Un resum d'aquesta estadística ha estat publicat per J. M. Torras i Ribé: «Igualada», p. 114.

Entre aquests fabricants hi ha alguns industrials que apareixen a l'estadística de fàbriques de 1845.[33] És el cas dels Godó (Oleguer i Antoni), Castells, Moret, Fàbregas, Vidal, Casulleras, Baliu... i d'altres que en aquesta època eren productors molt petits (vegeu la taula 2). Tanmateix, en aquest

Taula 2. Relació dels fabricants cotoners que tenien, en total, més de vint màquines de filar i telers manuals a la Igualada de 1820.

	(1) Nombre de màquines de filar			(2) Nombre de telers			(1 + 2) Nombre total de màquines de filar i de telers
	actives	aturades	total	actius	aturats	total	
Jeroni Vidal	24		24	12	13	25	49
Jaume Moret	13	6	19	15	9	24	43
Josep Galí	9	10	19	18		18	37
Josep Tous	12	7	19		18	18	37
Jordi Mimó	13	1	14	14	9	23	37
Joan Morera	15		15	22		22	37
Vicenç Font	7	9	16	16	3	19	35
Rafael Mirapeix	4	11	15	4	15	19	34
Oleguer Godó	12		12	7	14	21	33
Josep Puiggrós	5	11	16	6	10	16	32
Martí Mestre	13		13	9	10	19	32
Gener Borrull	11		11	12	9	21	32
Francesc Casulleras	7	9	16	8	7	15	31
Maurici Puiggrós	10	6	16		14	14	30
Isidre Fàbregas	12		12	18		18	30
Bartomeu Mirapeix	12		12	17		17	29
Josep Baliu Noguera	3	11	14	4	9	13	27
Josep Farguell	9		9	5	13	18	27
Josep Calaf	12		12	15		15	27
Bartomeu Badia	8	6	14	9	4	13	27
Josep Perracanta	7	4	11	6	9	15	26
Aleix Morros	12		12	4	8	12	24
Josep Jover	3	9	12		12	12	24
Josep Castells	9		9	8	6	14	23
Jaume Carner	7	4	11		12	12	23
Antoni Godó	6		6	16		16	22
Ramon Bonet	4	9	13	6	3	9	22
Bonaventura Mas	9		9	6	6	12	21
Cristòfor Gabarró	2	6	8	2	11	13	21
Pau Tomás	7		7	5	9	14	21
Joan Genovés	10		10	10		10	20
Pau Mimó	4	7	11	4	5	9	20
	291	126	417	278	238	516	933
Altres fabricants	412	218	630	324	276	600	1.230
	703	344	1.047	602	514	1.116	2.163

Font: Font: ACAN, fons municipals, lligall 28/1 (1820), *Dueños, máquinas, telares*

33. ACAN, fons municipal, lligall 150/5 (1845), *Partido de Igualada. Villa de Igualada. Estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en la misma…*, datat el 26 d'abril de 1845.

interval de vint-i-cinc anys, molts industrials van desaparèixer, alhora que en sorgiren de nous, amb una tendència molt accentuada vers la concentració relacionada amb un augment molt notable de la capacitat productiva i del nombre mitjà de força de treball ocupada per unitat productiva. Les dades són prou contundents: el 1820 es van censar 158 fabricants dedicats a la filatura i al tissatge, i el 1845, només 41.

L'estadística evidencia que es tractava d'un moment de crisi. L'ensulsiada de la demanda es devia a factors diversos (una conjuntura depressiva, un nivell de contraban de teixits estrangers desbordant, el col·lapse total del mercat colonial) i afectava la indústria cotonera de tot Catalunya. Pel que fa a Igualada, l'esmentat informe consigna que de les 1.047 màquines de filar censades, 344 estaven aturades (el 32,8 %), i dels 1.116 telers, 514 romanien inactius (el 46 %) (vegeu la taula 3). Els esmentats nivells d'atur poden sorprendre, però possiblement no són exagerats. Perquè Magí Corominas —diputat per Catalunya— manifestà davant el Congrés en el decurs de la discussió parlamentària de l'aranzel probicionista aprovat el 1820 que: «En el año de 1819 entraron en Cataluña de fuera de la Península [...] 38.918 quintales de algodón en rama, que junto con el que se llevó de Motril y de Ibiza no bajarían de 50.000 quintales. Es necesario advertir que en el expresado año estaban sin ejercicio a lo menos la tercera parte y acaso la mitad de las máquinas por falta de consumo de las manufacturas, causada por la introducción de las extranjeras [...], si todas las máquinas hubiesen estado en ejercicio hubieran consumido a lo menos de 80 a 100.000 quintales de algodón...»[34]

Taula 3. Magnitud de l'atur en la maquinària de filar i en el tissatge de la indústria cotonera d'Igualada el 1820 per agrupacions d'unitats de producció segons el nombre total de màquines posseïdes.

Nombre de màquines de filar i de telers	Nombre de màquines de filar				Nombre de telers			
	actives	(1) aturades	(2) total	1 · 100/2	actius	(3) aturats	(4) total	3 · 100/4
> 39	37	6	43	13,95	27	22	49	44,89
> 29 - < 40	130	64	194	32,98	134	109	243	44,85
> 19 - < 30	124	56	180	31,11	117	107	224	47,76
> 9 - < 29	268	187	455	41,09	214	222	436	50,91
> 10	144	31	175	17,71	110	54	164	32,92
Total	703	344	1.047	32,85	602	514	1.116	46,05

Font: Font: ACAN, fons municipals, lligall 28/1 (1820), *Dueños, máquinas, telares...*

34. *Diario de las Sesiones de las Cortes*, 124 (5-XI-1820), p. 2.109.

El volum de producció anual s'estimava en unes 26.000 peces de qualitat comuna; 12.900, mitjana, i 11.100, superior. La filatura ocupava 1.406 dones; el tissatge, un total de 1.058 obrers: 578 homes i 480 dones «ocupades para la maniobra de dits talés...». Hi havia a més, diverses fàbriques d'indianes que comptaven amb 110 taules de pintar (de les quals només n'hi havia 29 d'actives) on treballaven 29 homes i 60 «minyons», a banda d'altres 30 homes ocupats als «prats per blanquejar...». En relació amb aquesta activitat es diu que: «En quant als colors no podem dir que en esta sian del tot tan adelantats com los del estranger, pero algunas fàbricas de esta quaci si esimilan...».[35] Les respostes a les preguntes del qüestionari annex van ser, en primer lloc, que les peces «medianas y ord[inari]as se fabrican tan buenas como las ynglesas y francesas. Que algunas de finas se fabrican con igualdad. Y q[u]e se fabricarían aún superiores si mereciesen las fábricas la protección del gov[ier]no para su despacho...». En segon lloc, que: «No se despachan de esta parte de mucho t[iem]po las dos terceras partes a causa del escandaloso contra[ban]do y la libre import[ación] que se hacía...». En tercer lloc, que les màquines eren mogudes «todas p[o]r sangre...». En quart lloc, que «los tintes son también como los del estrang[er]o...»; que tenien les «calderas 600 cargas de cabida...»; que els «hornos están construidos p[o]r método antiguo y algunos p[o]r el moderno...»; que el combustible emprat era «leña»; i que existien dotze «batanes, su calidad antigua. Están de una a dos horas de dist[anci]a...».[36] Per tant, la indústria cotonera igualadina es caracteritzava, en aquesta època, per una autèntica constel·lació de petits productors subjectes, a una dinàmica que portava a la concentració dels factors inherent a l'afirmació del sistema de fàbrica i a profundes transformacions socials. En pàgines posteriors, seguirem la trajectòria de dues generacions d'una família d'aquests petits productors dedicats a l'estampat de teles de cotó, que finalment no van aconseguir fer-se un lloc entre els grans fabricants de la població.

JAUME MAS I MUSSONS: DE TEIXIDOR DE LLI A FABRICANT D'INDIANES

Els Mas eren una modesta família de teixidors de lli a la Igualada de la segona meitat del segle XVIII. El febrer de 1754 va tenir lloc l'enllaç matrimonial entre Josep Mas («juvenum lini textore») i Rosa Mussons, filla d'un

35. ACAN, fons municipals, lligall 28/1 (1820) , *Nº de las màquinas de filà cotó…*
36. ACAN, fons municipals, lligall 28/1 (1820), *1ª Que las medianas y ord[inari]as se fabrican…*

pagès del terme d'Òdena.[37] El matrimoni tingué sis fills: Josep, batejat el 1754;[38] Caterina, el 1757 (que morí aquest mateix any);[39] Jaume, el 1759;[40] Pau, el 1762;[41] Salvador, el 1766;[42] i Antoni, el 1769 (traspassat al cap d'un mes i escaig de néixer)[43]. Entre els fills cabalers de Josep Mas, Jaume acabaria esdevenint un significat fabricant d'indianes de la vila. El seu pare va fer testament el 1790 i disposà que fossin executors de les seves últimes voluntats els quatre fills que el van sobreviure, als quals encarregà els seus funerals «y lo número de misas q[ue] conega suficient la prudència i discreció de mon hereu...». Llegà als seus fills Jaume, Pau i Salvador 40 pessetes a cadascun i tots els seus altres béns mobles i immobles a Josep, el seu fill primogènit i hereu.[44] Per tant, Jaume Mas i Mussons va rebre una herència ben migrada del seu progenitor, que no era una persona gens acabalada.

L'ascens econòmic: l'obrador d'indianes i la compra del prat (1790-1819)

Jaume Mas es casà el juny de 1780 amb Agnès Moret, filla d'un mestre de cases de Calaf.[45] Els esmentats cònjuges van tenir set fills: Rafaela, bate-

37. Arxiu Parroquial d'Igualada (API), *Libro de matrimon[ios] de decim[bre] 1726 a fin de 1795*, assentament 3, el matrimoni va tenir lloc el 18 de febrer de 1754; el nuvi era fill de Josep Mas, teixidor de lli, i de Caterina Guarro, i la núvia era filla de Pere Joan Mussons, pagès del terme d'Òdena, i de Cecília Morera. Rosa Mussons va morir relativament jove, als cinquanta anys, i va ser enterrada el 19 d'abril de 1784, assentament 63 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
38. API, *Libro de Bautis[m]os de Dicie[mb]re 1736 a fin de 1765*, assentament 135, Igualada, 19 de desembre de 1754. Padrins: Josep Mas (major), teixidor de lli, i Anna, muller de Josep Garrich, pagès.
39. Ibídem, assentament 14, Igualada, 28 de gener de 1757. Padrins: Agustí Mussons, pagès d'Òdena, i Francesca, muller de Francesc Cendra, paraire. Va ser enterrada el 19 d'agost de 1757, assentament 116 (API, *Libro de Óbitos de Enero del año 1715 a fin de 1779*).
40. Ibídem, assentament 144, Igualada, 14 d'octubre de 1759. Padrins: Francesc Cendra, paraire, i Magdalena, muller d'Agustí Mussons, pagès d'Òdena.
41. Ibídem, assentament 115, Igualada, 5 d'agost de 1762. Padrins: Pau Bertran, mestre de cases, i Francesca, muller de Pere Rossich, pagès.
42. API, *Libro de Bautismos años de 1766 a 1787*, assentament 159, Igualada, 25 de desembre de 1766. Padrins: Josep Mas, estudiant, i Eulàlia Mas, donzella.
43. Ibídem, assentament 126, Igualada, 14 de setembre de 1769. Padrins: Jaume Puig, pagès, i Rita Martí, donzella. Va ser enterrat el 26 de setembre de 1769, assentament 262 (API, *Libro de Óbitos de Enero del año 1715 a fin de 1779*).
44. ACAN, fons notarial, Josep Mas i Torelló, Igualada, 10 de novembre de 1794, folis 208v-r. Va morir als setanta quatre anys i va ser enterrat el 19 de desembre de 1794, assentament 286 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
45. API, *Libro de matrimon[ios] de decim[bre] 1726 a fin de 1795*, assentament 22, el matrimoni se celebrà el 25 de juny de 1780; la núvia era filla de Josep Moret, fuster, i de Madrona Closa.

jada el 1781;[46] Agnès, el 1784 (traspassada abans de complir els quatre anys);[47] Jaume, el 1786 (que morí amb de dos anys i mig);[48] Josepa, el 1788 (que no arribà a complir dos anys);[49] Joan, el 1791;[50] Joaquim, el 1793 (traspassat amb pocs mesos);[51] Joaquima, el 1795 (que morí pocs dies després de néixer).[52] Mentrestant, tot sembla indicar que Jaume es guanyava força bé la vida treballant de «teixidor de lli», perquè el juny de 1786, comprà una vinya de dos jornals ubicada al terme d'Òdena, partida dels Puigs o Bobetes, pel preu de 466,66 pessetes.[53] Posteriorment (l'abril de 1796), quan encara era teixidor de lli, comprà un altre immoble: una casa «ab son portal obrint», localitzada al carrer de Sant Agustí, que limitava, a tramuntana, amb dit carrer, per la suma de 1.733,33 pessetes.[54] Poc després (el juliol

46. API, *Libro de Bautismos años de 1766 a 1787*, assentament 175, Igualada, 20 de novembre de 1781. Padrins: Josep Mas, teixidor de lli (avi patern), i Rafaela Jordana, muller d'Antoni Valls, espardenyer.
47. Ibídem, assentament 27, Igualada, 18 de febrer de 1784. Padrins: Francesc Moret, espardenyer, i Rosa, àvia paterna. Va ser enterrada el 7 de gener de 1789, assentament 12 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
48. Ibídem, assentament 77, Igualada, 2 d'abril de 1786. Padrins: Josep Mas, teixidor de lli (avi patern), i Maria Àngela Font, muller de Francesc Moret, espardenyer. Va ser enterrat el 31 de desembre de 1788, assentament 154 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
49. API, *Libro de Bautis[mos] de Enero 1788 a Setiem[br]e 1801*, assentament 194, Igualada, 1 d'octubre de 1788. Padrins: Joan Quer, pagès, i Josepa Valios, muller de Josep Mas, teixidor de lli. Va ser enterrada l'1 d'agost de 1790, assentament 75 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
50. Ibídem, assentament 1, Igualada, 2 de gener de 1791. Padrins: Joan Margarit, pagès, i Madrona Valls, muller de Sebastià Piqué, pagès de Jorba.
51. Ibídem, assentament 190, Igualada, 11 d'agost de 1793. Padrins: Salvador Mas, barreter, i Antònia Valls, muller de Joan Camps, teixidor. Va ser enterrat el 19 de desembre de 1793, assentament 207 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
52. Ibídem, assentament 23, Igualada, 27 de gener de 1795. Padrins: Sebastià Piquer, pagès, i Maria Tardà, muller de Salvador Mas, barreter. Va ser enterrada el 4 de febrer de 1795, assentament 27 (*Libro de Óbitos de Enero del año 1780 a Seti[embre]e de 1803*).
53. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 5 de juny de 1786, folis 183v-186v. Bonaventura Brunet, fadrí forner resident a Barcelona —apoderat del seu pare— va vendre a Jaume Mas dita peça de terra per tal de pagar a Anton Macià, apotecari d'Igualada, la suma de 93,33 ptes. «per rahó de las medicinas»; a Caterina Brunet, muller de Jaume Figueras, pagès de Vilanova, 16 ptes.; a Pau Colomer i a la seva dona Maria Brunet, 232 ptes. (de part del deute que «han fet gràcia») d'un llegat a favor seu; i a Maria Brunet per altre llegat, 42,66 ptes. El comprador retingué 341,33 ptes. per pagar deutes, i lliurà les 125,33 restants al venedor.
54. ACAN, fons notarial, Agustí Viladés, 10 d'abril de 1796, folis 92v-93r. Jaume Farré, sastre, i Ramon Farré, pare i fill, van manifestar que per tal de pagar a Isidre Oguet, teixidor de lli de la vila, 508,58 ptes. que els havia deixat graciosament, i altres deutes,

de 1799), quan ja havia esdevingut «fabricant d'indianes», adquirí, juntament amb el seu sogre (Francesc Moret), en establiment, una casa, al carrer de l'Argent, que «se halla en el dia casi inhabitable, derruida, como que se está cayendo en muchas partes...». Es precisà que tenia «quatro portales, los tres en la calle de Argent y otro a la Nueva...». S'establí que el cens seria de 400 pessetes anuals, i l'entrada, de 4.666,66 pessetes —de les quals se'n pagaren 666,66 en aquest acte, amb el compromís de pagar la part restant en el termini d'un any— que s'havien d'invertir «en obrar la casa de la heredad de la Rochela que posehen [els cessionaris] en el término de Ódena y en la carretera r[ea]l...», obra indispensable «como que si no (...), no se encontrará masovero, quedándose la heredad desamparada...».[55] El juny de 1806, adquirí a Magí Bofarull, veí de Cartagena, el mas de Tous, constituït per una casa amb disset peces de terra i un hort.[56] Posteriorment, el maig de 1817, comprà per 80 pessetes a Joan Mas, veí de Tous, un «tros de terra bosquina» també ubicat al terme de Tous, d'uns 2 jornals, a la partida Pla de Panés.[57] El seu inventari *post mortem* posa de manifest que adquirí altres immobles els quals no hem aconseguit documentar ni quan els va obtenir ni quina inversió va comportar la compra d'una altra casa al carrer de Sant Agustí;

venien dita casa gravada amb un cens de 6,66 ptes. acreditat pel convent de Sant Agustí. El comprador retingué la suma acreditada per Oguet i es va comprometre a pagar la part restant en el termini de mig any.

55. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 16 de juliol de 1799, folis 216v-219r. Els establidors van ser els consorts Trinidad de Tribes, capità de regiment de cavalleria, i Isabel Padró (hereva de l'immoble) que es van reservar «el uso, para la próxima cosecha del vino, de los lagares de la referida casa...» només durant un any; i es precisa que en dit establiment «no va comprehendido ninguna cuba así grande como pequeña de las que existen en la casa, ni tampoco mueble ni otra cosa que pueda extraerse...», que es van comprometre a retirar en el termini d'un any. L'esmentada operació es liquidà el maig de 1801, quan Miquel Franch i Clusels —apoderat de Trinidad de Tribes i d'Isabel Padró— confessa haver rebut de Jaume Mas i de Francesc Moret, espardenyer de la vila, la suma de 4.000 ptes., en diverses partides i èpoques, i es diu que d'aquesta suma s'havien invertit 2.666,66 en la reconstrucció de la casa de la Roixela (ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 20 de maig de 1801, folis 63r-64r).
56. Cf. Arxiu de Protocols de Barcelona (AHPB), Gaietà Anglora, Barcelona, 21 d'abril de 1846, folis 108v-112r. L'operació va ser escripturada pel notari de Mataró Desideri Torres, el 7 de juny de 1806. Sense que tinguem la seguretat d'estar relacionada amb la compra d'aquest mas, sabem que el gener de 1813, Jaume Mas va vendre, «per major expedició de sos negocis...», a Pere Claramunt i a la seva muller —naturals de Tous i residents a Sant Pol de Mar— una casa ubicada al carrer Major de Tous per 800 ptes (ACAN, fons protocols notarials, Francesc Vilaró Viladés, 3 de gener de 1813, folis 3v-r).
57. ACAN, fons notarial, Josep Mas i Torelló, Igualada, 15 de maig de 1817, folis 326v-r.

d'una altra vinya al terme d'Òdena; i de la tercera part d'una casa-fàbrica a l'Espluga de Francolí...

Mentrestant, es van casar dos dels seus fills. Primer, el febrer de 1801, la seva filla Rafaela ho féu amb Josep Castells i Camps, «jove culabrer», fill de Gabriel Castells, fabricant de faixes, i de Magdalena Camps.[58] Uns anys després (el novembre de 1806) tingué lloc l'enllaç matrimonial del seu fill i hereu Joan Mas i Moret, «jove» fabricant d'indianes, amb Rita, filla d'Anton Matosas, fabricant de draps, i de Maria Eulàlia Bergadà.[59] En capítols matrimonials, Jaume Mas va fer donació al seu fill de tots els seu béns amb les reserves d'administració, dotà els altres fills segons la «posivilitat de sa casa», d'usdefruit per la seva dona, de testar lliurement «la meitat de tots los sobredits béns». Per la seva banda, Anton Matosas i la seva muller dotaren la seva filla en concepte de llegítimes amb 4.000 pessetes (2.600 de part del pare, 1.266,66 de la mare, i 133,33 de suplement), calaixera de noguer, vestits i roba. La núvia aportà el dot als seus futurs sogre i marit i li atorgaren un escreix de 1.333,33 pessetes.[60] Els expressats cònjuges van engendrar vuit fills: Francesc, batejat el 1808;[61] Jaume, el 1810 (traspassat abans de complir els tres anys);[62] Anna, el 1814;[63]

58. API, *Libro de Matrimo[nio]s años de 1796 a 1819*, assentament, 25, Igualada, 14 de maig de 1801. En els capítols matrimonials es pactà que Gabriel Castells feia donació al seu fill Josep, d'una part, de 933,33 ptes., i de l'altra, d'una caixa, roba, matalassos, màrfega i un llit. Jaume Mas dotà la seva filla amb 1.333,33 ptes., calaixera, vestits i roba, màrfega, coixins i un llit. La núvia aportà el dot als seus futurs sogre i marit. Gabriel Castells i Jaume Mas es van comprometre que «sempre ÿ quant vinga lo cas que los dits esdevenidors cònjuges tingan de parar-se casa (...) estaran obligats dits Castells y Mas pares (...) en donar-los tot lo parament de la cuina a més de lo que los han promès...». Uns anys després, Josep Castells Camps, culebrer, i Rafela Mas, consorts, van reconèixer haver rebut de Jaume Mas la suma de 1.333,33 ptes. segons que s'havia pactat en capítols i que ja havien rebut la calaixera, els vestits i la roba (ACAN, fons notarial, Antón Mateu, Igualada, 15 de desembre de 1801, folis 38v-41r). Sobre els orígens de la família Castells-Camps, vegeu: Conxa Castells: «Josep Castells i Boronat i els seus germans. Els orígens d'un llinatge de l'alta burgesia industrial igualadina», *Miscellanea Aqualatensia/12*, Igualada, CECI, 2006, p. 182-205.
59. API, *Libro de Matrimo[nio]s años 1796 a* 1819, assentament 60, el casament tingué lloc el 16 de novembre de 1806.
60. ACAN, fons notarial, Anton Mateu, Igualada, 12 de novembre de 1806, folis 322v-327r.
61. API, *Libro de Bautismos de Octubre de 1801 a Agosto 1816*, assentament 170, Igualada, 14 de maig de 1808. Padrins: Francesc Anton Matosas, paraire, i Agnès Moret, àvia paterna.
62. Ibídem, assentament 393, Igualada, 8 de desembre de 1810. Padrins: Jaume Mas, avi patern, i Maria Eulàlia Bergadà, muller de Francesc Mathosas, pagès. Va ser enterrat el 12 de setembre de 1813, assentament 255 (*Libro de Óbitos de Octubre del año 1803 a Agosto 1821*).
63. Ibídem, assentament 55, Igualada, 28 de gener de 1814. Padrins: Francesc Matosas, paraire, i Rafaela Mas muller de Josep Castells, fabricant d'indianes.

Antònia, el 1817;[64] Maria Rosa, el 1819;[65] Rita, el 1822;[66] Dolors, el 1825;[67] i Joan, el 1828.[68]

Les reiterades compres d'immobles evidencien que en el curs d'aquests anys, el negoci d'estampat de teixits de cotó de Jaume Mas prosperà, malgrat que els temps van ser tempestuosos, enmig de guerres i de l'ensulsiada dels mercats i de la demanda. En rigor, mai no arribà a ser un «fabricant d'indianes», perquè ni filava ni teixia les peces que estampava, sinó que les comprava a altres fabricants. Tenia l'obrador als baixos de la casa del carrer de l'Argent, on hi havia dotze taules de pintar indianes, cinc tines amb tots els seus utensilis i els corresponents motlles. En una cambra annexa (la «dels colors»), hi tenia els materials per al consum de tres mesos de vuit pintadors, les existències (peces acabades i en procés d'elaboració) i un cilindre mogut per una mula (vegeu la taula 4). Tampoc no arribà a gaudir d'un prat propi on estendre les peces després de ser blanquejades i pintades. En feia servir un d'arrendat on tenia calderes, cubells, taulells i altres estris per blanquejar les teles abans de ser estampades. La seva ambició va ser arribar a gaudir d'un prat en propietat, i aquest desig es començà a materialitzar a finals de 1817. El desembre d'aquest any, Ramon Francesc Copons de la Manresana, Despujol, Ivorra i d'Alemany Descatllar, i Maria Josepa de Azcon, Magarola, Potau, Llober i Vives, marquesos de la Manresana i comtes de Vallcabra, veïns de Barcelona, van declarar que «en consideració a que la pessa que avall se designarà per la qualitat de son terreno, y per lo gran inconvenient de atravessar-la lo camí que va de la vila de Ygualada al lloch de Monbuy, sols pot redituar, uns anys ab altras, atesa la corrent estimació dels fruyts, de vuytanta a noranta lliuras annuals, y probablement ni aquesta quantiat se donaria per son arrendament...». I atès que Jaume Mas «per especials fins de sos negocis...» havia ofert una entrada de 14.400 pessetes que serviran «en descàrrech dels gravamens que té sobre si lo patrimoni de la (...) comtessa de

64. API, *Libro de Bautismos de Setie[m]bre 1816 a Julio 1821*, assentament 21, Igualada, 17 de gener de 1817. Padrins: Josep Castells, perxer, i Maria Antònia Matosas, muller d'Anton Costas, fabricant de paper.
65. Ibídem, assentament 150, Igualada, 23 de maig de 1819. Padrins: Josep Matosas i Maria Rosa Moret, de Calaf, muller de Joan Margarit, fabricant d'indianes.
66. API, *Libro de Bautismos de Agosto 1821 a fin de 1826*, assentament 431, Igualada, 1 de novembre de 1822. Padrins: Francesc Moret, comerciant, i Eulàlia, muller de Josep Vilaseca, de Montbui.
67. Ibidem, assentament 571, Igualada, 29 de desembre de 1825. Padrins: Josep Vilaseca, pagès, i Maria Vilaseca, muller de Francesc Matosas, paraire.
68. API, *Libro de Bautism[o]s años de 1827 a 1831*, assentament 183, Igualada, 20 d'abril de 1828. Padrins: Pasqual Balius, comerciant natural de Solsona, i Agnès Castells, muller de Francesc Alert, teixidor d'indianes.

Vallcabra...», decidiren cedir-li l'esmentada terra en establiment. El tros tenia una extensió d'uns 6,5 jornals; estava ubicat al Camp de la Creueta o de Potau; i era travessat pel camí de Montbui. Limitava, a l'est, part amb Josep Anton Rovira i part amb Anton Amigó; a migdia, amb el Rec; i a ponent i tramuntana, amb el camí de Montbui. L'altra porció limitava, a l'est, amb dit camí; a migdia, també amb el Rec; a ponent, amb Anton Aguilera; i a tramuntana, part amb el mateix Aguilera i part amb Josep Vallès. Els pactes de l'establiment van ser els següents: 1) millorar la peça «procurant en lo possible que lo camí que la atravessa no prenga major extensió...»; 2) reserva de domini amb lluïsme, fadiga i altres; 3) pagar un cens de 240 pessetes i una entrada de 14.400 pessetes. Es precisà, a més, que l'adquiridor «està en la intenció de rebaixar lo terreno del mateix camp que per est medi sigui susceptible de regar-se ab la aygua de la assèquia contigua, per la qual operació y facultat de la aygua tindrà que expendir una quantitat considerable...».[69]

Tanmateix, Jaume Mas morí el 4 de febrer de 1819[70] sense poder culminar el seu projecte de convertir el camp de la Creueta en un prat d'indianes. El seu darrer testament (lliurat clos el 6 de juliol de 1805) no va ser tingut en compte en el moment de la seva mort, perquè posteriorment es van signar capítols matrimonials arran de l'enllaç del seu hereu. En aquestes voluntats, designà marmessors: el seu germà, Josep Mas; el seu cunyat, Francesc Moret; i el seu gendre, Josep Castells. Les disposicions entorn del seu enterrament eren detallades i disposà la celebració d'un bon nombre de misses. Llegà a la seva filla Rafaela la casa del carrer de Sant Agustí («però no la pallissa que·s contigua a dita exida...») i indicà que la seva néta Maria Agnès Castells rebés, en casar-se, 200 lliures garantides per aquest immoble. Establí que la seva muller rebés 2.666.66 pessetes, en cas que es tornés a casar i, si es mantenia vídua, 13.333,33 pessetes, quedant usufructuària de tots els seus béns amb l'obligació d'«encaminar y acomodar la família [...] segons la

69. AHPB, Tomàs Gibert, Barcelona, 12 de desembre de 1817, folis 488v-492v. Signà l'establiment el seu hereu Joan Mas, degudament apoderat. Possiblement, per ajudar a finançar aquesta adquisició, Jaume Mas cedí, el març de 1818, en restabliment a Anton Rovira i Romaní —administrador del correu i veí d'Igualada— un tros d'aquest terreny (d'1 jornal d'extensió) que limitava, a l'est, amb terra del mateix Rovira; a migdia, amb l'hort d'Anton Amigó; a ponent, amb la resta del predi de Mas; i a tramuntana, amb el camí «que baixa des de la present vila a la Riera y es dirigeix al lloc de Monbuy, nomunat camí de la Creueta...». El cens a pagar s'establí en 4 ptes., i l'entrada, en 1.333.33 ptes., 600 pagades en aquest acte i 733,33 rebudes abans (ACAN, fons notarial, Josep Mas i Torelló, 3 de març de 1818, folis 219v-220r).

70. API, *Libro de Óbitos de Octubre del año 1803 a Agosto 1821*, assentament 26, va ser enterrat el 5 de febrer de 1819, quan tenia uns 59 anys y «se trasladà son cadàver en lo castell de Monbuy...».

possibilitat de mos béns, treballant estos en quant puguian...». En cas de renunciar a l'usdefruit, disposà que se li paguessin anualment 10 quarteres de blat «bo y rebedor»; 6 càrregues de vi; 30 carnisseres de carn salada «ab sas corresponens desferres ÿ butifarras»; 12 quartans d'oli bo; 186,66 pessetes en metàl·lic; i «per son ús i habitació la casa q[u]e posehesch situada en lo camp dit de Potau en lo arrebal superior y carrer de Sant Agustí...», amb tots els estris, mobles i robes que necessiti. Per acabar, designà el seu fill Joan hereu universal de tots els seus béns; que seria substituït per la seva filla Rafaela si no tenia descendència; i que si aquesta tampoc no en tenia, els béns quedessin a disposició del rector de Santa Maria, el membre més antic de la comunitat de preveres de la vila i el regidor degà de l'ajuntament per tal de dividir-los en quatre parts: una per a la celebració de misses, aniversaris i sufragis per a ell i la seva família; una altra per lliurar als administradors de l'Hospital de pobres de la vila; una altra al seu germà Josep o als seus hereus; i una altra als seus dos germans Pau i Salvador, a parts iguals, o als seus hereus.[71] La seva vídua, Agnès Moret, designada usufructuària, juntament amb el seu fill Joan, van aixecar inventari del béns del difunt (vegeu la taula 4). El mateix dia, una i altre van voler suplir la manca de dits drets de llegítima de la seva filla i germana Rafaela i, complint amb «la intenció del dit marit y pare que los tenia insinuada...», li cediren la casa amb eixida al darrere (que el traspassat havia comprat el 1796) localitzada al carrer de Sant Agustí, que limitava, a migdia, amb la pallissa pròpia dels donants «mitjançant lo carrer que allí se forma...» i, a tramuntana, amb el carrer de Sant Agustí.[72]

Taula 4. Inventari post *mortem* dels béns deixats per Jaume Mas, fabricant d'indianes, traspassat el 1819.

	A la casa principal del carrer de l'Argent
A l'estable	Un matxo, una mula i un burro amb els seus guarniments; quaranta quarteres d'ordi.
A la fàbrica (als baixos de la casa)	Dotze taules de pintar indianes; cinc tines amb tots els seus respectius utensilis; els corresponents motlles per al seu curs.
A la cambra dels colors	Els materials necessaris per al consum de la fàbrica durant tres mesos ocupant vuit pintadors amb els seus aparells; 100 peces d'indiana acabades; 150 peces d'indiana en procés d'elaboració a la fàbrica i al prat; un cilindre amb una mula per al seu curs (en aquest cilindre i mula hi tenia la meitat Pere Fàbregas i Llimona, també fabricant d'indianes de la vila).

71. ACAN, fons notarial, «En nom de Déu Nre. Señor Jesuchist...», testament datat a Igualada el 6 de juliol de 1805.
72. ACAN, fons notarial, Josep Mas i Torelló, Igualada, 2 de març de 1819, folis. 191r-192r.

Taula 4. *(Continuació)*

	A la casa principal del carrer de l'Argent
A la cuina	Tots els guarniments i paraments necessaris.
A la sala	Dotze cadires.
Al despatx	Una taula i sis cadires.
A la cambra principal	Una calaixera; un escriptori de noguer amb la roba de portar i ús del difunt i de la família; onze coberts i un culler de plata; un llit parat amb bancs, post, màrfega i matalàs; una taula i dotze cadires.
En totes les altres cambres de la casa	Cinc llits parats amb màrfega i matalàs; vint-i-quatre tovallons; sis tovalloles; vint-i-quatre llençols, dotze tovalles, sis conxes; i sis cobrellits.
	Disponibilitats líquides i crèdits
533,33	Pessetes líquides a caixa.
16.000,00	Pessetes en crèdits contra diversos parroquians.
	Immobles
	La casa principal del carrer de l'Argent.
	Un mas amb casa, terres, hort i safareig ubicat al terme de Tous.
	Una vinya de 2 jornals localitzada al terme d'Òdena, partida de can Masarnau.
	Una vinya amb oliveres d'1,5 jornals ubicada al terme d'Òdena, partida de la Cova del Niel (establerta a Josep Bas del Racó pagant un cens de 19 quartants de forment).
	Dues cases al carrer de Sant Agustí.
	Una pallissa darrera d'una de les cases del carrer de San Agustí.
	Una peça de terra campa «en part de la qual se està construhint un prat i part se està preparant per un hort...», localitzada a la partida de la Creueta, que feia un cens de 90 lliures al marquès de la Manresana.
	Altres béns i drets
	La tercera part d'una casa i fàbrica en companyia a l'Espluga de Francolí.
	Un prat d'indianes propietat de casa Padró, d'Igualada, i part de casa Roca que el difunt tenia arrendat, on hi havia calderes, cubells, taulells i altres estris pel seu curs.

Font: ACAN, fons notarial, Josep Mas i Torelló, Igualada, 2 de març de 1819, folis. 190v-191v.

De la prosperitat a la desaparició de la fàbrica d'indianes (1820-1849)

Joan Mas i Moret continuà el negoci d'estampats iniciat pel seu pare, el qual s'amplià i es convertí en una autèntica fàbrica d'indianes, amb la incorporació de la filatura i el tissatge de cotó. Les notícies que tenim al respecte procedeixen dels inventaris efectuats el 1841 arran de la mort de la seva mare, Agnès Moret. En aquesta època, es mantenia l'obrador d'estampats ubicat als baixos de la casa pairal de la família al carrer de l'Argent, on hi havia cinc tines, dotze taules, quatre maces i els corresponents motlles de pintar indianes i, en la cambra dita «dels colors», tres calderes d'aram, un morter gran de ferro colat amb una maceta del mateix metall, un cubell de ferro rovellat, i altres aparells, útils i materials per a l'estampat d'indianes. En el prat de la partida de la Creueta es van inventariar: quatre calderes, tres d'aram i una de plom; dos cassons d'aram; cinc picadors de fusta; «arrauxadores» (regadores ?) també de fusta; dues maces d'estellar llenya; sis tascons de ferro; una destral; dos ganxos d'apariar la llenya a les fogaines; dues romanes, una de quatre roves de capacitat i l'altra de setze, amb un trespeus i una balança per posar llenya; tres taulells; tres palanques, dues per al rec i l'altra per al trempador (instrument per graduar); un mall petit per trossejar barrella; una pastera amb dos ganxos per emmidonar; dos cubells per fer lleixius i piques de pedra per guardar-lo; altres dos cubells mitjans per tenir el lleixiu; un estenedor per estendre trenta-sis peces; dues claus de ferro per obrir la canella del safareig i una altra per obrir les dues canelles de la boca del rec per entrar i sortir l'aigua de la mina; dues maces d'estaquillar; un calaix amb agulles de cap; un llit de post, bancs i una saca per dormir els mossos; dues taules i un banc; un baiard; un rellotge de terra; una escala de fusta; una aixada i una corriola petita per al pou. En aquest indret s'hi efectuaven dues operacions: el blanqueig de les peces al prat, que tot seguit eren estampades a l'obrador del carrer de l'Argent i, posteriorment, tornaven al prat per rentar-les i estendre-les al terra perquè, a còpia de la humitat de l'herba i la insolació, el color quedés fixat a la fibra (vegeu la taula 5). L'expressada descripció d'estris i instal·lacions suggereix, doncs, que, en aquest establiment, el procés d'estampació era manual i es fonamentava en la tècnica de motlles de bac.[73]En l'acabament del prat i les

73. En aquest sistema, el procés s'iniciava amb el blanqueig de les teles —per desengreixar-les i eliminar impureses—, a base del seu bullit amb solucions de carbonat de potassa o de sosa (obtinguts de cendres o barella, respectivament), rentat amb aigua i immersió en llet agre i, tot seguit, es deixaven durant força temps esteses al prat. Posteriorment, en el blanqueig es van emprar lleixius o solucions diluïdes d'hipoclorit de sodi. Portades a l'obrador, en primer lloc, s'hi aplicava el mordent (indispensable per fixar alguns colors

instal·lacions annexes, que en morir Jaume Mas tot just s'havia començat, hi tingué un paper cabdal la seva vídua Agnès Moret, que assumí (com a usufructuària) la direcció de la fabricació i va invertir nogensmenys que 48.000 pessetes a «aplanar la terra q[u]e era montuosa y en reduir-la a cultiva, y adobar-la per horta, essent molt mala o inculta...», i aixecà una casa i construí coberts, sínies, pous, parets de tanca, marges, etc., «sens contar lo q[u]e habia comensat a fer-i son pare mentres visqué...», que Joan Mas estima que havia comportat la inversió d'unes 2.666,66 pessetes.

Taula 5. Inventari *post mortem* del béns deixats per Agnès Moret, vídua de Jaume Mas (1841).

	Mobles i efectes
	Nou bótes de cadireta per embotar, entre totes, unes 220 càrregues de vi; sis canelles de bronze per dites bótes. Una calaixera antiga; un rellotge de pèndol i campana; nou coberts de plata; dotze cadires fines de noguer; un llit de caoba de traspontí; dos matalassos; dos coixins i una conxa; un tocador de caoba amb un mirall gran.
	Maquinària tèxtil i existències
	Quatre màquines franceses de filar cotó; dues màquines de cardar; dues metxeres; un manuar; un diable; un bogit i demés efectes de la fàbrica de cotó. Dos telers, un ordidor, una màquina de retorçar; una de doblar; un torn de fer canons; una tina. Vint peces d'empesa fines; tres peces de cotolines; una rova i mitja de cotó retorçat; sis peces en orri en los telers; una mica de cotó filat; cinc roves de cotó en floca de segona classe de Pernambuco; trenta sis lliures de cotó gros d'unça. En dipòsit a la casa de Joaquin Marín, de Saragossa, «una partida de gèneros de cotó per a vendrer...» per valor de 300 lliures.

a la fibra) als teixits, a través d'un bany amb una solució de sals minerals (sulfat de ferro, alum, cremor de tartar...) espessida. Una vegada assecats, es procedia a l'estampat: la tela s'estenia sobre el taulell, i els motlles de fusta —on hi havia gravat el dibuix— eren, primer, impregnats de colorant a través d'introduir-los a pressió en un recipient (el bac) amb un feltre amarat del color emprat i, tot seguit, es col·locaven, de manera adient, sobre el teixit i colpejats amb una maça i el dibuix i el color era imprès a la tela. I així successivament, atès que es requeria un motlle per a cadascun dels colors de què constava cada dibuix. Finalment, les teles ja estampades es rentaven, es rebaixaven i s'estenien al prat per tal que s'assequessin i el color (per efecte de la humitat de l'herba i la insolació) quedés definitivament fixat a la fibra [cf. Jordi Nadal: «La debilidad de la industria química española en el siglo XIX. Un problema de demanda», *Moneda y Crèdito*, 176 (1986), p 33-70, i Agustí Nieto-Galan: «Industria textil e historia de la tecnologia: las indianas europeas de la primera mitad del siglo XIX», *Revista de Historia Industrial*, 9 (1996), p. 11-36].

Taula 5. (*Continuació*).

Pessetes	Crèdits el seu difunt marit
2.933,33	Despeses el 1830 en diferents obres per refer la paret del frontís que amenaçava ruïna de la casa del carrer de l'Argent i en la construcció d'una nova escala.
533,33	Despeses en la plantada de vinyes i oliveres en un camp de 7 jornals al mas de Tous.
1.333,33	Per al celler que s'afegí a la casa del mas de Tous.
48.000,00	Despeses en la construcció del prat, horts, pallissa, eres, muralles, marges, sínies, pous, mines, aplanar la terra, adobar-la i plantar-la a la finca de la partida de la Creueta, «la qual finca quan morí son marit solo era un terré q[u]e est comensaba a aplanar, habent-i sols gastat unes mil lliuras q[u]e ja no se contan en dita partida...».
	Crèdits a diversos
533,33	Agustí Morros, veí d'Igualada, que consta en escriptura.
1.124,29	Valerí Miró, de l'Almolda.
600,13	Manuel Gombau, de Montsó.
1.853,18	Roc Riba i Cantó.
130,00	Isidre Llobet.
800,00	Miquel Ribas.
1.647,54	Anton Vallès.
2.450,00	Joan Constansó.
170,58	Jaume Torres (a) Fita.
628,02	El masover de Tous.
133,33	Dos mesos del lloguer del prat.
80,00	Salvador Pasqual.
772,13	Miquel Parera, d'Alcoi.
169,81	Jaume Moret.
64,50	Josep Briansó, de Valls.
92,18	Magí Ortinas, d'Igualada.
130,86	Per als funerals del difunt Jaume Mas.
939,28	Per a les despeses del plet del camp del Potau.
1.660,00	Per a les contribucions extraordinàries de guerra el 1827 i el 1836-39.
293,33	Per a la quinta de 1821, 1828 i 1831.
106,48	Per a la manutenció de miquelets el 1822.
30,00	Per a l'escriptura de la casa principal
600,00	A Franch, de Cardona, per composició d'útils de la casa.
336,00	A Amigó per les parets de tanca de l'hort.

Taula 5. (*Continuació*).

Pessetes	Crèdits a diversos
343,33	Per a les despeses del plet de l'any 1839 que van tenir els propietaris dels horts amb l'Ajuntament d'Igualada sobre les aigües del Rec.
68.488,29	
	Deutes
5.600,00	A Ramon Miquel i Roca, de Sant Martí Sesgueioles.
126,00	Per l'interès al 4,5 % de mig any del deute anterior.
1.200,00	A Aurora Jordana, de Pareres, i «ademés una partida de interesos q[u]e deuen liquidar-se».
3.253,33	Deutes de cotó i a fusters, manyans i altres.
10.179,33	

Font: ACAN, fons notarial, Antoni Fortuny, Igualada, 20 de gener de 1841, folis 36v-37r.

A més, l'esmentada vídua amplià el negoci en un procés d'integració vertical fent-lo extensiu a la filatura i al tissatge de cotó. L'inventari posa de manifest que adquirí dues màquines de cardar, dues metxeres, un manuar, un diable, quatre màquines franceses (*mule jennies*, de fusta?) de filar cotó i un vogi per proporcionar moviment a la filatura, així com un ordidor, una màquina de retorçar, una de doblar, un torn de fer canons i dos telers. Paral·lelament, invertí 2.933,33 pessetes en obres de millora a la casa del carrer de l'Argent; 533,33 en una plantada de vinya i oliveres i 1.333,33 en l'edificació d'un celler al mas que la família posseïa al terme de Tous (vegeu la taula 5). Per tant, Agnès Moret va fer molt per fer progressar la fàbrica i per millorar el patrimoni familiar, però segons tots els indicis, la seva forta personalitat anul·là l'activitat empresarial del seu fill i hereu (Joan Mas) i és possible que provoqués la marxa del seu nét Francesc d'Assís, que, a l'edat de vint-i-vuit anys, es casà i passà a residir a Barcelona. Sigui com sigui, sembla que la seva àvia no li perdonà aquesta «deserció» i el desheretà. El negoci familiar entrà en declivi durant la dècada de 1830 a mesura que Agnès Moret envellia i s'anava apropant als vuitanta anys. Sembla que el compte de resultats saldava amb números vermells, perquè el juny de 1837, Agnès i el seu fill Joan van haver de subscriure un debitori que posteriorment no van poder amortitzar. En aquest acte, van manifestar que devien a Miquel Miquel i Roca, fabricant de draps i comerciant de Sant Martí Sesgueioles, 5.600 pessetes que havia lliurat a càrrec seu a Josep Solà Ferrer, veí d'Igualada, per pagar el deute derivat del subministrament «de varias partidas de cotó q[u]e habian comprat a est en lo any...» de 1835 (vegeu

la taula 6). Els deutors es van comprometre a pagar a Miquel un interès del 4,5% i a liquidar el deute a voluntat del creditor avisant-los amb un any i mig d'anticipació.[74]

Taula 6. Deute contret per Agnès Moret i Joan Mas per compres de cotó en floca durant el 1835.

		Pes net (en @)	Valor (en ptes.)
	Quantiats i imports de les compres de cotó a crèdit		
14/01/1835	2 bales de 2ª	16,00	530,13
29/01/1835	2 bales de 2ª	17,11	563,09
16/02/1835	2 bales de 2ª	16,73	546,61
05/03/1835	2 bales de 2ª	15,42	503,92
20/03/1835	2 bales de 2ª	14,11	467,68
03/04/1835	2 bales de 2ª	17,26	572,16
23/04/1835	2 bales de 2ª	20,42	676,58
11/05/1835	2 bales de 2ª	17,07	566,02
25/05/1835	2 bales de 2ª	19,30	648,98
16/06/1835	2 bales de 2ª	16,15	542,82
16/07/1835	2 bales de 2ª	15,19	510,48
17/08/1835	2 bales de 2ª	15,84	532,45
18/09/1835	2 bales de 2ª	7,57	251,06
06/10/1835	2 bales de 2ª	11,92	389,46
15/10/1835	Lliurat en diners		400,00
28/10/1835	1 bala de 2ª	9,11	293,49
13/11/1835	1 bala de 2ª	9,30	304,16
30/11/1835	1 bala de 2ª	7,88	264,96
	Total		8.564,05
	Pagament efectuats a compte		
06/10/1835	Liurament d'una ordre contra Francesc Esteve, de Barcelona		960,00
29/03/1836	Llliurament d'una ordre contra Pelegrí Prat		1.355,73
31/05/1836	Lliurament d'una ordre contra Manuel Bangoy		640,00
	Total		2.955,73
	Romanent pendent de pagament		5.608,32

Font: ACAN, fons notarial, Josep Bausili, 24 de juny de 1837, folis 86r-88v.

El 1841 la fabricació d'estampats romania, molt probablement, inactiva —en els inventaris no hi consten ni existències de gèneres acabats ni en

74. ACAN, fons notarial, Josep Bausili, 24 de juny de 1837, folis 86r-88v.

procés d'elaboració—, mentre que la filatura i el tissatge de cotó seguien, en alguna mesura, funcionant, perquè s'esmenten existències de peces acabades (empeses fines, cotolines...) i de primera matèria i semielaborada: cotó en floca, filat i retorçat. La mort d'Agnès va tenir lloc el 25 de desembre de 1840, quan ja era octogenària.[75] L'esdeveniment implicà que el seu hereu, Joan Mas, fos receptor d'un patrimoni apreciable constituït pels béns acumulats per la seva mare en la seva condició d'usufructuària i pels que deixà el seu pare. La difunta havia lliurat clos el seu testament (datat el 10 de gener de 1839) i una vegada obert es constatà que, «trobant-me ja de una edat avansada...», va designar marmessors el seu fill primogènit Joan Mas i la seva nora Rita Matosas, i els encarregà les celebracions religioses que «consideria sa prudència...». Llegà a la seva filla Rafaela, muller de Josep Castells i Camps, fabricant de cotó de la vila i llavors resident a Barcelona, 1.333,33 pessetes com a suplement del que ja se li havia pagat i un vestit seu de seda. Establí que el seu fill, Joan Mas, fos usufructuari dels seus béns amb facultat «per a que puga vendrer y empeñar lo que li convinga per sas urgències...», fer donació de part o de tots els béns a qui vulgui, o bé designar hereu universal sense condicions. En el supòsit que no designés hereu, disposà que en fos el seu nét Joan Mas i Matosas i, en substitució d'aquest, les seves nétes Anna, Antònia, Maria, Rita i Dolors, «no a totas juntas, si que a la una despues de la altre inseguint lo ordre predit...». I per acabar, indicà que en substitució, d'aquestes l'hereu fos el seu nét Francesc d'Assís Mas i Matosas, i si tampoc no tenia descendència «al qui de dret toquia...».[76] Seguidament, Joan Mas inventarià els béns procedents del seu pare que fins llavors havia administrat la seva mare en qualitat d'usufructuària (vegeu la taula 7).

Taula 7. Inventari dels béns de Jaume Moret usufructuats per Agnés Moret fins al seu òbit el 1840.

	Mobles, maquinària, útils i existències a la casa del carrer de l'Argent
Estable	Guarniments de dos animals, un per a un carro i un altre de bast.
Fàbrica d'estampar	Cinc tines; dotze taules; quatre maces i els corresponents motlles de pintar indianes; en el quartet dels colors: tres calderes d'aram, un morter gran de ferro colat amb la seva maceta del mateix metall, un cubell amb ferro rovellat, una porció de materials, i altres aparells i utensilis corresponents a la dita fàbrica de pintar.

75. API, *Libro de Óbitos de Febrero del año 1836 a Febrero 1841*, assentament 601, va ser enterrada en 27 de desembre de 1840, morí víctima «de un dolor espasmódico» amb vuitanta anys d'edat.
76. ACAN, fons notarial, Antoni Fortuny, Igualada, 18 de gener de 1841, folis 27v-32v.

Taula 7. (*Continuació*).

	Mobles, maquinària, útils i existències a la casa del carrer de l'Argent
En els dos cellers	Sis bótes de diverses mides per embotar, en unes trenta-cinc càrregues de vi i en d'altres vint-i-cinc càrregues de vi per a la despesa de la casa; una pica de pedra per posar oli, buida; i quatre portadores de fusta.
A la cuina	Una taula; una caldera d'aram; dos càntirs i una albúrnia; dues marmites i dues xocolateres, també d'aram; uns estalvis; una escalfeta; dues llumeneres i dos canelobres de llautó; dues candeles d'estany; un braser d'aram amb la seva paleta de llautó i capsa de fusta; un gibrell d'aram; una cassola gran també d'aram; quatre paelles de diferents mides; una olla de llauna; una mitja lluna i sis ganivets; uns aumolls; pala torradora; graelles; «llevans»[?]; dues destraletes de ferro; una dotzena de coberts de fusta; un tallador de fusta; un eixugamans; una porció regular de plats, olles, cassoles i tapadores de terrissa; xicres i escudelles «de pisa»; ampolles, porrons, vasos, setrills i altre vidriat per al servei de la casa.
En lo menjador	Una taula gran; un banc respatller; vuit cadires ordinàries; i en un armari clavat a la paret una porció petita de [?] i cristall.
En la sala del primer pis	Una taula de noguer; dotze cadires ordinàries; un escriptori ordinari; i tres quadres vells de drap pintats.
En la cambra del davant	Un escriptori amb tomba de fullola de caoba amb roba de la família, un culler de plata i una porció de papers vells i escriptures de la casa; un llit parat amb posts, bancs, traspontins; dos matalassos; dos coixins; una conxa i dos llençols; una taula i sis cadires.
En l'altra cambra del davant	Un llit parat amb posts, bancs i traspontins; un matalàs; dos llençols; una conxa i un cobrellit; un guarda-roba amb sis llençols de tela i bri; sis tovalles; dotze tovallons; sis tovalles; sis eixugamans; quatre coixineres de tela; una tovallola fina; quatre cobrellits d'indiana i altres draps.
En la cambra del centre de la casa	Un llit parat amb posts i bancs; màrfega; un matalàs; dos coixins amb les seves coixineres; dos llençols i una conxa; una tauleta; quatre cadires i una gibrella «de pisa» amb els seus trespeus de fusta i una tovallola.
A la cambra dels assistents	Un llit de posts i bancs; màrfega; una flassada; un coixí; i un llençol grosser.
Segon pis a la cambra del davant	Quatre cadires ordinàries.

Taula 7. (*Continuació*).

	Mobles, maquinària, útils i existències a la casa del carrer de l'Argent
A la cuineta	Uns aumolls i una pala de ferro i un morter al terra.
Al rebost	Un porc de vuitanta carnisseres en el salador; un torn de passar farina sense teles; sis quarteres de blat pamulós; i una quartera de llegum.
Al porxo	Una porció de trastos vells i inútils.
	Eines, útils i estris al prat d'indianes i a l'hort de la partida de la Creueta
A la pallissa de l'hort	Dos carros vells; dos coixins de llaurar; un arreu amb sivella de ferro; un forcat; dos xavegons i una xàvega de cordes; una aixada; un «puntestret»[?]; una destral, maça i tascons de ferro; una biga d'àlber.
Al prat	Quatre calderes, tres d'aram i una de plom; dos cassons d'aram; cinc picadors de fusta; tres «arrauxadores» (regadores?) també de fusta; dues maces d'estellar llenya; sis tascons de ferro; una destral; dos ganxos per apariar la llenya a les fogaines; dues romanes, l'una del pes de quatre roves i l'altra de setze amb un trespeus i balança per posar llenya; tres taulells; tres palanques, dues per al reg i l'altra per al trempador; un mall petit de ferro per trossejar barrella; una pastera amb dos ganxos per emmidonar; dos cubells per fer lleixiu i piques per guardar-lo; altres dos cubells mitjans per tenir el lleixiu; un estenedor per estendre trenta-sis peces; dos claus de ferro, un per obrir la canella del safareig i l'altre per a les dues canelles de la boca del reg per entrar i sortir l'aigua de la mina; dues maces d'estaquillar; un calaix amb agulles de cap; un llit de posts, bancs i una saca per dormir els mossos; dues taules i un banc; un baiard; una aixada i una corriola petita per al pou.
	Immobles
Casa a Igualada	Del carrer de l'Argent «aumentada ab un seller q[u]e se comprà después de la mort del pare (...) per la seva mare Agnès y millorada la paret delantera de ella q[u]e amenasaba ruïna, y la escala...» el 1835, per la suma de 2.933,33 ptes.
Casa a Igualada	Al carrer de Sant Agustí.
Un prat a Igualada(*)	Partida de la Creueta amb la seva casa; paret de tanca; sínia arreglada; pou; trempador; mines: un cobert per al blanqueig: aixetes de bronze: situat a la partida de la Creueta, que «ha estat construhït desde la mort del pare...»
Un hort a Igualada	Partida de la Creueta, dit de Dalt amb casa, sínia, safareig i aixeta, pallissa i dues eres, pou i pica de pedra gran per a la verdura, canal de pedra i part de fusta, amb parets de tanca i plantat d'arbres fruiters contigu a dit prat: «fet des de mort del pare...»

Taula 7. (*Continuació*).

	Immobles
Un hort a Igualada	Partida de la Creueta, dit de Baix, petit, part tancat, plantat també d'arbres, amb una mina i canella gran en aquesta, situat davant de dit prat.
Mas de Tous	Un mas al terme de Tous amb les seves terres (millorat per la seva mare amb una plantada d'una vinya de 7 jornals i d'oliveres, que comportà una inversió de 533,33 ptes.); amb dues bótes grans de cinquanta càrregues entre les dues i tres de quatre càrregues cadascuna i una pica de pedra.
Casa de l'Espluga de Francolí	La meitat d'una casa a l'Espluga de Francolí (l'altra meitat era de Ramon Porta) que contenia set màquines de filar cotó simples; una màquina de cardar; i altres coses velles i inútils.
Vinya a Òdena	De 2 jornals ubicada a la partida de can Masarnau, «sembrada de blat».
Vinya a Òdena	D'1,5 jornals plantada de ceps i oliveres, ubicada a la partida de la Cova del Niel, establerta a Ramon Valls, blanquer, que pagava un cens de 14,66 ptes.

Pessetes	**Crèdits**
76,00	Francesc Benet, de l'Espluga, des dels temps del seu pare.
1.165,86	Joan Duran i Carrera, de l'Espluga.
160,00	Josep Coll, de Vic.
1.066,66	Pere Lluvià, de Vic.
34,58	Francesc Lluch, de la Seu d'Urgell.
318,53	Josep Llauradó, de l'Espluga.
198,80	Eulàlia Utgés, de Solsona.
160,00	Josep Elias, d'Argençola.
588,66	Jacint Prat, de Fresneda (Aragó).
396,72	Pelegrí Torrres, de Tàrrega.
341,52	Tomàs Turull, de Vilagrassa.
456,77	Pau Ollé.
200,00	Francesc Borràs, de Mont-roig.
1.751,73	Pelegrí Arolas, de València.
266,66	Pere Constansó.
200,00	Joan Rosich.
475,58	Jaume Carerach, de Barbastre.
365,06	Francesc Ibàñes, de Conesa.
46,05	Lo Colguera, de la Pobla.
202,48	Magí Marcet, capellà «de pega».
183,38	Pere Raich, de Guimerà.
48,00	Isidre Claramunt, de Tous.
147,38	Joan Pericay.
8.850,42	

Taula 7. (*Continuació*).

Pessetes	Deutes
12,00	Cens anual que fa la casa del carrer de Sant Agustí.
240,00	Cens anual que fa el prat i els horts a la comtessa de Potau.
8,00	Cens anual de 6 lliures que fa la casa de l'Espluga de Francolí.
260,00	

(*) El prat i els dos horts que segueixen tenien una extensió d'uns 6 jornals, i per «aplanar la terra q[u]e era montuosa y en redurir-la a cultiva, y adobar-la per horta, essent molt mala o inculta...», per aixecar casa, coberts, sínies i pous, parets de tanca, marges, etc. la seva mare invertí 48.000 ptes. «sens contar lo q[u]e habia comensat a fer-i son pare mentres visqué...», estimat en unes 2.666,66 ptes.

Font: ACAN, fons notarial, Antoni Fortuny, Igualada, 19 de gener de 1841, folis 32v-35r.

En el moment en què es va fer càrrec d'aquest patrimoni, Joan Mas ja havia complert cinquanta anys, i la seva capacitat empresarial era, probablement, escassa, si no inexistent, després de d'estar tota la vida subordinat als designis de la seva mare. L'estadística de 1845 abans esmentada evidencia que la fàbrica d'indianes s'havia tancat, atès que només consigna com estampadors actius a la vila Josep Serra (amb una producció de 1.500 peces), Francesc Ferrer (800 peces), Ramon Ferrer (400 peces), Miquel Riba (200 peces) i Francesc Serra (200 peces).[77] En el decurs dels següents anys, Joan Mas va viure en un constant ofec econòmic, que l'obligà a alienar diversos actius. El setembre de 1842, cedí en establiment a Llorenç Tomàs, tintorer natural de Valls i veí d'Igualada, un tros de terra horta ubicada a la partida de la Creueta. El cens es fixà en 120 pessetes i l'entrada en 1.000, la meitat a pagar en aquest acte i l'altra meitat el dia 1 de gener de 1843.[78] En un moment que no hem pogut concretar cedí, probablement en arrendament, un altre tros a tocar de l'anterior on hi havia «aquel edificio fábrica de teñir algodón, con la tierra también huerta adjunta a la misma, de estensión un jornal de mulos [...] y censo que le paga la compañía fabril Igualadina...» de 80 pessetes, que limitava, a l'est, amb Llorenç Tomàs; a migdia, amb el Rec;

77. ACAN, fons municipal, lligall 150/5 (1845), *Partido de Igualada. Villa de Igualada. Estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en la misma…*, datat el 26 d'abril de 1845.
78. ACAN, fons notarial, Josep Paris, Igualada, 4 de setembre de 1842, folis 90v-91v. L'esmentat tros tenia, d'est a oest, 100 pams d'amplada i, de tramuntana a migdia, a la part est, 217 pams de llargada i a la de ponent, 212 pams, que limitava, a l'est, amb altra terra de Mas mitjançant el camí de la Creueta; a migdia, amb el Rec; i a ponent i tramuntana, amb altra terra, també de Mas.

i a ponent i a tramuntana, amb Joan Llucià, adober.[79] El febrer de 1843, va vendre a Domènec Carles i Alemany part d'un censal per 66,66 pessetes.[80] El novembre d'aquest mateix any, cedí en establiment una part de l'espai que havia ocupat l'obrador d'indianes del carrer de l'Argent. En concret, establí a Anton Marquès, espardenyer i veí seu, «aquella part del pintador de tinguda, a saber, de fondo o llarch catorse palms y de ample trenta y sinch [...] y finalment aquell pati de tinguda, esto és, de fondo o llarch vint palms y de ample deu palms, cuals part de pintador y pati se troban contiguos y constituïts detràs de la mia casa principal [...] en lo carrer del Argent, y dins breus dias quedaran allindats ab la paret que al efecte se construirà...». El cens es fixà en 32 pessetes anuals (amb la possibilitat de redimir-lo capitalitzant-lo al 3%) i l'entrada en 266,66 pessetes.[81]

Mentrestant, el març de 1843, la seva filla Antònia es casà amb Anton Ferran i Dalmases, «fadrí adroguer».[82] En els capítols matrimonials signats arran d'aquest enllaç, la mare de la núvia, Francesca Dalmases —vídua i usufructuària dels béns del seu difunt marit— va prometre donar al seu fill, en concepte de llegítimes, suplement i escreix, la suma de 1.600 pessetes que li deixà el seu pare en testament i 1.066,66 pessetes més. En total, 2.666,66 pessetes. Joan Mas es va comprometre a dotar la seva filla amb 3.467,68 pessetes: 2.333,33 per llegítima paterna, 333,33 per llegítima materna i 801,01 en robes i apèndix nupcials, de part paterna. La núvia aportà el dot al seu futur marit , el qual li atorgà un escreix de 1.333,33 pessetes, i ambdós van convenir «formar entre los dos una societat mercantil de la q[u]e seran capitals los interesos q[u]e sos respectius pares acaban de donar-los (...), acullint-se lo un al altre mútuament així s en las ganàncias com en las pèrduas en las q[u]e la dita Antònia tindrà una tercera part y lo dit Anton las altres dos terceras...».[83] El mateix dia, Francesca Dalmases cedí en arrendament al seu fill Anton la botiga d'adroguer i la fàbrica de sabó annexa que

79. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 29 d'octubre de 1856, folis 1785v-1788r.
80. ACAN, fons notarial, Antoni Furtuny, Igualada, 12 de febrer de 1843, folis 15v-16v. Es tracta del censal que Domènec Carles havia creat al seu favor i al dels «acrehedors que foren de Bartomeu Carles y Bou...» pel capital de 2.666,66 pessetes, de les quals Mas n'acreditava 353,7, segons l'escriptura de venda de la sisena part de l'adoberia que després seria coneguda com a cal Granotes (Pere Pascual i Magí Puig, *La roda de la fortuna. Els Carles: de l'adoberia del cal Granotes a la Igualadina Cotonera*, Igualada, CECI, 2011, p. 134).
81. ACAN, fons notarial, Josep Paris, 9 de novembre de 1840, folis 140r-142v.
82. API, *Libro de matri[monio]s años 1843 a 1851*, assentament 20, Igualada, 9 de març de 1843.
83. ACAN, fons notarial, Antoni Furtuny, Igualada, 7 de març de 1843, folis. 41v-42r.

tenia al carrer de l'Argent, amb tots els efectes continguts en dita botiga i fàbrica «per a treballar lo sucre, fer cera y sabó...».[84] Mancat de liquiditat, per tal de coadjuvar a pagar el dot de la seva filla, Joan Mas va vendre a carta de gràcia a la seva consogra, Francesca Dalmases, el cens de 120 pessetes que li feia Llorenç Tomàs pel terreny a la partida de la Creueta (on havia aixecat un tint) que havia establert l'any anterior. El preu de venda va ser de 2.666,66 pessetes.[85] La seva situació econòmica empitjorà. El setembre de 1844, hagué de formalitzar un debitori —amb el suport del seu fill Francesc d'Assís, amb qui havia subscrit un conveni reconeixent-li els drets hereditaris— amb Llàtzer de Mori, veí de Tarragona, per import de 10.666,66 pessetes, i s'obligà a amortitzar el de 5.600 pessetes creat per la seva mare i ell mateix a favor de M. Miquel i Roca. Es pactà que el préstec es liquidaria en el termini de mig any i va ser degudament garantit.[86] Posteriorment, l'abril de 1847, contractà un altre debitori per import de 6.666,66 pessetes amb Vicenç Perramon.[87]

L'octubre de 1844, Joan Mas Moret havia lliurat el seu testament clos al notari Josep Bausili. Hi disposà que «ab perfecta salut, bona memòria, y expedita paraula y sa de enteniment...», designava marmessors la seva dona

84. ACAN, fons notarial, Antoni Furtuny, Igualada, 7 de març de 1843, folis. 43v-44r. Els esmentats efectes es valoraren en 6.400 ptes., i s'adverteix que, «si hi falta, la mare otorgant entregarà en metàlich (...) lo q[u]e hi faltia per a completar dit valor...», i que si en sobrés, el fill li abonaria la diferència. El receptor quedà obligat a: lliurar anualment un balanç de la botiga o sempre que la donant ho sol·liciti; que en cas de disminuir el capital en efectes, la donant serà reintegrada de la diferència amb diners dels dots atorgats al fill i a la nora (2/3 parts Anton i 1/3 Antònia); conservar tots els efectes en bon estat, renovar els que es deteriorin; pagar a la donant una renda vitalícia de 600 ptes. anuals que «li serviran per sos aliments, y com en recompensa de lo q[u]e podria produir-li lo q[u]e li entrega y lo lloguer de la casa...» on residirien Anton «la sua venidera muller y la sua família, pues la dita mare sua y germanas se trasladaran a viurer en altre casa de sa propietat...». El capital aportat s'aniria amortitzant en casar-se les seves germanes Teresa, Antònia, Engràcia i Francesca Ferran, en quedar Anton obligat a pagar un dot de 1.600 ptes. a cadascuna. En el supòsit de morir alguna de les seves germanes, hauria de pagar l'esmentada suma a la seva mare. En cap cas, dites amortitzacions comportarien l'extinció de l'esmentada renda vitalícia.
85. ACAN, fons notarial, Antoni Furtuny, Igualada, 7 de març de 1843, folis 49v-50v.
86. AHPB, Ferran Moragas, Barcelona, 19 de setembre de 1844, folis 246v-247r. Joan Mas oferí com a garanties hipotecàries els 2,5 jornals de terra ubicats a la partida Camps de la Creueta o de Potau; el mas de Tous, el cens que li feia l'espardenyer Antoni Marqués i els béns que deixà la seva mare; per la seva banda, el seu fill Francesc d'Assís oferí en garantia els 2,5 jornals i els 0,75 jornals de l'Hort Petit, tot a la partida de la Creueta.
87. Cf. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 14 de febrer de 1851, folis 98v-102v.

Rita, Josep Matosas, cunyat seu, i Josep Anton Fàbregas i Amigó; els seus deutes «sian pagats sens estrepit ni figura de judici, la veritat del fet solament atesa...»; i deixà a voluntat dels marmessors la celebració de misses i donació d'almoines. Llegà a les seves filles Maria, Rita i Dolors 2.333,33 pessetes com a dot i 888 pessetes en robes i calaixera a pagar en casar-se. Precisà que a la seva filla Anna (muller de Josep Copons) se li donés, en concepte de llegítima, la casa que tenia (a mitges amb Joan Martí) al carrer de Sant Agustí, i que la quadra del mig i la nau del darrere quedaven propietat de l'hereu; a Antònia, muller d'Anton Ferran, que ja havia rebut el dot i les robes, 6,25 pessetes; a Rita, que «té la desgràcia de ser coixa...», en cas de no casar-se i de no voler viure amb l'hereu, se li hauria de pagar una pensió d'1 pesseta diària a partir dels 25 anys i de proporcionar una habitació dotada de mobiliari i roba de llit, taula i el restant. Establí que la seva muller, Rita, fos usufructuària dels seu béns amb l'obligació de mantenir els fills i les filles solters «ab tal que treballian a utilitat y profit de la casa...». Pel que fa al seu fill primogènit, Francesc d'Assís, declarà que amb el conveni que signaren el maig de 1844, «ja té aseñalat la sua part de béns per sos drets...» i que se li lliuressin, a més, 6,25 pessetes. I designà hereu universal de tots els seus béns el seu fill petit Joan, el qual, en cas de morir sense descendència, seria substituït per les seves filles Antònia, Maria, Rita i Dolors, successivament; a continuació pel seu fill Francesc d'Assís i en darrer lloc per la seva filla Anna. Per acabar, nomenà tutors de tots els seus fills el seu cunyat Francesc Matosas i el seu gendre Anton Ferran, amb la facultat que, en el supòsit que «no haja jo pogut pagar o quitar las escriptures de devitori (*sic*) que tinch firmadas com y també per pagar los dots (...) pugan vendre de mos béns una de mas fincas, que sian o bé lo Hort Gran dit lo Hort de Dalt, o la casa de ma habitació en el dia, o bé tota la hisenda de Tous, una sola finca de las anomenadas y paguian de son valor los debitoris y dots...». L'octubre de 1849, trobant-se «en lo llit algun tant indisposat...», decidí afegir un codicil al seu testament. En aquest nomenà marmessors de les seves últimes voluntats la seva muller Rita i els seus gendres Anton Ferran i Josep Copons; augmentà la pensió a la seva filla Rita a 1,25 pessetes diàries (en cas de «no acomodar-se»); disposà que a la seva filla Maria se li pagués una pensió d'1 pesseta diària (en el mateix supòsit), i se li lliurés tota la resta que havia de rebre; i nomenà tutors del seu hereu la seva muller Rita, Josep Anton Fàbregas, hisendat, i Marià Puigdollers, notari. En tota la resta, mantingué les seves anteriors voluntats.[88] El seu òbit va tenir lloc pocs

88. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 17 de d'octubre de 1849, folis 437r-450r.

dies després (a l'edat de 59 anys), afectat d'«hidrotòrax», i va ser enterrat el 22 d'octubre de 1849.[89]

LA RUPTURA FAMILIAR I EMPRESARIAL: FRANCESC D'ASSÍS MAS I MATOSAS I LA SEVA AVENTURA AMB ELS VAPORS

Hi ha nombrosos indicis —els testaments d'Agnès Moret i de Joan Mas semblen ben explícits al respecte— que es produí, si no una ruptura, un gran distanciament entre l'àvia i el pare, d'una banda, i el fill primogènit de la família Mas, de l'altra. Sigui com sigui, Francesc d'Assís Mas no continuà vinculat a la fàbrica d'indianes de la família i es traslladà a Barcelona, on es casà. El juliol de 1835, Joan Mas i la seva muller, Rita Matosas, i Joan Puig i Mas, revenedor de Barcelona, i la seva dona, Josepa Macià, van signar els capítols matrimonials relatius a l'enllaç dels seus fills Francesc d'Assís i Antònia. Es pactà que Joan Mas reconeixia el seu fill Francesc d'Assís hereu universal dels seus béns amb les reserves d'usdefruit i assumint l'obligació de mantenir el seu fill i la seva muller i família, «así sanos como enfermos», a condició de treballar per a la casa. En el supòsit que el donador premorís, Rita Matosas tindria l'usdefruit i podria disposar de la meitat del seus béns «a favor de los demás hijos que le sobrevivieren...», els quals, de no exercir aquesta facultat, passarien a l'hereu «con el pacto de entregar a cada uno la legítima...». I que si l'hereu no tenia descendència, només disposaria de 5.333,33 pessetes en concepte de llegítima. Per la seva banda, Joan Puig concedí a la seva filla Antònia una llegítima de 2.666,66 pessetes —que es reservà en la donació feta al seu fill Pau Puig— a pagar immediatament després de la seva mort, a més de calaixera, vestits, robes i joies. Josepa Macià atorgà a la seva filla 16.000 pessetes, 2.666,66 de les quals a lliurar en celebrar-se el matrimoni, i les 13.333,33 —que acreditava d'un crèdit hipotecari, concedit a Jeroni Bis, sobre unes cases de la plaça de la Llana—, se les reservava en usdefruit de per vida, i, d'altra banda, indicà que donava al seu fill Pau Puig la suma de 2.666,66 pessetes, també a pagar després de la seva mort, garantides amb hipoteca sobre una casa que posseïa a la Barceloneta. La núvia, Antònia Puig, aportà dits llegats (18.666,66 pessetes, calaixera, vestits, robes i joies) al seus futurs sogre i marit, els quals li atorgaren un escreix de 5.333,33 pessetes.[90] El matrimoni de Fran-

89. API, *Libro de óbitos de febero del año 1848 a fin de 1851*, assentament 417.
90. AHPB, Domènec Gibert, Barcelona, 2 de juliol de 1835, folis 129v-132v. Pau, el germà d'Antònia, manifestà que estava d'acord amb aquests pactes, atès que «desde que tuvo

cesc d'Assís amb Antònia Puig fructificà amb el naixement de cinc fills que van arribar a la majoria d'edat: Josepa, Pere, Elvira, Antònia i Dolors.[91]

Els anys barcelonesos: de la manufactura a la fàbrica de vapor (1835-1855)

La donació de 16.000 pessetes que Josepa Macià va fer a la seva filla en dits capítols ocasionà un contenciós entre la donant i Josep Marfà, del comerç de Barcelona, a causa que la primera reclamà al segon el pagament de 15.600 pessetes pel fet que aquest havia comprat les cases hipotecades de Jeroni Bis, de la plaça de la Llana. El comprador Marfà es negà a efectuar l'amortització al·legant que Josepa ja no tenia la títularitat d'aquest crèdit, atès que de dita suma, 13.333,33 pessetes havien estat donades en dot a la seva filla Antònia. L'octubre de 1836, el litigi acabà amb una concòrdia, en la qual Josepa reconeix que Bis (que havia rebut 20.183,01 pessetes de la venda de les cases) li havia pagat abans 2.034,8 pessetes i que en aquest acte li eren fetes efectives les restants 13.565,2 pessetes del crèdit. Presents el pare i el fill Mas i Antònia Puig, van acceptar el lliurament fet per Josep Marfà a Josepa Macià i que quedés extingit el plet a condició que: 1) Joan Mas assumia la responsabilitat de qualsevol inversió inadequada que Josepa fes de l'expressat capital, o de les disminucions que experimentés, així com que no podria disposar de les esmentades 13.333,33 pessetes mentre no es veiés obligat a mantenir el seu fill i la seva nora. 2) Es comprometia que, «en el caso que el citado capital se invierta para la sociedad proyectada por d[ic]ho su hijo, con Pablo Puig en una fábrica de hilados y sufra alguna disminución, promete D. Juan Mas el nombrado su hijo, y demás a quien convenga q[u]e no pedirá indemnisación por la rebaja [...] que haya sufrido d[ic]ho capital...». Per la seva banda, Francesc d'Assís Mas va prometre al seu pare, que «si la sociedad le produce un adelanto de cinco mil libras limpias, por su parte, pagados los gastos de la casa, manutención suya y de su familia, le entregará quinientas libras de una sola vez...»; el facultà a

uso de razón hasta el p[rese]nte habían tenido intención sus padres de que los mismos iban de cuenta y mitad y que después comerciaron separadamente con lo que ha podido adquirir cuanto tiene y posee [la seva mare] por los negocios que ha hecho por si sola siendo dueña de cuanto tiene...». Per acabar, Joan Puig digué que desitjava compensar el seu fill Erasme i que li feia un augment de dot de 800 ptes., 400 per la línia paterna i 400 per la materna, a pagar després de la seva mort «sin perjuicio de lo ya recibido...».

91. Cf. ACAN, fons notarial, Domènec Rovira Tapiol, Igualada, 10 de gener de 1863, folis 9v-10v.

gaudir de l'usdefruit de per vida de 2.666,66 de les 16.000 pessetes del dot rebut per la seva muller; i s'obligà a no demanar-li «durante la separación de las dos familias alimentos algunos...» dels promesos en els capítols a condició de «volver cuando les parezca a la casa del nombrado Juan Mas...». Per acabar, Joan Mas acceptà que no podria fer millores durant la separació sense coneixement de Francesc d'Assís, en l'herència universal, i en cas de voler fer-les es dividirien els béns i només podria efectuar-les en la part reservada i que quedaria a benefici de Francesc d'Assís «cualquier mejora q[u]e haga en la mitad que deve quedarle íntegra según lo convenido en las cartas dotales ÿ capítulo de heretamiento, contenido en las mismas...».[92]

Respecte a les 13.333,33 pessetes pendents de pagament del dot que atorgà a la seva filla Antònia, Josepa Macià declarà, el novembre d'aquest any, que accedia als desigs del seu gendre, de la seva filla i del seu fill. Precisà que prenia aquesta decisió tenint en compte que Marfà no volia «sin consentimiento de aquel [Joan Mas] hacer efectiba la entrega fundándose en que obrava también a su favor la constitución dotal...», i atès que Joan Mas manifestà que «no sería responsable de ninguna mala inversión...» a excepció que dit capital s'invertís en la societat projectada amb Pau Puig (primogènit de Josepa Puig) i que no exigiria al seu fill i jove cap compensació en cas de pèrdues. En conseqüència, es va comprometre a deixar la suma d'11.733,33 pessetes a la filla i al gendre, i altres 10.666,66 pessetes al seu fill per tal que poguessin constituir la societat projectada. El préstec s'efectuà segons els següents pactes: 1) Els consorts Francesc d'Assís i Antònia aportarien a dita societat 11.733,33 pessetes —i es repartirien els beneficis que proporcionés dit capital: dues terceres parts per a Francesc d'Assís i la tercera part restant per a Antònia— i Pau Puig aportà l'altra meitat d'11.733,33 pessetes. 2) En cas de pèrdues, aquestes serien assumides pels socis, i Pau Puig quedaria obligat a retornar íntegres les 10.666,66 pessetes, i els consorts Francesc d'Assís i Antònia, les 11.733,33. 3) Es precisà que els esmentats préstecs haurien de «considerarse de comerciante a comerciante...», perquè Josepa guanyà aquelles quantitats «en el comercio q[u]e todavía ejerce aunq[u]e del modo que le permiten su edad y sus achaques, y que por consiguiente es justo qe reciba una indemnización por razón de lucro cesante...», i s'establí que rebria un interès del 5% mentre no fossin retornats. 4) Per acabar, es pactà que, passat el termini de tretze mesos, Josepa podria exigir al seu fill, al seu gendre i a la seva filla el retorn de les sumes deixades, a totes dues parts o a una sola, «y si no lo hace se entenderá prorrogado el plazo por tres meses y así sucesivamente...», però que «si en la fábrica se experimentasen pérdi-

92. AHPB, Manuel Lafont, Barcelona, 22 d'octubre de 1836, folis 240v-241r.

das se reserva Josefa Puig derecho de retirar el dinero prestado...». Per garantir els préstecs, els implicats van hipotecar «todos los efectos, utensilios, máquinas y de cuanto constituya d[ic]ha fábrica...»; Pau Puig, els béns que havia d'heretar del seu pare Joan Puig, segons capítols; i Francesc d'Assís Mas, el que havia d'heretar del seu pare, també segons capítols.[93]

L'esmentat capital serví per muntar una filatura força modesta al carrer de Tallers, de Barcelona. El negoci aviat es veié immers en un contenciós arran d'una demanda davant el Tribunal de Comerç presentada per Francesc Puigmartí, per manca de pagament d'una partida de cotó en floca per un import de 2.570,66 pessetes. El març de 1839, el tribunal disposà l'embargament de la fàbrica de Mas i Puig per liquidar el deute. Però tal disposició no es pogué executar, perquè mentrestant la fàbrica s'havia venut a Pau Muntadas i Germans —i indirectament a un tal Joan Pericay— i les 17.333,33 pessetes del preu de venda havien estat lliurades a Josepa Puig. Pau Puig aconseguí liquidar el total del deute i presentà (l'octubre de 1839) una demanda contra el seu cunyat i antic soci Francesc d'Assís Mas en què li reclamava el pagament de la part que li corresponia. En aquesta època, el demandat treballava com a majordom a la filatura de Pau Muntadas, i el tribunal disposà que s'efectués inventari dels seus béns com a pas previ a l'execució. Els oficials del jutjat s'adreçaren al seu habitatge, que era a la fàbrica de Pau Muntadas i Germans, per tal escorcollar-lo, la qual cosa suscità la indignació de Muntadas, que s'adreçà al tribunal (el 26 d'octubre) en aquests termes: «En la tarde del día de ayer se presentó el tribunal en la fábrica que tengo en la calle de la Reyna Amalia, y trabó ejecución en los bienes del mayordomo Francisco de Asís Mas que habita en ella...». En aquest al·legat es diu que Mas era un assalariat de l'empresa (en la qual no tenia cap mena de participació) i, per tal d'il·lustrar-ho, envia les llibretes de pagament de setmanals. La seva remuneració era de 30 pessetes setmanals. En vista d'això, Puig sol·licità l'embargament d'un terç del seu salari per refer-se del deute, la qual cosa li fou concedida pel tribunal.[94]

L'esmentada situació no va durar gaire. L'agost de 1841, Francesc d'Assís Mas va engegar una nova «casa-fábrica» de filats amb un capital de 7.333,33 pessetes que li deixà la seva sogra Josepa Macià, préstec que quedà garantit amb una hipoteca sobre la maquinària de dit establiment. La nova demanda presentada per Pau Puig per cobrar el deute quedà bloquejada pel fet que Mas no era titular del capital de l'empresa. Per muntar la nova empresa, els cònjuges Mas i Puig van contractar amb Guillem Ferrer («ma-

93. AHPB, Manuel Lafont, Barcelona, 23 de novembre de 1836, folis 260r-262v.
94. Cf. al respecte A. Garcia Balaña: *La fabricació de la fàbrica*, p. 310-311.

nyà maquinista») i amb Agustí Sala («fuster») la construcció de la maquinària de la fàbrica, que constava d'un «bogit de vint pams roda catarina ab habradet, roda estrella y plana, y una escala de trenta tres pams per tirar dos animals y sas corresponens cadenas...»; de «quatre màquines de filar [*mule jennies*] de un costad ab roda ampleta a la conduita per marchar lo carro, ab corretcha, y ab sos disparos per marchar ab bogit...»; d'una carda de 32 polzades; d'un banc manuar; d'una metxera de 36 fusos...».[95] En el decurs dels propers mesos, Francesc d'Assís i Josepa van rebre altres préstecs de la seva sogra i mare que van elevar el total del deute a 10.666,66 pessetes.[96] La fàbrica —encara que endarrerida arran de l'entrada a l'era del vapor— no sembla que li anés malament, perquè el 1842 aconseguí retornar el deute acreditat pel seu cunyat. Posteriorment, el novembre de 1846, Mas pagà a la seva sogra 1.600 pessetes per «los intereses discurridos hasta el veinte seis de los corrientes...» del préstec de 10.666,66 pessetes, 520 de les quals s'havien pagat abans, i les 1.080 restants es pagaren en aquest acte.[97]

Enmig d'aquests tràngols, sembla que les relacions de Francesc d'Assís amb el seu pare i, sobretot, amb la seva àvia Agnès Moret es van acabar de malmetre. El conflicte familiar que això ocasionà entorn dels seus drets hereditaris donà lloc a un contenciós que s'hagué de solucionar mitjançant la intervenció d'àrbitres. El maig de 1844, Francesc Esteve i Jaume Armengol, àrbitres elegits per Joan Mas i Moret i el seu fill Francesc d'Assís, en el judici de conciliació i amb consentiment de les parts van examinar els capítols matrimonials de l'enllaç entre Joan Mas i Rita Matosas; l'inventari dels béns de Jaume Mas Mussons; els capítols signats arran del casament entre

95. Ibídem, p. 311-312.
96. AHPB, Pere González Gobern, Barcelona, 26 d'agost de 1842, folis 229r-330r. L'agost de 1841, Josepa Macià, atès que «que los expresados consortes Fran[cis]co y Antonia firmaron una escritura de contrata privada (el de setembre de 1840) con Guillermo Ferrer, cerrajero maquinista, y Agustín Sala, carpintero [...] a construir las máquinas y demás enseres que en ella se convino...» pel preu de 7.333,33 ptes., els deixà aquesta suma «graciosamente». Posteriorment, Francesc d'Assís i Antònia, «para la instalación, curso y arraigo de una fábrica que ha corrido de su cuenta y a su utilidad...», van sollicitar i rebre de Josepa altres préstecs: un de 1.600 ptes., un altre de 680, un altre de 240, i un altre de 100, que junts sumaven 2.620 ptes. El deute total era de 9.953,33 ptes., al qual s'afegí un altre préstec de 720 ptes., que elevà el crèdit a 10.673,33 ptes. Els deutors es van comprometre a retornar-lo en tres mesos i, en el supòsit, de no fer-ho, pagar a la creditora, passat aquest termini, un interès del 3%. Per garantir el retorn del principal, dits cònjuges van oferir tots els béns i la part no cobrada del dot atorgat a Antònia Puig, que es van comprometre a no reclamar ni en el cas que el pare de Francesc d'Assís els hagués de mantenir.
97. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 24 de novembre de 1846, folis 399v-r.

Francesc d'Assís i Antònia; la concòrdia formalitzada entre Joan i Francesc d'Assís Mas i Antònia Macià; el testament d'Agnès Moret; els inventaris dels béns deixats per Jaume Mas i per Agnès Moret i els deutes i les càrregues que gravitaven sobre dits patrimonis i els dots que s'havien de pagar. Una vegada vistos els esmentats documents, van dictaminar que corresponien a Francesc d'Assís Mas, després de la mort dels seus progenitors, el següents béns del patrimoni familiar: la peça de terra de 2,5 jornals, «antes prado y ahora con su casa, aljibe y noria...» a la partida de la Creueta, que limitava, a l'est, amb Ramon Castells; a migdia, amb el Rec; i al nord, amb l'hort, que quedà en propietat del seu pare, «reservándose los dos el pozo de agua para regar dicha huerta...»; la peça dita Horta Petita, de 0,75 jornals, que limitava, a ponent, amb el camí de la Creueta; a migdia, amb el Rec; i al nord, amb terra de Ramon Godó i part amb la Fabril Igualadina;[98] i les 2.666,66 pessetes rebudes del dot d'Antònia Puig, sempre que el pare vengués patrimoni per més de 10.666,66 pessetes. Es pactà, a més, que si, en el termini d'un any, Joan Mas lliurava a Francesc d'Assís les 16.000 i 2.666,66 pessetes dels dots matern i patern de la seva muller (en total 18.666,66 pessetes), aquest darrer «renuncia, anula y cede todos los d[e]r[ech]os paternos...» i tot el que s'havia pactat en capítols matrimonials. Es precisà també que, «como Francisco Mas tiene en su poder cuatro máquinas de hilar francesas propias de su padre, si su padre efectua o entrega...» dites 18.666,66 pessetes, Francesc d'Assís li pagaria 1.066,66 pessetes per dites màquines, «y en caso de no verificarse quedan dichas máquinas a favor de dicho su hijo Francisco Mas, como también quedan a favor de su dicho padre todos los muebles de casa, utensilios de fàbricas, créditos y demás...». Les dues parts acceptaren aquest conveni i van renunciar a nous litigis.[99]

Una vegada solucionat el contenciós respecte als seus drets hereditaris per via paterna, Francesc d'Assís aconseguí assegurar l'herència de la seva muller. La seva sogra era una dona emancipada i havia fet força diners. El seu marit li havia atorgat, l'octubre de 1840, facultat de vendre, comprar i contractar, atès que «con algún capital suyo propio no constituido en dote se ha dedicado a varios ramos de industria en esencial al oficio de gallinera y (...) logrado aumentar dicho capital en términos que ha comprado varias fincas...». El desembre de 1845, Josepa Macià declarà que volia remunerar els serveis rebuts de la seva filla Antònia, «singularmente en las enfermedades que ha padecido...», i li feia donació irrevocable de tots els seu béns amb

98. Es tracta del tros que havia estat establert per un cens de 45 lliures a Llorenç Tomàs i, posteriorment, venut a Francesca Ferran a carta de gràcia.
99. AHPB, Domènec Gibert, Barcelona, 21 de maig de 1844, folis 264v-265r.

les reserves d'usdefruit de per vida; de poder disposar dels béns a favor d'altres fills; i a condició que si arribava «a un estado de decrepitud que la impediese manejar sus intereses...», cediria l'usdefruit del seu patrimoni a la seva filla —reservant-se 4.666,66 pessetes per a disposar-ne lliurement— a canvi de ser mantinguda a casa seva amb totes les atencions o rebre 150 pessetes mensuals o 225 en cas de malaltia.[100]

En aquesta època, sembla que la filatura proporcionava a Francesc d'Assís Mas rendiments elevats, mentre que el seu pare es trobava en una situació econòmica cada vegada més precària. Tant és així, que l'abril de 1846 Francesc d'Assís s'encarregà de pagar per compte del seu progenitor a Llàtzer de Mori, veí de Barcelona, 10.666,66 pessetes d'un debitori formalitzat el setembre de 1844, i li deixà, a més, 1.440 pessetes sense interès «para ocurrir a diferentes urgencias...». El pare es va comprometre a retornar el préstec en el termini d'un any i a pagar un 6% d'interès passat dit termini pel «lucro cesante y daño emergente que se seguirá al acreedor en el comercio a que se dedica por su profesión de fabricante de hilados...». El crèdit quedà garantit amb hipoteques sobre 2,5 jornals de terra —al marge dels que corresponien a Francesc d'Assís per conveni— a la partida camp de la Creueta (o de Potau); les terres i l'hort del mas de Tous; el cens de 12 lliures de pensió anual que li feia Antoni Marquès, espardenyer d'Igualada per l'establiment d'un terreny; i els béns i crèdits procedents de la seva àvia que quedaran en poder del seu pare.[101]

Per a Francesc d'Assís Mas, aquests van ser moments de plenitud, que el van portar a projectar l'aixecament d'una fàbrica de vapor a Barcelona. En dita iniciativa comptà, una vegada més, amb el suport financer de la seva sogra. El novembre de 1846, Francesc d'Assís confessà deure a Josepa Macià la suma de 10.666,66 pessetes, «que le ha prestado gratuitamente para emplear en obras de la construcción de un vapor que está edificando en la calle de la Reyna Amalia...» per un termini de dos anys, i per garantir aquest crèdit hipotecà «todo el indicado edificio vapor o la parte que en él le corresponderá por edificarlo con otros socios...».[102] El projecte es materialitzà definitivament el juliol de 1847, quan Pere Estruch i Francesc d'Assís Mas van manifestar que «hace algún tiempo se han reunido en sociedad para levantar a espensas comunes [...] en terreno propio del primero sito en la calle de la Reyna Amalia [...] un edificio a propósito para colocar en él una máquina de vapor cuya fuerza alquilada a otros particulares les proporcione

100. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 3 de desembre de 1845, folis 182v-183r.
101. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 21 d'abril de 1846, folis 108v-102r.
102. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 24 de novembre de 1846, foli 398r.

un ganancial, siendo éste el objeto de la referida sociedad...». Es pactà que l'empresa actuaria sota la raó social Pere Estruch i Cia.; la seva durada seria de 10 anys; el capital —«valor del terreno, edificios, máquina de vapor y embarrados todo concluido y en estado de entregarse a los inquilinos...»— seria aportat de la manera següent: quatre cinquenes parts per Estruch i la cinquena part restant per Mas. En el capital aportat per Estruch s'admetria un terreny de 36.000 pams quadrats (on s'ubicaria la fàbrica) valorat en 37.520 pessetes, «la mitad de su actual valor»; les «cuadras y demás partes de edificio que tenía [...] construidos en dicho terreno [...] con el valor de una casa inmediata que ha tenido que derribarse...» amb un valor estimat de 26.322,7 pessetes; béns que sumaven 63.842,7 pessetes, i quedà compromès a lliurar la part restant en metàl·lic.[103] Per la seva banda, Francesc d'Assís Mas hi posà, de moment, 30.000 pessetes en metàl·lic i quedà obligat a lliurar el que faltés, també en efectiu. S'acordà que l'administració i la conservació de l'edifici anirien a càrrec d'Estruch; que les «compras de carbón y demás que se necesite y las contratas de arriendo [...] de la fuerza del vapor serán de común acuerdo entre los dos socios...»; i que els beneficis es repartirien a proporció del capital aportat per cada soci. En el decurs de la durada de la societat, cada soci, amb assentiment de l'altra, podria

103. L'expressat terreny el van adquirir en establiment Joan Marcet i Pere Estruch, «fabricantes de texidos de algodón», a les germanes Joaquima, Maria Josepa, Josepa Antònia (veïnes de Tarragona), Anna Maria i Maria Tecla Besora, que ho eren de Barcelona, constituït per un hort i «toda aquella casa con un portal grande [...] circuido de paredes con un patio...», tot ubicat a la «calle nuevam[en]te abierta llamada de Amalia [...] inmediata a la subida llamada de S[a]n Pablo y junto a la muralla de tierra...», que tenia una extensió de 24.398 pams, i «dos cuartas de tierra unidas e incorporadas al sobre dicho huerto...» que limitava, a l'est, amb el carrer de les Carretes i, a migdia i a ponent, «con la subida de la muralla...». El cens a pagar s'establí en 80 ptes. i l'entrada, en 20.876,42 ptes. Els adquiridors van retenir 11.543,09 per extingir diversos deutes i van lliurar a les titulars del domini les 9.333,33 ptes. restants en efectiu (AHPB, Manuel Lafont, Barcelona, 6 de juny de 1840, folis 134v-139r). Posteriorment, Joan Marcet i Pere Estruch van decidir dissoldre la societat (formada el 1839) de teixits de cotó, la qual cosa comportà que Estruch quedés obligat a pagar a Marcet 25.333,33 ptes. per la seva participació en el negoci. En aquest acte es precisà que ambdós continuarien associats en l'establiment de fabricació de vidre que tenien al poble de Begues, on cadascun havia aportat 1.500 pessetes, i que també continuarien com a copropietaris del terreny adquirit en establiment al carrer de la Reina Amàlia. Pel que fa a aquest actiu, es diu que Marcet hi havia invertit 16.000 ptes., 8.000 en la seva adquisició i altres 8.000 «por obras hechas y hacederas en el edificio que se está construyendo..», i que per disposar de l'immoble, Estruch li pagaria un interès del 6% al capital «y [...] cargas, contribuciones...» mentre no es vengués o no es liquidés el crèdit (AHPB, Manuel Lafont, Barcelona, 28 de març de 1842, folis 81v-82r).

vendre a un tercer la seva part.[104] En els següents mesos, Estruch i Mas van aixecar la fàbrica del carrer Reina Amàlia. L'abril de 1848 era acabada, i s'havien invertit 116.033,61 pessetes en la construcció de l'edifici, sense comptar el cost de la màquina de «vapor de fuerza de treinta caballos...».[105]

L'objectiu de l'empresa era, com s'ha vist, llogar l'edifici i la força del vapor a un o a diversos fabricants o empreses. Però, finalment, els mateixos propietaris —a través de dues societats— van esdevenir els principals, si no els únics, llogaters de dita fàbrica. El juny de 1848, s'elevà a escriptura pública una de privada (subscrita el 28 de setembre de l'any anterior) entre Rafael Masó, Francesc d'Assís Mas i Pere Estruch, que havia de tenir per objecte «hilar algodón a cuyo efecto hemos comprado doce máquinas de hilar de las llamadas monjenies [*sic*] con sus preparaciones [...] cuya maquinaria se colocará en la cuadra del primer piso de la calle de Amalia...». L'empresa havia d'operar sota la raó social de Francesc Mas i Cia., amb un capital de 22.500 pessetes de diner en efectiu i altres 11.000 «que han importado las máquinas...». En total, 33.500 pessetes, i cadascun dels tres socis quedà compromès a aportar-ne una tercera part. Es pactà que la societat seria comanditària; tindria una durada de cinc anys; i que Mas n'assumiria la gerència, que Estruch tindria al seu càrrec la comptabilitat i que Masó s'ocuparia de la caixa i de la supervisió de les compres de cotó.[106] El setembre d'aquest any, Francesc d'Assís Mas i Bonaventura Borrull van constituir una nova societat per «hilar y tejer algodón por medio de telares mecánicos...», sota la raó social de Burrull i Cia. en un local de la fàbrica del carrer Amàlia, on hi havia una «fábrica [que] en el día funciona ya ventajosamente...». En concret, es projectà l'adquisició «de quince máquinas llamadas mulgeni [*sic*] de ciento veinte husos una, con sus preparaciones correspondientes, y el de treinta y nueve telares mecánicos...». El capital de la companyia s'establí en 69.333,33 pessetes aportades, per meitat, pels dos socis, invertides «en la compra de las citadas máquinas y telares, con sus preparaciones mecánicas y demás útiles sin perjuicio de poner suscesivamente por mitades las cantidades imprescindibles para el giro...»; la seva durada havia de ser de cinc anys; s'acordà que «se dedique la fábrica en hilar la clase de hilo necesario

104. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 19 de juliol de 1847, folis 224r-227v.
105. AHPB, Manuel Lafont, Barcelona, 7 d'abril de 1848, folis 170v-175v. En una escriptura posterior es precisà que en dit terreny «se halla establecida una fábrica con fuerza de vapor, situado en la calle de Amalia […] señalado de número 38 compuesto de bajos y cuatro pisos, que linda, a oriente, con dicha calle de Amalia y antes con la de Carretas […]; a mediodía y poniente con la subida a la muralla de tierra…» [AHPB, Gaietà Anglora (substituït per Ramon de Miquelerena), Barcelona, 20 de maig de 1853, folis 143r-146v].
106. AHPB, Ferran Moragas Ubach, Barcelona, 2 de juny de 1848, folis 168r-170r.

para teger en ella piezas de tres y medio palmos llamadas *americanas*, por haber observado ser de más consumo...»; i que Burrull assumiria l'administració, la comercialització i la caixa. Es precisà, a més, que la venda de l'«hilo que tome [Burrull] para el uso de su fábrica será con intervención de Mas por lo que respecta al precio y por lo que mira a la de las piezas la verificará bajo su solo nombre Buenaventura Burrull y con la marca que el mismo use, en razón del crédito que gozan las mecaderias de igual especie que ahora elavora [*sic*] y no podrá elaborar del mismo ancho de la clase que fabrique la sociedad, mientras esta pueda satisfacer los pedidos que de ella se la hagan...». I es convingué que els guanys «no se repartirán hasta que ellas con la cantidad que se haya destinado en circulación forme la de seis mil pesos fuertes...».[107] El negoci resultà rendible. El maig de 1850, Burrull i Mas van declarar que «no habiendo retirado hasta el presente los productos o ganancias que han resultado tener en los balances...», el capital inicial, de 69.333,33 pessetes, s'havia vist augmentat a 96.000. En aquest context, van decidir incrementar el capital de la societat i prorrogar-ne la durada tres anys més. El nou capital quedà constituït per les 96.000 pessetes del balanç i hi van afegir (per meitat), d'una banda, 12.500 pessetes «valor de las máquinas y útiles que han adquirido nuevamente y son las que funcionaban en la Sociedad de D. Francisco de Asís Mas y Compañía...», i de l'altra, 6.166,98 pessetes, «que es el capital que la sociedad cuenta para sus operaciones...». El nou capital quedà fixat en 114.666,98 pessetes. Una altra modificació dels estatuts de la societat vingué determinada pel fet que, «habiendo demostrado la esperiencia que en algunos casos para la mayor facilidad de las ventas de algodón hilado convendría a la sociedad que D. Francisco de Asís Mas estubiese también facultado para firmar recibos a fin de evitar entorpecimientos, se conviene que en lo sucesivo y tan sólo en cuanto a las ventas de algodón pueda usar también la firma social...».[108] El mateix dia, Burrull i Mas van acordar que Pere Estruch participés en la societat amb una aportació de

107. AHPB, Constantí Gibert, Barcelona, 30 de setembre de 1848, folis 357r-359v. L'estadística de 1850 publicada per Guillem Graell (*Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona, Viuda de Luis Tasso, s.a.) consigna que en aquesta data, la societat Burrull i Cia. tenia una filatura dotada d'una força de vapor de 4 CV, 22 màquines de preparar, 1.800 fusos de *mule jenny*, que ocupava 42 obrers, i una secció de tissatge amb 41 telers mecànics, que donava feina a 56 obrers. La societat Francesc d'Assís Mas i Cia. disposava d'una filatura moguda per 7 CV de vapor, que comptava amb 24 màquines de preparar, 1.320 fusos de *mule jenny*, i ocupava 32 obrers. I Bonaventura Burrull tenia una fàbrica de teixits amb 54 telers senzills i 33 de compostos, on s'ocupaven 127 obrers.

108. AHPB, Constantí Gibert, Barcelona, 21 de maig de 1850, folis 244r-246v.

10.432,98 pessetes, «parte en maquinaria y otra en efectivo...» (4.164,98 pessetes en maquinària que tenia en la societat F.A. Mas i Cia i 6.268 en efectiu), a condició que, en la distribució de beneficis, Estruch no participaria en els «productos de la venta de desperdicios de fábrica conocidos por *Borra*...», que correspondrien exclusivament a Burrull i Mas, i que no tindria «calidad alguna ni derecho de representación, intervención, dirección, ni administración en la sociedad...».[109]

L'estatus de Francesc d'Assís Mas com a fabricant cotoner i copropietari d'un vapor a Barcelona semblava, doncs, definitivament consolidat. Però no oblidà la necessitat de posar ordre als seus actius a Igualada. L'òbit del seu pare determinà que exigís la clarificació i el reconeixement del que acreditava del patrimoni familiar. El desembre de 1849, notificà a la seva mare Rita Matosas, al seu germà Joan Mas (i als seus tutors: Josep Antoni Fabregas i Marià Puigdollers) que acreditava del seu pare 12.106,66 pessetes; que en el conveni formalitzat el 1844 s'havia pactat que el seu progenitor lliuraria les 2.666,66 pessetes que tenia rebudes del dot d'Antònia Puig, «siempre que vendiese parte de su patrimonio que escediese de cuatro mil libras...»; i que, conseqüentment, requeria a la seva mare, al seu germà i als marmessors que en el termini de tres mesos li paguessin el debitori amb els interessos vençuts del 6% i també la part del dot que acreditava de la seva muller.[110] El febrer de 1851, Rita Matosas va ser autoritzada pel jutjat a vendre l'anomenat Hort de Dalt del Maradetes —que havia format part del terreny de la partida de la Creueta on hi hagué el prat d'indianes— per pagar deutes: 16.892 pessetes que devia al seu fill Francesc d'Assís i 6.666,66 d'un debitori acreditat per la vídua de Vicenç Perramon.[111] Efectuada la subhasta, l'esmentat hort va ser adjudicat a Francesc d'Assís Vallés i Piquer, del comerç i natural de Carme, i a Josep Pasqual, blanquer, per 20.533,33 pessetes.[112] La venda s'efectuà amb la servitud que Francesc

109. AHPB, Constantí Gibert, Barcelona, 21 de maig de 1850, folis 246v-247r.
110. ACAN, fons notarial, Josep Paris, Igualada, 14 de desembre de 1849, folis 396v-397r. L'esmentada peça tenia una extensió de 2,5 jornals i contenia dues eres de batre amb un paller, casa d'hortolà, un hort i un safareig gran i sínia. Limitava, a l'est, amb Ramon Rovira; a migdia, part amb Ramon Castells i part amb Francesc d'Assís Mas; a ponent, amb dit Mas i amb el camí de la Creueta; i al nord, amb aquest mateix camí.
111. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 14 de febrer de 1851, folis 98v-102v.
112. Ibídem. Els compradors quedaren obligats a retenir l'import de la compra per pagar «hasta donde alcance...» 16.892 ptes. a Francesc d'Assís Mas (12.106,66 pel debitori, 2.118,66 per interessos no pagats i 2.666,66 per la part del dot de la seva dona cobrat pel seu pare) i 6.666,66 a la vídua de Vicenç Perramon. També assumiren el pagament de la meitat del cens (120 ptes.) acreditat per la comtessa de Vallcabra.

d'Assís Mas tindria dret a «sacar la agua de un [...] pozo...» que existia en aquest hort segons havia convingut amb el seu pare en segregar-se l'altra meitat de la propietat, per la qual cosa el seu ús «deberá este entenderse común...».[113] És possible que Mas aconseguís cobrar gran part, si no la totalitat, de l'esmentat deute. Uns mesos després, el setembre de 1851, Francesc d'Assís pactà amb la seva mare la renúncia a l'usdefruit que aquesta posseïa sobre el tros d'uns 2 jornals «antes prado y ahora huerto, con su casa, algibe y noria...» i el de 0,75 jornals de l'anomenat Hort Petit, ubicats a la partida de la Creueta, i que eren part de la seva herència. En compensació, es va comprometre a assumir totes les càrregues i a atorgar-li una renda fixa de 70 pessetes mensuals i a pagar-li, en aquest acte, la suma de 1.333,33 pessetes. El seu interès per assolir dita renúncia era efectuar «en ambas fincas las mejoras notables y de consideración que tiene proyectadas...». Pel que sembla, en aquest moment ja tenia *in mente* aixecar en aquest indret la fàbrica de vapor que es faria realitat a partir del 1855.[114] Sigui com sigui, mentre la seva família igualadina patia una creixent davallada econòmica, Francesc d'Assís feia diners, durant aquests anys, com a fabricant a Barcelona. El novembre de 1853, proporcionà un crèdit de 3.554,66 pessetes a la seva mare Rita Matosas i al seu germà Joan Mas («que las ha prestado gratuitamente...») per pagar a la seva germana Maria Mas la llegítima amb motiu del seu enllaç amb Salvador Puig i Lloro, veí de Barcelona. Es pactà que dit préstec seria retornat en el termini d'un any, passat el qual acreditaria un 6% d'interès, i quedà garantit amb una hipoteca sobre la casa pairal de la família del carrer de l'Argent i sobre el mas del terme de Tous de 128 jornals de terra de sembradura i bosc.[115]

La mort de Pere Estruch determinà que fos substituït en la societat P. Estruch i Cia. pel seu fill Andreu Estruch i Marcet. En principi, aquest esdeveniment no semblà que hagués de canviar l'*statu quo* existent, atès que les relacions entre Francesc d'Assís Mas i el seu nou soci eren aparentment bones. El maig de1853, Andreu Estruch manifestà que, «debiendo pasar a

113. El mateix dia, Mas signà un conveni amb Vallés i Pascual sobre l'aprofitament «por iguales partes del pozo o mina qe conducen las aguas y sirve de depósito a éstas...», així com que «será libre a cada uno de los otorg[an]tes el renovar o hacer construhir otra mina p[ar]a dirigir las aguas de la acequia al común depósito [...] haciéndola pasar por el huerto llamado Petit, y por los ocho palmos de terreno que se reservó D. Juan Mas y Moret al tiempo de establecer un trozo de tierra del mismo huerto a Lorenzo Tomás...» (ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 14 de febrer de 1851, folis 102r-103r).
114. ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, 6 de setembre de 1851, folis 181r-184v.
115. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 16 de novembre de 1853, folis 310v-312r.

país estranjero y con sujeción [...] de la ley de reemplazos vigente...», podia ser cridat a quintes i que, en aquest supòsit, estava obligat a presentar-se, a posar un substitut o a pagar 250 pessetes. Per solucionar aquest escull, oferí com a avalador el seu soci Mas, el qual acceptà dita responsabilitat i per garantir-la hipotecà la seva part en l'edifici «en que se halla establecida una fábrica con fuerza de vapor situado en la calle de Amalia...».[116] En aquest mateix any, experimentà el trastorn de la mort de la seva dona, el 18 d'octubre de 1853.[117] En els anys posteriors, la que semblava sòlida situació de Francesc d'Assís Mas com a copropietari de la fàbrica del carrer Amàlia es veié truncada de manera inesperada per raons que no es van fer explícites en la documentació notarial. Però és possible que tingués quelcom a veure amb el traspàs de Bonaventura Burrull, soci de Mas, en la companyia que tenia arrendada la fàbrica. Tot amb tot, el maig de 1855, Francesc d'Assís Mas i Andreu Estruch van declarar que havien decidit dissoldre la societat Pere Estruch i Cia. i que, en conseqüència, Mas transferia a Estruch la seva cinquena part del capital de l'empresa per la suma de 15.000 pessetes, precisant que la cessió «compete en la máquina de vapor planteada en el edificio de la estinguida sociedad, no comprendiendo en esta cesión y venta la quinta parte del terreno y edificio, objeto de otro contrato separado...», i el venedor quedà obligat a satisfer la cinquena part de totes les obres fetes a l'edifici fins al darrer dia d'abril i «las reparaciones necesarias en la máquina de vapor hasta que esté en marcha...».[118] El mateix dia, Mas va vendre a Estruch la cinquena part de l'edifici de la fàbrica de vapor per 11.000 pessetes. L'import total de la participació de Mas es valorà, doncs, en 26.000 pessetes, i es pactà que 10.000 se li farien efectives en aquest acte i les 16.000 restants en el termini de sis mesos.[119] L'agost d'aquest any, Francesc d'Assís Mas confessà que Andreu Estruch li havia pagat les 16.000 pessetes que mancaven per liquidar la venda de la cinquena part de la fàbrica, i en l'àpoca es féu constar que les 26.000 pessetes que en total havia cobrat d'Estruch procedien d'un debitori que li havien proporcionat Bonaventura Carulla i Magdalena Borrull, mare i filla, veïnes de Barcelona, i que «a no haber sido por el préstamo que estas le hicieron de los espresados cinco mil duros no hubiera por de pronto podido adquirir Estruch la referida quinta parte...», préstec que obtingué «por las relaciones de amistad que le unen con las ci-

116. AHPB, Gaietà Anglora (substituït per Ramon de Miquelerena), Barcelona, 20 de maig de 1853, folis 143r-146v.
117. Cf. ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, Igualada, 11 de febrer de 1858, folis 95v-96r.
118. AHPB, Monserrat Corominas, Barcelona, 1 de maig de 1855, folis 19v-21v.
119. AHPB, Montserrat Corominas, Barcelona, 1 de maig de 1855, folis 21v-24r.

tadas madre e hija Borrull...».[120] En efecte, Estruch formalitzà amb aquestes mare i filla un debitori per import de 26.000 pessetes, a retornar en tres anys i al 5% d'interès, garantit amb una hipoteca sobre la fàbrica del carrer Reina Amàlia.[121]

Un parell de setmanes després, el setembre de 1855, Francesc d'Assís Mas hagué de pactar la liquidació de la societat Burull i Cia. amb Bonaventura Carulla, natural de Cervera i vídua i usufructuària dels béns de Bonaventura Burrull, i amb la seva filla Magdalena Burrull (consort de Narcís Costa, natural d'Igualada), hereva del béns deixats pel seu pare. Els reunits van manifestar que Burrull i Mas havien format societat «al objeto de hilar y tejer algodones por un medio mecánico...», sota la raó social Burrull i Cia durant un termini de cinc anys; que, posteriorment, van augmentar el capital de dita companyia a 114.666,98 pessetes, aportades per meitat, i la van prorrogar per tres anys més; que ambdós socis van reconèixer haver rebut de Pere Estruch 10.432,98 pessetes «parte en maquinaria y parte en dinero efectivo...», i que l'havien admès com a partícip en l'empresa; exhaurit el termini de la societat, els implicats no estaven interessats a continuar-la i havien decidit vendre la maquinària a Martí Rodés i Cia., per tal de retornar a Mas la suma de 20.910 pessetes import de la seva part en l'empresa. El preu de la venda s'establí en 63.750 pessetes, de les quals els compradors en retingueren 20.910 per pagar Mas, i van lliurar les 42.840 restants a la mare i filla Burrull i a Estruch.[122] El mateix dia, Mas signà àpoca conforme

120. AHPB, Montserrat Corominas, Barcelona, 14 d'agost de 1855, folis 377r-378r. L'esmentada venda deixà sense garantia el crèdit de 10.666,66 ptes. que li deixà la seva sogra amb hipoteca sobre dita fàbrica. Josepa Macià morí sense haver fet testament, però havent efectuat donació de tots els seus béns a la seva filla Antònia. El traspàs d'aquesta determinà que esdevingués hereu dels seus béns el seu fill primogènit Pere Mas i Puig, entre els quals hi havia dit crèdit. Per tant, Mas es veié obligat a garantir al seu fill aquest crèdit per a pactar amb Estruch la substitució de l'anterior hipoteca per una de nova sobre «toda aquella casa con su noria y algibe y una huerta de estensión dos jornales y medio de tierra...» que posseïa a Igualada (AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 10 d'agost de 1855, folis 244v-246r).
121. AHPB, Constantí Gibert, Barcelona, 9 d'agost de 1855, folis 78v-81v. Pel fet de no haver assolit la majoria d'edat, Andreu Estruch i Marcet va haver de ser autoritzar pels seus tutors (Valentí Estruch i Joan Marcet) per efectuar dita operació.
122. AHPB, Constantí Gibert, Barcelona, 1 de setembre de 1855, folis 141r-145v. La maquinària, els estris i útils venuts van ser els següents: 16 cardes de 32 polzades cadascuna; 1 batà netejador; 3 batans «esteladors»; 1 màquina d'esmerilar; 2 canals; 2 màquines petites de reunir; 2 rolenes de 8 sortides cadascuna; 1 rolena de 12 sortides de fusta; 2 manuars de 12 sortides (un de 6 i l'altre de 5); 1 metxera de 120 pues amb els seus rodets; 1 metxera en gros de 52 pues amb rodets; 1 metxera en fi de 96 pues amb rodets; 1 metxera de 100 pues amb rodets; 8 selfactines de 300 pues; 14 *mule-jennies*;

havia rebut de Martí Rodés y Cia dites 20.910 pessetes per la seva participació en la fàbrica que Borrull i Cia. tenia «establecida en la calle Amalia de esta ciudad...».[123] Per tant, si tenim en compte el capital de Borrull i Cia. el 1850 i el comparem amb l'import rebut per Mas de la liquidació d'aquesta companyia, hem d'arribar a la conclusió que, o bé els socis van retirar capital de l'empresa, o es van enregistrar pèrdues molt considerables en aquest negoci durant el període de 1850-55.

Sigui com sigui, Francesc d'Assís Mas es quedà sense fàbrica, però arreplegà l'apreciable capital de 46.910 pessetes de la liquidació de les dues societats en què havia participat. Una part d'aquest producte líquid el dedicà immediatament a pagar el dot d'una de les seves filles. El setembre de 1855, la seva filla Josepa Mas i el seu marit Rafael Funosas, del comerç, natural d'Olot, van manifestar que en capítols, arran del seu matrimoni, Francesc d'Assís Mas va donar a la seva filla dues calaixeres, robes i apèndixs nupcials i es va comprometre a lliurar-li 14.000 pessetes que «impondría el donador a nombre de la otorgante a título de capital en el negocio u fabricación de hilados y tejidos que [...] tenía establecido en el edificio de su propiedad en la calle Amalia [...] y con la facultad de que la donataria pudiera retirar de dicha sociedad la indicada suma siempre que le conviniera...», i que, havent arribat el cas, declaraven haver rebut les esmentades 14.000 pessetes.[124]

El retorn a Igualada: la construcció i el fracàs del «vapor de baix» (1856-1865)

El fet de veure's desposseït de la seva participació en la fàbrica del carrer Amàlia de Barcelona determinà que Francesc d'Assís Mas decidís tornar a Igualada i invertir el capital obtingut en l'aixecament d'un vapor a

1 «dibuar bobinuar» de 160 pues amb els seus rodets; 2 bancs de serraller de 6 sortides cadascun; 7 ordidors amb les seves varetes; 2 màquines de passar pel sistema escocès amb cilindres de coure i la seva clau; 59 telers mecànics; 7 barres de transmissió horitzontals amb les seves cadiretes; 1 màquina d'estirar cordes; 12 aspis de 6 duros cadascun; útils existents al despatx; 50 banquets dels telers; 60 caixes de posar fusos de cotó; 2 rodes de recanvi; 2 bancs de serraller per dos cargols i una enclusa i recanvis dels telers; 2 cabrestants; 3 cilindres de borra i diverses fustes; útils del despatx i de fabricació; i 3 comptadors i la canonada de conducció de gas.

123. AHPB, Constantí Gibert, Barcelona, 1 de setembre de 1855, folis. 145v-146r.

124. AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 13 de setembre de 1855, folis 268r-270v. El mateix dia, Josepa Mas (assistida pel seu marit Rafael Funosas) signà àpoca conforme havia rebut del seu pare, com a marmessor de la seva àvia Josepa Macià, 320 ptes (AHPB, Gaietà Anglora, Barcelona, 13 de setembre de 1855, folis 267r-268r).

la vila nadiua, la qual cosa, com hem vist, sembla que feia anys que portava al cap. Per tant, en el moment en què entre els fabricants igualadins s'havia generalitzat el desencís pel problema energètic —derivat de l'extrema migradesa dels recursos hidràulics de la comarca i agreujat pel problema de l'aïllament ferroviari— i alguns van emigrar, Mas va tornar a Igualada en plena crisi industrial. El nou vapor igualadí (conegut com a «vapor de baix») s'edificà, segons sembla, en el decurs del bienni de 1856-1857.[125] El desembre de 1855, Francesc d'Assís Mas i Antoni Ferran i Dalmases i Francesc Aguilera Juñent, ambdós del comerç i veïns d'Igualada, decidiren «formar sociedad fabril para hilar y retorser algodón en el local...» en una fàbrica propietat del primer. L'empresa es constituí segons els pactes següents: 1) la raó social seria la de Francesc d'Assís Mas i Cia; 2) la durada s'establí en cinc anys amb possibilitat de pròrroga; 3) el capital en 60.000 pessetes, 30.000 de les quals les aportà Francesc d'Assís Mas (29.083,75 pessetes invertides en maquinària); Antoni Ferran, 15.000 pessetes; i Francesc Aguilera, 15.000 pessetes en metàl·lic. Les 30.000 pessetes que hi havien de posar Ferran i Aguilera, juntament amb les 916,25 pessetes que aportaria Mas en efectiu, formarien el capital circulant. La direcció de l'empresa seria assumida per Mas, que per aquesta funció cobraria 20 pessetes setmanals, i s'indicà que «podrá nombrar la persona que mejor le acomode para que le sustituya en este cargo en caso de aus[enci]a o incapacidad...». La comptabilitat i la caixa serien responsabilitat d'Aguilera, que rebria 20 pessetes mensuals, «a excepción de la venta de hilos y compras necesarias de géneros para la fábrica...», que estarien a càrrec de Mas. Es convingué que es passaria balanç semestralment i es repartirien equitativament els beneficis obtinguts. Per acabar, es pactà que, una vegada exhaurit el termini de la companyia, «se procederá a la venta de la maquinaria y demás útiles de su pertenencia, debiendo ser preferido en su compra el socio que la estime en mayor cantidad...», i que es procediria a la seva liquidació i, en cas de desavinences, es resoldrien mitjançant el nomenament d'àrbitres.[126]

125. Els plànols d'aquesta fàbrica van ser elaborats per l'arquitecte Josep Boixareu i Gallart, i la sol·licitud per a la seva edificació va ser presentada a l'Ajuntament per Mas amb data de 20 d'abril de 1855. Entre altres condicions, l'arquitecte municipal indicà que «deberá darse cinco palmos de espesor al muro que separa el cuarto de calderas de la pieza donde está la chimenea, y esta deberá elevarse por lo menos cuarenta y seis palmos más que la mayor altura establecida p[ar]a los edificios de esta villa…» (ACAN, expedients d'obres, 226/5).

126. ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, Igualada, 21 de desembre de 1855, folis 940v-942r. Vegeu també: P. Pascual: *Els Torelló*, p. 69.

Per tirar endavant la construcció de la nova fàbrica, Francesc d'Assís Mas s'hagué d'endeutar. L'octubre de 1856, confessà que devia a Francesc Andreu i Solé, propietari, natural de Manresa i veí de Cervera, 8.640 pessetes, que es va comprometre a retornar en el termini d'un any. El debitori quedà garantit amb una hipoteca sobre la fàbrica, edificis i hort de la partida de la Creueta, i sobre «aquel edificio fábrica de teñir algodón, con tierra también huerta, adjunta a la misma, de estensión un jornal de mulos [...] y censo que le paga la compañía fabril Igualadina de 30 libras...», que limita, a l'est, amb Tomàs Llorens, tintorer; a migdia, amb el Rec; i a ponent i al nord, amb Joan Llucià, adober.[127] I també quedà a deure una part de la màquina de vapor a Thomas Escot, «constructor de máquinas de vapor de la población de Rouen de Francia...», 6.900 pessetes «por saldo del precio de esta máquina que le tiene vendida y entregada, de cuya calidad [...] y precio se da por contento y satisfecho...», que es comprometé a pagar en el termini d'un any i oferí com a garantia la fàbrica, «con la misma citada máquina a ella anecsa...».[128]

Vista a la part inferior esquerra del vapor Mas el 1882
(fotografia de Josep Sagrista).

El novembre de 1857, la fàbrica ja estava construïda (vegeu la foto), perquè Francesc d'Assís Mas avalà el seu cunyat Josep Copons i Cuni per aconseguir l'arrendament de l'Administració de Rendes (tabac, sal i paper segellat, etc.) de la vila i el seu partit judicial. L'avalador, per garantir l'import de 60.300,75 pessetes hipotecà «toda aquella fábrica movida a vapor,

127. ACAN, fons notarial, Francesc Raurés, Igualada, 29 d'octubre de 1856, folis 1785v-1788r.
128. AHPB, Tomàs M. de Quintana, Barcelona, 15 de juny de 1857, folis 210r-212r.

dos casas y huerto regadío adyacente a dichos edificios...». En aquest acte es diu que: «La dicha fábrica a vapor de nueva construcción compuesta de tres cuerpos unidos junto con la casa, almacén inmediato a la misma, algibes, motor y demás pertenencias de la fábrica que estan adyacentes a ella...» oferia, segons els perits avaluadors, un producte líquid anual de 2.697,58 pessetes; que l'hort adjunt proporcionava un rèdit de 511,2 pessetes; que la casa existent dins l'hort (que llavors habitava Mas) rendia altres 419,59 pessetes; i que la Igualadina li feia un cens de 80 pessetes per disposar d'un tros de terreny proper. En total, els expressats actius tenien un rendiment anual de 3.708,38 pessetes i un valor de venda estimat en 123.612,5 pessetes, i podien garantir, amb escreix, l'aval.[129]

Tot sembla indicar que, una vegada construït el vapor, la societat constituïda el desembre de 1855 per fer anar la fàbrica ocupà una de les plantes de l'edifici i, pel que sabem, aquesta companyia es veié immersa en un llarg contenciós entre Mas i els seus socis. Mentrestant, una altra de les dues plantes del vapor va ser cedida en arrendament, successivament, a Llunell, Ferrer i Cia. i a Ferrer, Vidal i Cia. El març de 1858, un dels adobers emergents d'Igualada, Rafael Valls (de «cal Maco»), deixà al seu fill Joan Valls Esteve —que llavors exercia d'adroguer— 10.000 pessetes, destinades, d'una banda, a pagar a Marià Llunell una casa i dos trossos de terra que li va vendre (el febrer de 1857) i, de l'altra, «también para los aumentos de la fabricación q[u]e tiene y de q[u]e es socio en la Campañía Llunell y Ferrer q[u]e tiene establecida en el vapor de Franc[isc]o de Asís Mas y Matosas...».[130]

129. ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, Igualada, 25 de novembre de 1857, folis 725v-739v. Les càrregues existents consistien en un cens de 120 ptes. i tres escriptures d'hipoteca i crèdits per import d'unes 26.250 ptes. (la de 10.666,66 ptes. atorgada a favor d'Estruch; el debitori de 8.640 ptes. acreditat per Francesc Andreu, i el debitori de 6.900 ptes. a favor de Thomas Escot, «constructor de máquinas de vapor de la población de Rouen de Francia...»). El febrer de 1858, arran d'aquest aval, Francesc d'Assís Mas manifestà que per un oblit involuntari no s'havia fet constar la hipoteca que gravava la fàbrica, les cases i l'hort «y un censo que percibe de pención anual trescientos veinte reales...», i que l'esmentada hipoteca derivava del dot de 16.000 ptes. atorgat a la seva difunta muller Josepa en capítols, però que els registradors havien certificat que el pagament d'aquest dot no constava en el registre d'hipoteques i que, per tant, els seus fills «ningun derecho pueden pretender sobre las fincas hipotecadas...» pel fet de no constar que hagués rebut l'esmentat dot (ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, Igualada, 11 de febrer de 1858, folis 95v-96r).

130. ACAN, fons notarial, notari Francesc Raurés, Igualada, 2 de març de 1858, fols. 359v-360v. El deutor va prometre tornar el préstec al seu pare en el termini de tres anys i a pagar-li mentrestant «la mitad de los beneficios q[u]e resultaran a su favor de la mencionada Compañía...», alhora que oferí, en garantia hipotecària del crèdit, la casa que havia comprat a Llunell a la Rambla Nova.

Els negocis de Joan Valls van anar malament. El novembre de 1860 —època en què havia passat a residir a Lleida, on feia de confiter— encara devia al seu pare 1.333,33 pessetes del préstec de 10.000 formalitzat el 1858. Per tal de liquidar aquest deute i a causa que no podia pagar les càrregues existents sobre dos petits trossos de terra i la casa que havia comprat dos anys abans, vengué aquests immobles al seu pare. El preu de venda s'establí en 1.333.33 pessetes, que el comprador (i pare del venedor) retingué per cancel·lar el debitori, i assumí, a més, les nombroses càrregues existents sobre dits immobles.[131] És possible que Rafael Valls entrés en relació amb la companyia que explotava en arrendament una part de la filatura a vapor de Francesc d'Assís Mas a través del préstec efectuat al seu fill Joan. Tot amb tot, el juny de 1858 participà en la formació de la companyia Ferrer, Vidal i Cia., que havia de tenir per objecte «hilar y tejer algodón en la presente villa...»; una durada igual a la del contracte, «pendiente de conclusión la estinguida sociedad de Llunell de la fuerza de vapor de D. Francisco de Asís Mas...»; i un capital de 46.250 pessetes en maquinària, crèdits i efectiu, 40.000 de les quals procedien de l'anterior empresa (vegeu la taula 8). Pere Ferrer va ser nomenat director de les dues fàbriques que tenia en funcionament la companyia —amb un sou de 12,5 pessetes mensuals—, amb facultat de contractar o acomiadar el personal, sota el control de dos membres consultors (els designats foren Rafael Valls i Jaume Susanna) que, a més, s'encarregarien de revisar la comptabilitat i d'exposar al director les observacions que creguessin convenients. Es pactà que semestralment s'elaboraria un balanç de situació de la societat. Estava estatutàriament previst obtenir un crèdit d'11.000 pessetes aportat pels mateixos socis: 2.500, Valls; 3.500, Vidal; 2.500, Gabarró; i 2.500, Ferrer. S'establí, a més, que «finido el contrato de

131. ACAN, fons protocols notarials, notari Francesc Raurés, Igualada, 3 de novembre de 1860, fols. 1479v-1481r. Es tracta de la casa de la Rambla Nova, 10 —que limitava, a migdia i a ponent, amb propietat dels fabricants Ramon Castells i Josep Galceran, respectivament, i a tramuntana, amb aquest carrer— i els esmentats dos trossos de terra (que sumaven l'exigua extensió de 0,25 jornals de mula) ubicats a la partida dels Puig, terme d'Òdena. La vinya i l'hort estaven hipotecats per un import de 2.853,33 ptes. per garantir els dots de la mare i la muller de Marià Llunell. La casa estava hipotecada per garantir un debitori de 2.650 ptes. acreditat per Antoni Galup, i gravada amb tres censos derivats d'establiments i restabliments que tenien unes pensions de 140 ptes., acreditades per Josep Martí; de 4,46, per Antoni de Padró; i de 4, pels hereus de Pau Serra. L'esmentat debitori havia estat formalitzat per Jaume Llunell i Buscalla, «fabricante de tejidos», natural de Sant Cugat del Vallès, amb Antoni Galup —comptador d'hipoteques de la vila—, amb el compromís de retornar les 2.650 ptes. en el termini d'un any (ACAN, fons protocols notarials, notari Marià Puigdollers, Igualada, 4 d'agost de 1855, folis 581v-582r).

la fuerza de vapor, o seis meses antes hubiese beneficios los socios acordarán si se habrá de contratar el mismo local, o bien otro con más economía...». Mentrestant, la companyia quedà «obligada a satisfacer el pago de la fuerza de vapor a D. Francisco de Assís Mas, así como el de contribuciones de ambas fábricas, las casas cuadras y almacén que se necesiten...». Per últim, es precisà que una vegada finalitzat el contracte, «se procederá a la entrega de toda la maquinaria de hilar y efectos de la misma a los socios [...] para que hagan el uso que tengan por conveniente de los telares y efectos correspondientes...«. La mort d'algun soci no havia d'implicar la dissolució de la societat fins que no hagués finalitzat el contracte amb Francesc d'Assís Mas, però cada soci podia vendre tota o part de la seva participació. Pel que sembla, aquesta companyia tingué una durada molt curta, perquè el febrer de 1860 el vapor de Mas va ser arrendat a una altra companyia en la qual també hi figurà com a soci Pere Ferrer, que havia estat accionista majoritari de Ferrer, Vidal i Cia.[132]

Taula 8. Capital social de la societat Ferrer, Vidal i Cia. constituïda el juny de 1858 per filar i teixir cotó (en pessetes).

	(1) en telers	**(2) en efectiu**	**(1 + 2) total**
Rafael Valls		7.500	7.500
Jeroni Vidal	1.250	5.000	6.250
Jaume Susanna		5.000	5.000
Pau Gabarró		5.000	5.000
Narcís Rovira		5.000	5.000
Tomàs Gili	3.500	1.500	5.000
Pere Ferrer		12.500	12.500
Total	4.750	41.500	46.250

Font: ACAN, fons notarial, notari Marià Puigdollers, Igualada, 28 de juny de 1858, folis 516v-520r.

Per tant, podem inferir que Francesc d'Assís Mas obtingué algun rendiment del vapor, si més no, a través dels esmentats contractes d'arrendament. Tot i així, sembla que es trobava mancat de recursos, perquè, el gener de 1859, es veié obligat a vendre «para la mejor espedición de sus negocios...» aquell «edificio con un huerto cercado...» anomenat Hort Petit. El

132. P. Pascual: *Els Torelló*, p. 69-70. Els socis d'aquesta nova companyia arrendatària del vapor de Mas —constituïda el febrer de 1860— eren Antoni Ferran, Francesc Aguilera i Pere Ferrer i Solà.

preu de venda s'establí en 10.600 pessetes.[133] És possible que aquest ingrés servís per ajudar a liquidar algun dels deutes que Mas havia contret i per finançar una petita inversió que va efectuar uns mesos després. El juliol de 1859, va subscriure una participació de 1.760 pessetes en la societat Diligència Igualada.[134] Posteriorment, el gener de 1860, Antoni Ferran i Dalmases, Francesc Aguilera i Juñen, ambdós confiters i veïns d'Igualada, i Pere Ferrer i Solà, fabricant de filats de cotó natural de Sant Quintí, d'una part, i Francesc d'Assís Mas, de l'altra, manifestaren que, «habiéndose promovido entre Mas [...] y los otros tres otorgantes [...] varios pleitos y reclamaciones judiciales relativos a hechos de la sociedad en ellos formada...», el desembre de 1855, així com també pel que fa al «pago de alquiler del local y fuerza de vapor que tiene arrendada a la dicha sociedad...», havien convingut «terminar amistosamente [...] las reclamaciones judiciales que hoy día los otorgantes tienen...». En virtut d'aquest acord, van formalitzar el següent conveni: 1) Mas cedí als seus antics consocis Ferran, Aguilera i Ferrer tots els seus drets en la societat Francesc d'Assís Mas i Cia; 2) els receptors de la cessió assumiren totes les responsabilitats que pogués tenir el cessionari en relació amb la companyia; 3) mitjançant el lliurament de 750 pessetes, Mas es donà per satisfet del que acreditava «por alquileres del arriendo

133. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 2 de gener de 1859, folis 11v-15v. Es precisa que el terreny (que en els anys precedents consta que havia tingut cedit en arrendament a la Igualadina) tenia una extensió de 264 pams d'amplada i 152 de llargada i que limitava, a l'est, amb el tint de Llorenç Tomàs; a migdia, amb el Rec; i a ponent i nord, amb terres de Joan Llucià. Els compradors van ser: Francesc, Gabriel i Salvador Castells i Comas, i a Joaquim Bas i Castells, tots fabricants. El venedor precisa que cedeix també als compradors el dret a «regarse con las aguas del pozo de la noria que existe en la porción del terreno llamado de arriba...» que havia estat venut a Francesc Vallès i Pascual, i a emprar, «para los usos que les convenga de las aguas que conduce la mina construida en el terreno que adquieren en cualquier forma que no obste a la mitad correspond[ien]te a Vallés y Pascual, ni a la parte que compete al vendedor, con quien contribuirán los compradores por una cuarta parte de los gastos de recomposición y limpia de la mina referida...».

134. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, 11 de juliol de 1859, folis 469r-471r. En aquest acte, Josep Carreras, Ramon Godó, Ramon Vives, Salvador Nadal, Josep Bertran, Francesc d'Assís Mas, Marià Vila, Miquel Claramunt i Antoni Aguilera, veïns d'Igualada, i Rossend Martorell, que ho era de Barcelona, van manifestar que havien convingut amb els socis de la societat Diligència Igualadina (els germans Ramon i Josep Ollé, Josep Marsans i Jaume Escudé) «que estos últimos retirarían la mitad de la línea que tienen establecida de Cervera a Barcelona y que los SS. otorgantes pondrían de su cuenta el capital correspondiente a esta mitad...». El capital que els nouvinguts es van comprometre a aportar va ser de 16.720 ptes., i van quedar compromesos a desemborsar 1.760 ptes. cadascun, excepte Claramunt, que només n'havia d'aportar 880.

de la fuerza de vapor que les tiene hecho...»; 4) ambdues parts es van comprometre a retirar tots els contenciosos i causes judicials existents.[135]

L'endemà, Francesc d'Assís Mas arrendà, per un termini de cinc mesos (fins al proper 30 de juny) a Antoni Ferran, Francesc Aguilera i Pere Ferrer, la «sala baja y la parte de la alta junto con el despacho y almacenes que ya tienen (...) en sociedad con el otorgante habían tenido alquilada hasta ahora del edificio vapor que al arrendador tiene y posehe en el termino de esta villa [...] con la fuerza necesaria a vapor para el curso de la maquinaria y telares que los arrendatarios tenían plantificados en dicho local...». L'arrendatari quedà obligat a proporcionar als arrendadors la força motriu, atès que el contracte es formalitzà amb el següents pactes: 1) els arrendadors podien renunciar a l'arrendament avisant un mes abans per tal que Mas «pueda cesar en los acopios de combustible, despedir operarios y disponer lo que le convenga...»; 2) en el supòsit que «se rompiese alguna cosa perteneciente al vapor y motor...» si no excedia de 500 pessetes, la reparació es faria immediatament i si era més costosa, el propietari es reservava el dret a suspendre l'arrendament els dies que fos; 3) en l'eventualitat que «se concluyese el carbón de piedra de las minas de Calaf, o se pusiesen malos los caminos o carretera para hir [*sic*] los carros a buscar carbón, a causa de las lluvias y también por este motivo que pararse la maquinaria...», Mas quedaria eximit de qualsevol responsabilitat; 4) els arrendataris quedaren compromesos a «entregar todo el aceyte que se necesite para huntar los embarrados...», i Mas a ocupar-se del seu manteniment i també del de la màquina de vapor. El preu de l'arrendament es pactà que seria de 2,12 pessetes diàries per cadascuna de les 18 màquines [de filar?], i 0,75 pessetes diàries per cada teler, tots els dies feiners, a excepció de les tres darreres setmanes del lloguer, que es pagaria a raó de 0,25 pessetes per màquina i 1,37 pessetes per tots els telers.[136] Per tant, és possible que l'esmentada companyia fes funcionar la fàbrica durant uns anys; ara bé, el fet que no s'hagin conservat les matrícules industrials d'aquest període no permet afirmar-ho de manera taxativa.

El març de 1860, Francesc d'Assís en casà en segones núpcies amb Antònia Garcia (també vídua),[137] amb la qual tingué un altre fill: Francesc

135. ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, Igualada, 31 de gener de 1860, folis 75v-77v.
136. ACAN, fons notarial, Marià Puigdollers, Igualada, 1 de febrer de 1860, folis 77v-79r. Vegeu també: P. Pascual: *Els Torelló*, p. 69-70.
137. API, *Libro de Matri[monio]s años de 1852 a 1860*, assentament 16. El matrimoni se celebrà a l'església de Sant Vicenç de Castellolí el 27 de febrer de 1860. Es diu que la núvia era natural de Barcelona i vídua d'Antoni Segur.

d'Assís, batejat l'abril de 1862.[138] El gener de 1863, s'anomenà «propietari» i «hallándose con salud, claridad de potencia y del habla...» va fer testament. En aquest designà marmessors de les seves voluntats la seva segona muller Antònia Garcia i Dalmases, el seu cosí Francesc d'Assís Matosas, i Antoni Aguilera i Dalmases, i designà tutors dels seus fills, mentre fossin menors d'edat, Francesc d'Assís Matosas, propietari, i Antoni Aguilera i Dalmases, fabricant, i a manca d'algun d'ambdós, el seu cunyat Josep Copons, propietari i Administrador de Rendes de la vila. Llegà a cadascuna de les seves filles Elvira, Antònia, Dolors Mas i Puig, pels drets de llegítima paterna i materna, 6.000 pessetes (5.000 en metàl·lic i 1.000 en robes i calaixera) que rebrien en el moment de casar-se, «debiendo entre tanto ser mantenidas por mi heredero...»; a Francesc d'Assís Mas i García —l'únic fill que tingué amb la seva segona muller—, la suma de 10.000 pessetes, que se li lliurarien en assolir la majoria d'edat; i facultà la seva muller perquè dotés amb els seus béns fins a la suma de 500 pessetes Francesca Seguí i Garcia —filla del seu anterior matrimoni—, a lliurar en el moment de casar-se o en assolir la majoria d'edat. Establí que la seva muller fos mantinguda i vestida a casa del seu hereu mentre es mantingués vídua, i en el supòsit de mala avinença, que se li havien de pagar 2 pessetes diàries i donar-li un llit amb tot el seu parament. Per acabar, instituí hereu dels seus béns Pere Mas i Puig, a condició que si moria sense descendència el succeiria el seu germanastre Francesc d'Assís Mas i, a continuació, les seves germanes Josepa (casada amb Rafael Funosas), Elvira, Antònia i Dolors, «uno después del otro...». I declarà que havia pagat a la seva filla Josepa els drets de llegítima i el llegat que li féu la seva àvia Josepa Macià, per la qual cosa només li deixava 25 pessetes.[139] La seva mort (i també la del seu fill Francesc d'Assís, que tenia tres anys i escaig) es produí arran de l'epidèmia de còlera del 1865 a l'edat de seixanta anys, i ambdós foren enterrats el 24 i el 25 d'octubre d'aquest any.[140] Els tutors dels seus fills es van encarregar d'efectuar inventari dels béns i deutes deixats pel difunt (vegeu la taula 9). L'expressat inventari evidencia que els únics immobles que posseïa eren el vapor, la casa i l'hort de la partida de la Creueta i una casa procedent de l'herència de la seva primera muller ubicada al carrer Carretes, de Barcelona. Els seus esforços per

138. API, *Libro de Bautismos de Noviem[br]e 1859 a fin de 1862*, assentament 190, Igualada 20 d'abril de 1862. Padrins: Antoni Matosas, hisendat, i Anna Copons i Mas.
139. ACAN, Domènec Rovira Tapiol, Igualada, 10 de gener de 1863, folis 9v-10v.
140. API, *Libro de Óbitos del nº 265 del año 1861 a fin de 1865*, assentament 557, Igualada, 24 d'octubre de 1865, enterrament de Francesc d'Assís Mas i Garcia, de tres anys d'edat; assentament 560, Igualada, 25 d'octubre de 1865, enterrament de Francesc d'Assís Mas i Matosas, de seixanta anys.

recuperar altres actius del patrimoni familiar (la casa del carrer de l'Argent, el mas de Tous...) havien estat, doncs, en va. Pel que fa a les seves darreres inversions, la subscripció d'una participació en la societat Diligència Igualadina oferia unes expectatives de rendibilitat magres, i la de quatre accions de la societat del Ferrocarril d'Igualada a Sant Sadurní havia d'esdevenir un negoci ruïnós.[141] Mancat d'ingressos suficients en els darrers anys de la seva vida, havia acumulat un deute poc considerable.

Taula 9. Inventari *post mortem* dels béns i deutes deixats per Francesc d'Assís Mas i Matoses (1865).

	Béns procedents de Francesc d'Assís Mas
	Mobles
Menjador	Una taula de noguer amb unes tovalles a sobre; unes tovalles; sis coberts de plata; un culler de plata; un ganivet amb mànec de plata; un tallador; una cadira de braços ordinària i vella; un quadre amb marc de caoba pintat; un armari amb dues fonts de metall dins; cinc fonts; dues soperes «de pisa» de color; unes vinagreres; cinc ampolles petites de vidre; nou copes grans de cristall; dos vasos de cristall; dues xicres; una tassa blanca de ceràmica; una ampolla gran de cristall; dues fonts, una de gran i l'altra de terrissa regular; dos plats petits normals blancs i deu de grans; una làmpada de llauna amb la seva blenera de llautó i tub de cristall.
Cuina	Una taula pastera de pi, i a sobre: una tassa de vidre, sis cassoles de terrissa, sis olles de terrissa, divuit plats blancs; dues galledes de fusta i una altra galleda; una llumenera de coure; una xocolatera d'aram; dos càntirs d'aram i un altre de llautó; dos cercles d'aram; dos barrils petits buits; dos càntirs de terrissa; dues làmpades de llauna; una ampolla de vidre regular; una greixera d'aram; una caldera d'aram; dos cubells; un sedàs; un embut de llauna; una ampolla de cuir; una balança de fulla de lata amb els seus pesos; dues paelles; tres graelles; una escorredora; dos morters de marbre, amb mà de fusta; dues gerres de terrissa petites; un seient de ferro per a la planxa; una ampolla de llauna; una greixera de llauna; una gerra gran per a oli; tres cadires ordinàries.
Cambra principal	Un rellotge de paret amb caixa de fusta; un rentamans amb la seva palangana; un tocador de caoba amb sobre de marbre; dues floreres de porcellana amb tubs de vidre i seients de fusta daurada; tres retrats a l'oli amb marcs daurats; tres quadres, dos de grans i un de petit amb marcs daurats; una calaixera paperera amb sobre de marbre amb la roba del difunt i diversos papers i documents i la roba de portar i de la família; dues floreres amb tubs de vidre grans i amb seient de fusta pintada; una

141. Pere Pascual, *Los caminos de la era industrial*, p. 327-340.

Taula 9. (*Continuació*).

	Mobles
Cambra principal	fruitera amb tub i seient de cristall; dotze cadires de caoba usades i dues de braços ordinàries i velles; dues d'inferiors; un llit de ferro gran amb traspontins; tres matalassos; una conxa; dos llençols; dos coixins amb les seves fundes; una pila; un santcrist de plata i tres cantoneres petites i dos quadres; una cortina blanca gran i una de petita de cotó; el cortinatge de l'alcova de mussolina, vint llençols, dues vànoves; dues mantes blanques de cotó; quatre mantells de fil; divuit tovallons; deu tovalles de fil; dotze fundes de coixí, un tinter de ferro.
En altra cambra	Un armari de pi i, dins: tres paraigües usats i quatre raspalls; un llit de ferro amb traspontins; tres matalassos; una conxa i una coixinera amb la seva funda; dos llençols; un quadre; un penjador.
En altra cambra	Un tocador de caoba vell amb el mirall trencat; set quadres ordinaris i petits; un braser de llautó amb la seva pala també de llautó i copa de noguer; una gàbia de ferro amb un bressol; un llit de ferro amb traspontins; tres matalassos; dues mantes; un coixí amb la seva funda; dos llençols; vuit cadires velles; una llibreria petita i vella amb un lot de llibres sense enquadernar la majoria; una escala de mà trencada.
En altra cambra	Una calaixera ordinària; dues floreres de porcellana amb tubs de vidre i seients de fusta daurada; una taula petita i vella; un sofà trencat de caoba; un llit de caoba amb traspontins; quatre matalassos; una manta de cotó; un altre llit de ferro amb traspontins; un matalàs; dos coixins; una pell; una cassola petita d'aram; tres ampolles de vidre; un joc de cafè i vasos de cristall; un catre amb la seva tela; quatre cadires de caoba molt velles.
En altra cambra	Un munt de trastos vells i inútils.
En altra cambra	Un fogó de ferro per planxar i dues planxes; un bagul vell; i altres trastos de fusta vells i inservibles.
Al porxo	Una pila de llenya.
A la quadra	Cinc mules, dues de les quals molt velles; un cavall jove; els guarniments d'un carro dels anomenats de quatre i els de dites cavalleries; cinc sacs per al transport de sal molt usats; dos carros, un de trabuc desmuntat i un altre dels dits de a quatre vell.
	Immobles
	Una fàbrica amb la seva màquina de vapor de 12 CV amb transmissions i embarrats juntament amb una peça de terra horta de 2 jornals, al nord de la qual, una casa amb un pou, quadra i paller i altres dependències; i al costat de la fàbrica una sínia i un safareig, que limita, a l'est, amb Ramon Catarineu; a migdia, amb el Rec, mitjançant un camí, i amb terreny de la Igualadina Cotonera; a ponent, amb el camí de la Creueta; i al nord, amb Francesc d'Assís Vallès (*).

Taula 9. (*Continuació*).

	Crèdits, drets i valors mobiliaris
	Un crèdit de 408 ptes. romanent del debitori formalitzat el 1853 amb Rita Matosas i Joan Mas i Matosas amb hipoteca sobre una casa del carrer de l'Argent i una heretat dita Maradetas (de 128 jornals) al terme de Tous.
	El dret de lluir a Francesc Ferran i Dalmases, un cens de 120 ptes. que paga Llorenç Tomàs per disposar d'un hort que limita, a l'est, amb el camí de la Creueta; a migdia, amb el Rec; i al nord i a ponent, amb propietat de Mas; «dentro de cuyo terreno hay construido un edificio tinte»
	Quatre accions de la societat del Ferrocarril d'Igualada a Sant Sadurní, desemborsades en un 20 %.
	La divuitena part del capital de la societat Diligència Igualadina.
	Béns immobles procedents d'Antònia Puig
	Una casa ubicada al carrer de les Carretes, de Barcelona, de 30 pams d'amplada i 130 de llargada, gravada amb un cens de 64 rals acreditat per Josep Alcové.
Pessetes	**Deutes**
245,75	A Josep Casanovas.
522,00	A Antoni Aguilera.
1.220,00	A Josep Solà.
3.223,16	A Agustí Coma i Cia.
5.210,91	

(*) L'esmentat terreny estava gravat amb un cens de 120 pessetes de pensió anual que llavors cobrava Francesc d'Assís Aguilera i Tardà, hisendat i veí d'Igualada.

Font: ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 31 de desembre de 1865, folis 1837v-1843v.

El seu hereu, Pere Mas i Puig, va ser emancipat pel jutge el 15 de desembre de 1865.[142] En el decurs dels anys següents, sembla que el «vapor de baix» va funcionar d'una manera molt irregular, si és que estigué en algun moment actiu, perquè no apareix en els registres fiscals de les «matrícules industrials» igualadines. La seva situació econòmica esdevingué crítica durant la dècada de 1870, quan entrà en una espiral d'endeutament. L'abril de 1877, reconegué que devia al seu cunyat, Rafael Funosas, 33.310 pessetes.[143] El novembre d'aquest any, va reconèixer un deute de 12.500 pessetes

142. Registre de la Propietat d'Igualada (RPI), finca 552, Igualada, 6 de juny de 186, foli 224v.
143. RPI, finca 552, Igualada, 17 de desembre de 1877, 226r i 65v-67v. El creditor havia pagat a compte seu 23.500 pessetes a la seva germana Antònia Mas, consort d'Avel·lí Trinxet, per llegítimes paterna i materna i esponsalici; li havia lliurat, «a fin de acudir a sus urgencias», 7.560 ptes. i s'havia compromès a deixar-li altres 2.250 ptes., amb la qual cosa el deute seria de 33.310 ptes. Pere Mas s'obligà a retornar el deute de

a Jaume Gabarró i Martí, del comerç i veí d'Igualada, per un termini de tres anys i a l'interès del 6%.[144] L'esmentat crèdit va ser heretat per Josepa Aguilera i Soteres —muller del creditor— a causa de l'òbit del prestador el 8 maig de 1879.[145] Posteriorment, el desembre de 1878, contractà un altre préstec amb Joan Boyer i Ferrer, propietari i fabricant, veí d'Igualada, per import de 4.250 pessetes (ja rebudes), amb el compromís de retornar-lo en sis mesos i amb la condició que, passat aquest termini, «se considerará este préstamo por tiempo ilimitado a voluntad del repetido señor acreedor...».[146] L'abril de 1879, Pere Mas manifestà que «viéndose precisado para la espendición de sus negocios a imponer sobre los bienes de la herencia un gravamen hipotecario en garantía de cierta cantidad...», havia demanat el consentiment de la seva germana, «habiendo accedido la repetida Doña Josefa Mas a semejante petición...», autoritzada pel seu marit Rafael Funosas. En aquest acte, quedà autoritzat a formalitzar nous préstecs fins a un màxim de 10.000 pessetes, i es pactà que Josepa renunciaria als drets de llegítima i a tots els altres a canvi de rebre 6.250 pessetes en el moment de vendre (voluntàriament o obligadament) els béns paterns i, sobretot, la fàbrica, i a percebre, a partir d'aquest moment, un interès anual del 6 % de dita quantitat mentre no fos amortitzada.[147] El desembre de 1880, Pere Mas reconegué

---

la manera següent: 22.500 ptes. en el termini d'un any i les restants 10.810 ptes. i 1.250 de despeses i drets d'escriptura, és a dir, en total 12.060 ptes. en terminis de 2.500 ptes. anuals, «cuyos plazos principarán a correr desde el día en que el señor Mas haya arrendado la fábrica que posee en Igualada...». En el supòsit que no aconseguís pagar les 22.500 ptes. en el termini pactat, Mas quedà obligat a vendre en pública subhasta la casa que tenia al carrer Carretes, de Barcelona. El crèdit quedà garantit amb hipoteques sobre dita casa i la fàbrica d'Igualada (l'esmentat conveni va ser escripturat pel notari Lluís Gonzaga Soler Pla, Barcelona, 4 de juliol de 1877).

144. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 29 de novembre de 1877, folis 1763v-1766r. El crèdit també quedà garantit amb una hipoteca sobre la fàbrica, maquinària i annexos del carrer de la Creueta.
145. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 4 de juliol de 1879, folis 959v-972r.
146. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 26 de desembre de 1878, folis 1812v-1815r. El préstec s'efectuà «sin interés alguno o graciosamente...», i quedà garantit amb una hipoteca sobre la fàbrica, maquinària i annexos que el deutor posseïa al carrer de la Creueta. Es pactà que si el deutor venia «la fábrica [...] o parte de ella, de su precio deberá delegarse el total capital prestado, pues que desde entonces se considerará este préstamo por vencido...».
147. RPI, finca 552, Igualada, 8 de maig de 1879, folis 70r-71r i 8v-11v. L'esmentat conveni l'escripturà el notari Joaquim Serra, Barcelona, 12 d'abril de 1879. S'hi precisa que el deute amb Funosas havia quedat reduït a 10.810 i 1.250 ptes., a causa que dit creditor havia cobrat les altres 22.500 ptes. a través de la venda de la casa del carrer Carretes (notari Lluís Gonzaga Soler Pla, Barcelona, 15 de juny de 1878).

que devia a Carolina Sabater i Cuadras, vídua, la suma de 2.500 pessetes, amb pacte de retornar el préstec en el termini d'un any i a l'interès del 6% anual i a condició que si el deutor venia tota (o en part) la finca hipotecada, «deberá delegarse el total capital prestado e intereses que se adeuden...».[148]

Evidentment, atesa la magnitud del deute acumulat, algun dels creditors podia presentar, en qualsevol moment, una demanda d'execució. I així s'esdevingué. Sis mesos abans del venciment del préstec, Josepa Aguilera en reclamà el retorn i efectuà el preceptiu requeriment.[149] Pere Mas féu cas omís de la demanda, i la prestadora formulà una demanda judicial executiva contra ell. El 19 de desembre de 1881, el jutge disposà l'embargament de la fàbrica hipotecada i, per sentència de 13 de maig de 1882, l'execució de la garantia. El vapor reiteradament hipotecat va ser posat en pública subhasta el 10 de setembre de 1883, i «no se presentó postura alguna...». Tornat a subhastar el 12 d'octubre, van presentar ofertes Joan Boyer Ferrer, Antoni Ferrer Palau i Miquel Llobet i Cia. La millor oferta va ser la presentada per Miquel Llobet i Cia., a qui el jutge adjudicà la finca per 48.660,6 pessetes, a condició de redimir un cens de 120 pessetes de pensió i 4.000 de capital acreditat pels mare i fill Francesca Palet i Josep Aguilera. El 31 de maig de 1884, el jutge adjudicà la finca a la societat Miquel Llobet i Cia., que va fer efectives 44.660,6 pessetes.[150] Els compradors van redimir el cens uns mesos després. L'octubre de 1884, van pagar a Josep Aguilera i Palet, hisendat i veí de Castellolí, la suma de 2.250 pessetes per redempció, el qual acceptà sense renunciar a cobrar de Pere Mas «las pensiones atrasadas y prorata correspondiente a dicho censo, tal como tiene reclamado judicialmente...».[151]

148. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 11 de desembre de 1880, folis 1985v-1888v.
149. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 24 de febrer de 1880, folis 293v-294r.
150. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 21 de juliol de 1884, folis 1657v-1676r. La hipoteca a favor d'Andreu Estruch quedà cancel·lada per disposició del jutge municipal suplent, Josep M. Raurés (per absència del de primera instància), i la suma obtinguda de la subhasta quedà dipositada a la sucursal del Banco de España a disposició dels creditors «que tuvieran derecho según su prelación...» (RPI, finca 552, Igualada, 27 de setembre de 1884, folis 144 v-r).
151. ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Igualada, 21 de d'octubre de 1884, folis 2307v-2312r. El venedor només va rebre dels compradors 50 ptes. en efectiu, perquè les 2.200 restants van ser retingudes per amortitzar un pagaré acreditat per Joan Viñals i Avellaneda, farmacèutic, veí de Terrassa, creat per Lluís Aguilera i Palet el 1882, el qual havia estat avalat per Josep Aguilera. L'expressat cens, que havien creat els comtes de Vallcabra, passà a Ramon de Sabater i d'Altarriba, Vilanova, Meca i Aluja, hisendat natural de Cervera i veí de Girona, el qual el va vendre —juntament amb molts

CLOENDA

L'ascens de Jaume Mas, de modest teixidor de lli a disposar d'un obrador d'indianes, tingué lloc durant els primers anys del segle XIX. És a dir, en els darrers moments de puixança de les exportacions al mercat colonial americà, immediatament abans del desastre naval de Trafalgar i el començament de la desintegració de l'imperi espanyol ultramarí. En la dècada següent, malgrat l'ensulsiada de la demanda —amb l'episodi de la Guerra del Francès, l'allau del contraban i el col·lapse de l'exportació—, aconseguí que el negoci li funcionés raonablement bé, i àdhuc es veié amb forces per adquirir la propietat on pensava ubicar el prat d'indianes. En aquests anys, s'havia consolidat la manufactura cotonera a Igualada —en detriment de la indústria tradicional de la llana—, caracteritzada per la mecanització de la filatura fonamentada en la berguedana i per un grau molt escàs de concentració. El sistema de fàbrica era encara extremament embrionari, i hi predominava una autèntica constel·lació de molt petits obradors amb pocs treballadors assalariats. El procés d'integració del mercat interior espanyol —amb la implantació de la prohibició d'importar teixits estrangers a partir de l'aranzel de 1820— implicà que, en el decurs del període comprès entre 1820 i 1845, s'enregistrés un acusat procés de concentració de la indústria cotonera local. El cens de 1845 ens mostra un panorama molt diferent del de 1820, amb un acusat predomini de grans fàbriques que, en algun cas, ocupaven centenars de treballadors. L'òbit de Jaume Mas (el 1819) determinà que la seva vídua, Agnès Moret —una dona amb molt de caràcter—, hagués de tirar endavant la fàbrica d'indianes de la família i, àdhuc, iniciés un procés d'integració vertical ampliant-la amb la incorporació de la filatura i el tissatge de cotó. Però el negoci entrà en decadència arran de l'envelliment d'Agnès, i la incapacitat del seu fill i hereu, Joan Mas i Moret, per redreçar-lo acabà comportant el tancament de la fàbrica d'indianes i l'enfonsament econòmic de la branca igualadina de la família.

En aquest interval, sembla que les relacions dins la família es van enrarir, i s'enregistrà la deserció del nét de Jaume i primogènit de Joan Mas, Francesc d'Assís Mas, que el 1835 marxà, es casà i s'establí a Barcelona. La seva àvia no li perdonà aquesta sortida i el desheretà. L'aventura barcelonesa de Francesc d'Assís durà dues dècades i tingué llums i ombres. Estigué sempre obsessionat a aconseguir gaudir d'una filatura de cotó. Aquesta

altres censos de la mateixa procedència— el desembre de 1859 a Francesc d'Assís Aguilera i Tardà, propietari de la Vall de Sant Feliu, terme de Castellolí (ACAN, fons notarial, Francesc Especier, Castellolí, 12 de desembre de 1859, folis 689v-699r).

cursa començà amb una fallida. La seva trajectòria empresarial es veié condicionada per una crònica manca de recursos, i va ser gràcies als préstecs de la seva sogra que, finalment, va gaudir d'una participació en una fàbrica de vapor a través de la seva entrada com a soci a Estruch i Cia., que aixecà un vapor al carrer Reina Amàlia. L'expressada participació li oferí l'oportunitat de crear, primer, la societat Francesc d'Assís Mas Cia., dedicada a la filatura de cotó com a llogater de dita fàbrica, i a participar, després, com a soci en Burrull i Cia., que també esdevingué arrendatària d'aquest vapor. La seva participació en aquestes empreses li va permetre, entre 1848 i 1855, guanyar força diners. Però el traspàs dels seus socis determinà que llurs successors decidissin liquidar tant la societat Estruch i Cia., com Burrull i Cia., la qual cosa féu que quedés marginat de dits negocis i que rebés un capital de 46.910 pessetes en els processos de liquidació.

Una tal adversitat determinà que Francesc d'Assís Mas decidís tornar a Igualada i aixecar amb el capital de liquidació una fàbrica de vapor a la partida de la Creueta —en el terreny que va adquirir el seu avi Jaume per ubicar-hi el prat de la fàbrica d'indianes—, que es féu realitat durant el bienni de 1856-57, concebuda com a filatura mecànica de cotó. La seva intenció era seguir el sistema que s'havia adoptat a la fàbrica del carrer de la Reina Amàlia, de Barcelona. És a dir, cedir l'establiment en arrendament. Una de les dues plantes la va llogar a la societat Francesc d'Assís Mas i Cia. en què participava com a soci i, l'altra, a una altra empresa tèxtil. Per tant, Mas va tornar i va aixecar un vapor a Igualada en plena crisi a causa del problema energètic —agreujat per l'aïllament ferroviari— i amb l'expectativa d'emprar, com a combustible, els lignits de la rodalia de Calaf, quan tots el fabricants igualadins sabien que eren de molt mala qualitat i baixa potència calorífica. Els resultats obtinguts del que s'anomenà «vapor de baix» van ser decebedors. L'empresa promoguda per Mas tingué una curta durada i aviat va ser substituïda per una altra que arrendà el vapor —en un context cada vegada més crític— i que possiblement tingué una existència fugissera. En una situació econòmica força precària, Francesc d'Assís Mas morí de l'epidèmia de còlera de l'any 1865. El seu hereu, mancat de vocació empresarial, va pretendre viure de l'arrendament d'aquest vapor (com havia fet el seu pare), però no aconseguí, segons tots els indicis, que funcionés de manera regular. Els seus deutes es van multiplicar, la qual cosa implicà que, finalment, fos embargat, i expropiat del «vapor de baix» construït pel seu pare.

APÈNDIX 1

El març de 1879, Miquel Llobet i Matas, de Sant Quintí de Mediona, Francesc Llobet Olivé i Ramon Sistaré, veïns d'Igualada van constituir una societat regular col·lectiva amb la raó social de Miquel Llobet i Cia. per un termini de vuit anys i amb un capital de 45.000 pessetes, 35.000 de les quals van ser aportades per Miquel i Francesc Llobet, «por la maquinaria entonces ya instalada...» i les 15.000 restants per Ramon Sistaré, en metàl·lic.[1] Posteriorment, para «la mejor marcha y expendición de dicha sociedad...», el tres socis, en nom de dita societat, van comprar en pública subhasta per 48.660,6 pessetes a Pere Mas i Puig —després d'haver estat executat per efecte d'una demanda judicial— tota «aquella fábrica con su edificio, máquina de vapor de la fuerza de doce caballos y demás maquinaria, depósito para agua y demás pertenencias y dependencias de ella, juntamente con la casa para el hortelano contigua a dicha fábrica y otra que hay frente de esta la cual servía de habitación del predio que se describe, así como los patios existentes en el mismo con los cubiertos edificados en uno de ellos, y juntamente también con la pieza de tierra huerta contigua, con su noria, lavadero y pozo...». El fet que la companyia Miquel Llobet i Cia. no disposés dels fons necessaris per efectuar la compra de l'antiga fàbrica de Mas determinà que formalitzés un préstec amb els marmessors dels béns deixats per Rosa Valls — els propietaris dels quals eren els seus fills menors d'edat— per import de 32.977,62 pessetes, a l'interès del 5% i per un termini de cinc anys. Una vegada transcorregut el termini de vuit anys, els socis decidiren liquidar la societat. Es diu que del balanç efectuat «no resulta un pasivo de cuantía...» —exceptuant l'esmentat deute hipotecari— i que el fet que «cerrada la fábrica no se explota, constituye una situación hasta ruinosa y de seguir así amenaza con absorver el haber social...». En aquesta situació, el juny de 1887, els socis convingueren que s'havia de buscar una solució definitiva, «y ante la imposibilidad [...] de continuar la dicha compañía...», van acordar que: 1) Miquel Llobet i Ramon Sistaré decidien dissoldre la companyia; 2) Francesc Llobet cedia tots els seus drets en l'empresa als altres socis (Miquel Llobet i Ramon Sistaré) i els venia la seva tercera part. El preu de compra s'establí en 9.356 pessetes, 3.126 de les quals per la part que li correspon «sobre la maquinaria y demás efectos...» i les restants 6.230 per la seva participació en la resta de l'haver social. I es pactà, a més, que cedien a Francesc Llobet «la prensa que tenían en San Quintin destinada para pacas, la máquina de ovillos que también ya tenían en San Quintin, el banquillo y la máquina para las madejas, el carretón de mano, dos aspis, dos quinqués y una escalera de mano...». Per garantir el compliment del que s'havia pactat, els compradors van ser avalats per Carles Godó i Pié.[2]

1. ACAN, fons notarial, Antoni Costa, Igualada, 1 de juny de 1887, folis 591v-600r. La societat va ser escripturada pel notari Esteve Mingella, de Sant Quintí de Mediona, el 2 de març de 1879.
2. ACAN, fons notarial, Antoni Costa, Igualada, 1 de juny de 1887, folis 591v-600r. En relació a aquesta operació, el març de 1887, Miquel Llobet i Matas i Francesc Llobet i

Tot seguit, Ramon Sistaré i Miquel Llobet van constituir la societat R. Sistaré i Llobet amb un capital social de 30.000 pessetes, a parts iguals, 15.000 de les quals en efectiu i les 15.000 restants «por la maquinaria instalada ya en el edicio-fábrica...», que tenia per objecte «la fabricación de hilados y torcidos [...] y demás negocios que se relacionen con la espresada fabricación...», i la seva durada havia de ser de cinc anys, amb l'advertiment que si moria algun dels dos socis, quedaria dissolta, si no es decidia el contrari.[3] L'òbit de Miquel Llobet va tenir lloc el 29 de novembre de 1888,[4] i Sistaré, la vídua (Carme Arús) i els tutors van acordar, el desembre de 1888, la continuació de la societat sota la raó social de Sistaré y Sucesores de M. Llobet. Es pactà que l'esmentada companyia tindria una durada d'un any i que es prorrogaria d'any en any, si no es donava per acabada a petició d'alguna de les parts.[5] L'expressada societat subsistí fins al juny de 1894, en què Sistaré i Carme Arús van convenir procedir a la seva liquidació. Els actius de l'empresa es van valorar en 40.000 pessetes, la meitat de les quals corresponien a cada soci. El fet que Camil (l'hereu de Miquel Llobet) fos menor d'edat determinà que aquesta transacció hagués de ser autoritzada pel jutjat, que atorgà el consentiment el 9 de maig de 1894. En definitiva, es pactà que Carme Arús cedia a Ramon Sistaré la meitat dels béns de la societat «Sistaré i Successors de M. Llobet» i venia «aquella fàbrica con su edificio, máquina de vapor de doce caballos antes, hoy de

---

Olivé van declarar que el primer acreditava del segon 13.632 ptes. per un pagaré signat el gener de 1879 i vençut el passat desembre, del qual quedaven pendents de pagament 6.856 ptes., i que Francesc Llobet, per garantir aquest deute, oferí «todas las cantidades en metálico, géneros, primeras materias, efectos i maquinaria que le corresponde en la sociedad "Miquel Llobet y Compañía" en liquidación...». El debitori quedà cancel·lat poques setmanes després (ACAN, fons notarial, Antoni Costa, Igualada, 8 de març de 1887, folis 205v-208r).

3. ACAN, fons notarial, Anton Costa, Igualada, juliol de 1887, folis 723v-727r. Es pactà, també, que Miquel Llobet assumiria «la dirección de la fábrica y de todas las operaciones a la fabricación...» i que estaria obligat a viure a l'empresa, i que Sistaré s'ocuparia de totes les operacions de compra de primeres matèries i venda del gènere fabricat. La remuneració de cadascun d'ambdós socis s'establí en 40 ptes. setmanals.
4. El novembre de 1888, Miquel Llobet, natural de Sant Pere de Riudebitlles i veí d'Igualada, féu testament i designà marmessors la seva muller Carme Arús i Girona i el seu cunyat Camil Arús. Llegà als seus fills Miquel, Dolors i Àngela la suma de 1.000 ptes. en pagament de la llegítima paterna; 375 ptes. a la seva filla Antònia, religiosa de les Filles de la Caritat, només en el cas que deixés el convent, que juntament amb les 625 ptes. que ja havia rebut completarien la llegítima; disposà que la seva muller fos usufructuària dels seus béns i instituí hereu universal el seu fill Camil Llobet, menor d'edat (ACAN, fons notarial, Plàcid Llucià, Igualada, 29 de novembre de 1888, folis 1985v-1986r).
5. ACAN, fons notarial, Anton Costa, Igualada, 24 de desembre de 1888, folis 1290v-1295r. Tanmateix, es van modificar alguns dels pactes: Sistaré assumí també la direcció del procés de fabricació; la seva remuneració setmanal es mantingué en 40 ptes., però la de Carme Arús es reduí a 20; i s'establí que dita vídua tindria dret a «habitar con su familia, sin que para ello deba entregar cantidad ni estipendio alguno, en la misma casa-fábrica...».

cincuenta, calderas, transmisiones, embarrados y demás maquinaria, depósito para agua y demás pertenencias...» ubicada al carrer de la Creueta, amb les següents condicions: 1) Ramon Sistaré assumiria tots els crèdits i càrregues de la companyia, entre els quals el deute de 32.977,62 pessetes acreditat pels hereus de Rosa Valls; 2) el preu de venda s'establí en 20.000 pessetes, 2.750 de les quals corresponien a l'haver social, i les restants 17.250, al valor dels immobles, maquinària i estris; 3) la venedora manifestà que abans d'aquest acte havia rebut 750 pessetes, i es consignà que les restants 19.250 (segons el que disposà el jutjat) es pagarien: 750 pessetes en cadascun dels cinc anys compresos de juny de 1895 fins al de 1902, inclusius; 1.500 pessetes el dia que Camil Llobet s'hagués de redimir de l'obligació de fer el servei militar; 1.000, quan s'hagués de pagar la llegítima a la seva germana Àngela Llobet; i les restants 10.750, el juny de 1903, quan Camil Llobet assolís la majoria d'edat. Sistaré acceptà aquestes condicions i es va comprometre a pagar un interès del 5,5% a les sumes pendents de liquidació. També s'obligà «a dar ocupación en la dicha casa fàbrica y en los trabajos de aspe al igual que hoy día y bajo la retribución igual que las demás trabajadoras u operarias en el aspe a Doña Carmen Arús i Girona y a su hija Angela Llobet i Arús, cumpliendo éstas también como lo han venido verificando hasta hoy...» mentre no s'hagués liquidat el deute, així com «del derecho de habitar la casa de frente de la dicha fábrica, o sea, la que (...) se compone de planta baja, primer piso y desvan (...), derecho de habitación que se entenderá respecto a los departamentos que hoy día ocupa, y por consiguiente excepción hecha, en los bajos, de los locales que sirven para almacen y escritorio, y en el desván la parte que ocupan los aspes y en donde trabajan otras operarias en dicha ocupación...», a títol totalment gratuït, sense assumir reparacions ni impostos.[6]

Per tant, en la compra d'aquest vapor i en el fet que, finalment, passés a ser propietat de Ramon Sistaré hi tingué un paper decisiu el préstec procedent dels béns de Teresa Valls, obtingut arran que Sistaré estava casat amb una germana seva. Els Valls (de cal Macó) eren uns dels principals blanquers d'Igualada, i per interessos del clan familiar, Rafael Valls i Gassó (nascut el 1846) es casà amb Taresa Valls i Gassó (nascuda el 1848) quan tots dos eren unes criatures: el nuvi tenia al voltant de divuit anys i la núvia uns setze. Rafael era oncle de Teresa per via paterna i ambdós eren cosins germans per via materna. La raó d'aquest enllaç matrimonial rau en el fet que Teresa havia esdevingut hereva del patrimoni familiar que havia acumulat el seu avi. Tots dos cònjuges van tenir set fills, cinc dels quals van morir a la infantesa o a la joventut i dos van arribar a edat adulta: Rafael i Rosa. Uns anys després, Teresa adquirí consciència del caràcter interessat i antinatural del seu casament i se separà del marit. Morí molt jove, el 1880, quan només tenia trenta-dos anys. En el seu testament designà marmessors de les seves últimes voluntats i tutors dels seus fills els seus cunyats Ramon Sistaré (casat amb la seva germana Antònia Valls i Gassó) i Enric Serrahima (casat amb una altra de les seves germanes: Maria Valls i

6. ACAN, fons notarial, Antoni Costa, Igualada, 23 de juny de 1894, folis 538v-563r.

Gassó) i Manuel Dolcet, de Barcelona.[7] Una part considerable del seu testament està dedicada a descriure les vicissituds del contenciós en demanda d'anul·lació del seu matrimoni amb Rafael Valls que se seguia davant el Tribunal Eclesiàstic de la Diòcesi, «persuadida de que mi matrimonio [...] es nulo y de que mi primo y tío lo contrajo de mala fe...». Expressà que volia que «mis hijos herederos queden, como seguramente quedarán, libres de la patria potestad...» del seu marit, i atès que el seu matrimoni obeí a la intriga de l'«ageno deseo de que recayese un día la administración de mis bienes en Don Rafael Valls i Gassó, y yo en uso de mi derecho y voluntad no lo quiero...». Exculpà d'aquesta conxorxa la seva mare, Francesca Gassó, «que como yo ha vivido siempre inocente e ignorante hasta principios de mil ochocientos setenta y ocho, de la nulidad de mi matrimonio, que no tuvo en él otra participación que la impuesta por su suegro de no oponerse al mismo ostensiblemente...».[8]

En la tramitació del llegat, a més dels marmessors Ramon Sistaré i Manuel Dolcet —atès que el tercer, Enric Serrahima, més aviat mostrà una actitud inhibicionista—, hi van tenir un paper molt actiu Francesca Gassó i també Rafael Valls i Gassó, malgrat el desig ben explícitament formulat per la seva dona que no tingués cap mena d'intervenció en la gestió de l'herència. Sigui com sigui, tota alteració de la situació del patrimoni —mentre els hereus fossin menors d'edat— requeria la preceptiva autorització judicial. La liquidació d'un dels actius més importants —la tercera part de la fàbrica hidràulica de Baix, de Molins de Rei— donà lloc a un dipòsit de 242.976,02 pessetes en efectiu a la sucursal del Banc d'Espanya, de Barcelona. L'existència d'un saldo líquid tan considerable comportà que els marmessors de l'herència es veiessin pressionats per alguns demandants de crèdit, la qual cosa ocasionà que aquesta suma s'invertís, durant el bienni de 1883-84, en quatre préstecs hipotecaris. Els primers sol·licitants van ser: Joan Godó i la seva mare Bonaventura Llucià —que acabaven d'adquirir l'antiga fàbrica de la Igualadina Cotonera— els quals van demanar un préstec per import de 100.000 pessetes; Rafael Carol, propietari veí d'Igualada, un altre de 50.000 pessetes; i la societat formada pels germanastres Miquel i Francesc Llobet i Ramon Sistaré —un dels marmessors i tutor—, un altre de 30.000.[9] En aquest tràmit, Rafael Valls i Gassó i Enric Serrahima s'oposaren a la concessió del crèdit demanat per la societat M. i F. Llobet i R. Sistaré i Cia. «por no ofrecer garantía suficiente los efectos mercantiles...». El jutge que s'ocupà del cas dictà, finalment, un *auto* (datat a Barcelona el 3 d'agost de 1883) en què autoritzà la formalització dels crèdits sol·licitats per Joan Godó i la seva mare i per Rafael Carol, i desestimà la demanda formulada per l'esmentada companyia. L'agost de 1883, els esmentats usufructuària i mar-

7. AHPB, notari Ignasi Gallisà, Barcelona, 2 de novembre de 1880, folis 3475v-3480r. El testament és datat a Barcelona el 4 d'agost de 1880, és a dir, dues setmanes abans de la seva mort.
8. Ibídem.
9. AHPB, Lluís Gonzaga Soler i Pla, Barcelona, 10 d'agost de 1883, folis 4374v-4393r.

messors —amb l'assistència de Rafael Valls— van formalitzar la concessió d'un préstec de 50.000 pessetes a Rafael Carol Valls (casat amb Rosa Godó i Llucià) per un termini de cinc anys i a un interès del 5 %.[10] El mateix dia se'n va escripturar un altre de 100.000 pessetes amb Joan Godó i Llucià, propietari i fàbricant, i la seva mare Bonaventura Llucià i Grifell (vídua de Ramon Godó i Pie), per un termini de cinc anys i al 5 % d'interès.[11] Les demandes de nous sol·licitants de crèdit determinaren que els administradors del patrimoni instessin el jutjat a autoritzar nous crèdits a càrrec de dit dipòsit al Banc d'Espanya. El jutge (malgrat l'oposició d'Enric Serrahima) dictà un *auto* el 8 de gener de 1884 en què aprovava la concessió d'un préstec de 60.000 pessetes a Francesc Coma i Freixa, crèdit que s'escripturà el febrer de 1884 per un termini de cinc anys i a un interès del 5 %.[12] Posteriorment, també a sol·licitud dels implicats, el jutge autoritzà (per *auto* de 6 d'octubre de 1884) un nou crèdit a la societat Miquel Llobet i Cia., i Rafael Valls «se conformó con ello...», i Enric Serrahima «no manifestó [...] cosa alguna...». El préstec es va escripturar l'11 d'octubre i el seu import era de 32.977,62 pessetes, per un termini de cinc anys i un interès del 5 %. Els prestataris oferiren, en garantia hipotecària, «toda aquella fábrica —localizada a Igualada— con su máquina de vapor, calderas, transmisiones, embarrados y demás maquinaria, depósito para aguas y demás pertenencias de ella con una casa para el hortelano contigua a dicha fábrica y otra frente de ésta para habitación del dueño con los patios existentes [...] y los cubiertos edificados en cada uno de ellos, así como la pieza de tierra huerta con agua con su noria, lavadero y pozo...».[13]

Una vegada assolit el control de l'herència de Teresa, el novembre de 1894, Magdalena i Francesca Gassó i Rafael Valls i Gassó van signar els capítols matrimonials relatius a l'enllaç (celebrat el 18 d'abril de 1894) del seu nét i fill, respectivament, Rafael Valls i Valls, «del comercio», amb Magdalena Biosca i Ramínez, filla d'una altra família de grans blanquers igualadins.[14] El matrimoni no deixà descendència. La filla sobrevivent de Rafael Valls i Gassó, Rosa, es casà amb Ramon Godó i

10. El prestatari oferí, en garantia hipotecària: una casa a Igualada ubicada al carrer Santa Maria, 12; la finca de can Sabater, localitzada al terme d'Òdena, que tenia una extensió de 293,8 ha; la propietat de Can Gual (terme de Bellprat) que tenia una extensió de terra de 96,9408 ha; i tres trossos de terra localitzats també al terme de Bellprat.
11. AHPB, Lluís Gonzaga Soler Pla, Barcelona, 10 d'agost de 1883, folis 4394v-4409r. Els prestataris van oferir en garantia la fàbrica de la Igualadina —que havien adquirit el 1881 totalment buida de maquinària— i totes les altres propietats immobiliàries, drets d'aigua, etc. que havien estat propietat de l'esmentada societat.
12. AHPB, Lluís Gonzaga Soler i Pla, Barcelona, 9 de febrer de 1884, folis 676v-689v. El deutor aportà, com a garanties hipotecàries, dos extensos terrenys edificables, localitzats a Sant Martí de Provençals.
13. AHPB, Lluís Gonzaga Soler i Pla, Barcelona, 11 d'octubre de 1884, folis 4991v-5002v. Es diu que aquest complex fabril i hortícola ocupava una superfície de 7.978,73 m2.
14. ACAN, fons notarial, notari Plàcid Llucià, Igualada, 2 de novembre de 1894, folis 1596v-1610r.

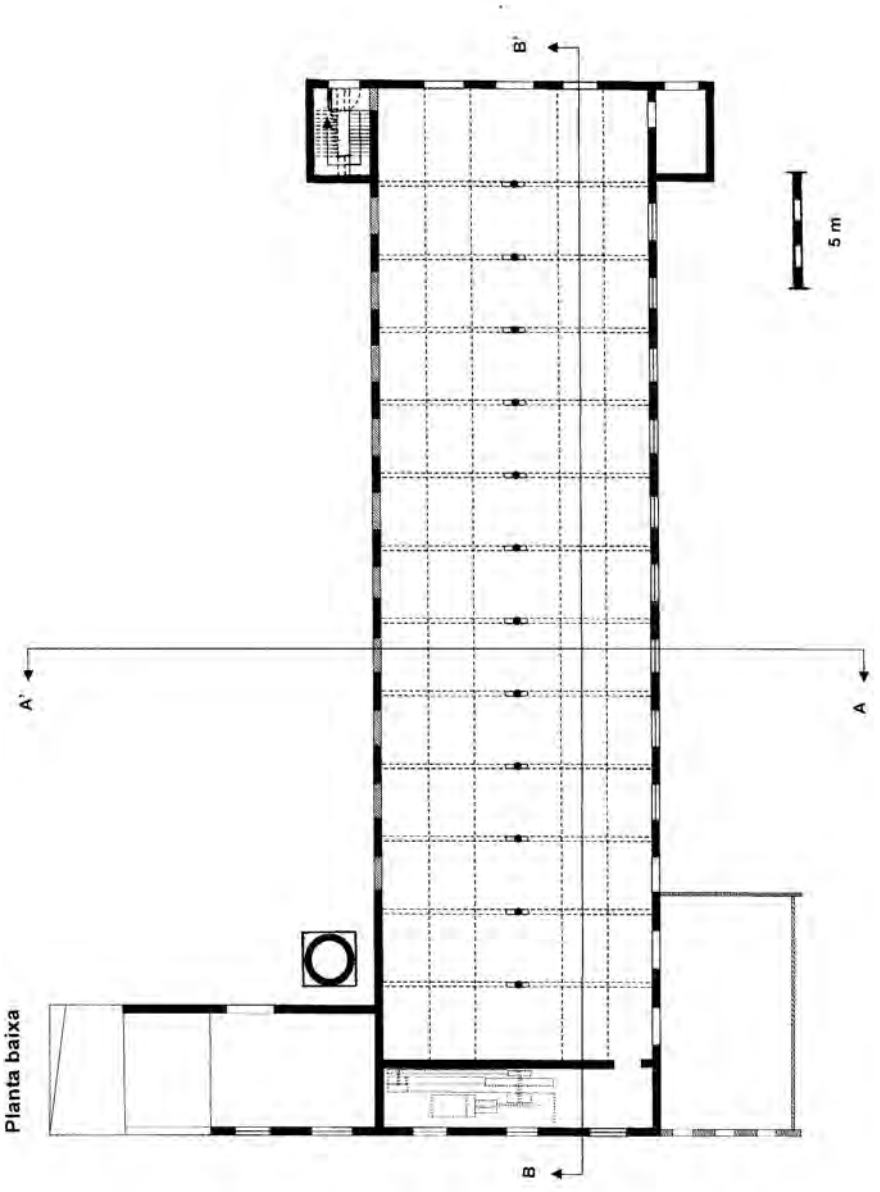
Lallana, nomenat després comte i significat membre d'aquesta rellevant família d'industrials, polítics i propietaris d'un destacat diari barceloní.[15] L'òbit (el 16 de març de 1896) de qui n'era usufructuària, Francesca Gassó i Gabarró, féu que es dividís l'herència deixada per Teresa Valls, operació que tingué lloc el novembre de 1896. En aquesta època, el patrimoni immobiliari romania intacte, per bé que els crèdits havien experimentat algunes mutacions. El crèdit atorgat a la societat Miquel Llobet i Cia. (de 32.977,62 pessetes) subsistia vençut i quedà repartit, a parts iguals, entre ambdós germans.[16]

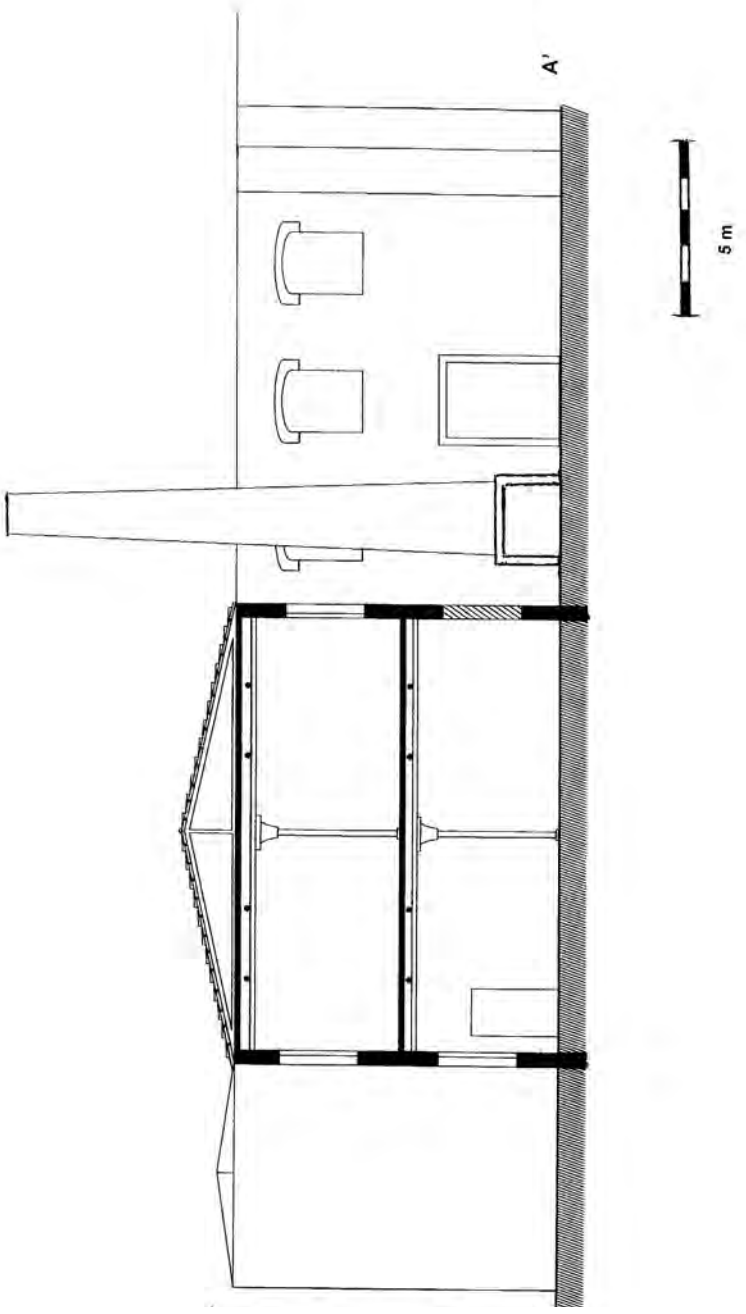
Finalment, Ramon Sistaré esdevingué, com hem vist, únic propietari del «vapor de baix», el qual, segons tots els indicis, no va funcionar d'una manera regular —malgrat la successió de societats— fins al final del segle XIX. És a partir de l'exercici de 1890-91, quan les matrícules industrials igualadines consignen que la societat Sistaré i Successors de M. Llobet hi tenia en funcionament 1.000 fusos a vapor i, posteriorment, des del 1898-99, Ramon Sistaré hi tenia instal·lats 14 telers moguts també a vapor.[17] En el decurs de les dècades següents, aquesta fàbrica va funcionar de manera ininterrompuda, dedicada al tissatge de gèneres de cotó. El traspàs de Ramon Sistaré es produí el 26 de juliol de 1902.[18] El succeí el seu fill Amadeu, que el desembre de 1904 aconseguí pagar a Camil Llobet i Arús —llavors escrivent, solter i veí d'Igualada— el saldo de 1.000 pessetes que hi havia pendent d'amortització de la compra de la meitat de la societat Sistaré i Successors de M. Llobet,[19] però subsistí el debitori de 32.977,62 pessetes acreditat pels germans Rafael Valls i Valls, del comerç, i Rosa Valls i Valls, resident a Barcelona. Les relacions familiars que unien tots dos, mare i fill Antònia Valls i Amadeu Sistaré, amb els creditors van determinar, amb tota probabilitat, que aquests tinguessin una condescendència extrema envers els deutors. L'octubre de 1909, van declarar que el debitori «se ha venido prorrogando verbal y sucesivamente...» i que s'havia pactat prorrogar-lo per

15. Ramon Godó Lallana era fill de Carles Godó i Pie i esdevingué cap del clan familiar arran de la mort (el 1901) de l'únic fill baró de Bartomeu Godó i Pie, germà i soci de l'anterior. El seu matrimoni amb Teresa Valls —que morí el 1922— comportà el naixement de nou fills. En la plenitud del caciquisme, va ser elegit tres vegades seguides diputat al Congrés pel districte d'Igualada (entre 1898 i 1905) i, paral·lelament, passà a exercir la gerència de *La Vanguardia* i la dels altres negocis familiars: les fàbriques de cànem, de paper..., abans que fos distingit amb un títol nobiliari. Per a una semblança biogràfica d'aquest personatge, vegeu: Josep PLA: *Obra completa. Volum XXIX. Homenots, quarta sèrie*, Barcelona, Destino, 1966, p. 279-318; Agustí CALVET (Gaziel): *Història de «La Vanguardia» i nou articles sobre periodisme*, Barcelona, Empúries, 1994, p. 37-48 i pàssim; i Vis MOLINA: *Los Godó. Los últimos 125 años de Barcelona*, Madrid, Martínez Roca, 2005, p. 53-95 i pàssim.
16. AHPB, Josep Ferrer i Bernadas, Barcelona, 24 de novembre de 1896, folis 5789a-5815r.
17. ACAN, administració municipal, *Matrícula[s] industrial[es]…*, relatives als exercicis de 1890-91 i de 1898-99.
18. ACAN, fons notarial, Martí Gual, Igualada, 23 de desembre de 1902, folis 1169v-1172v.
19. ACAN, fons notarial, Martí Gual, Igualada, 17 de desembre de 1904, folis 855v-858r.

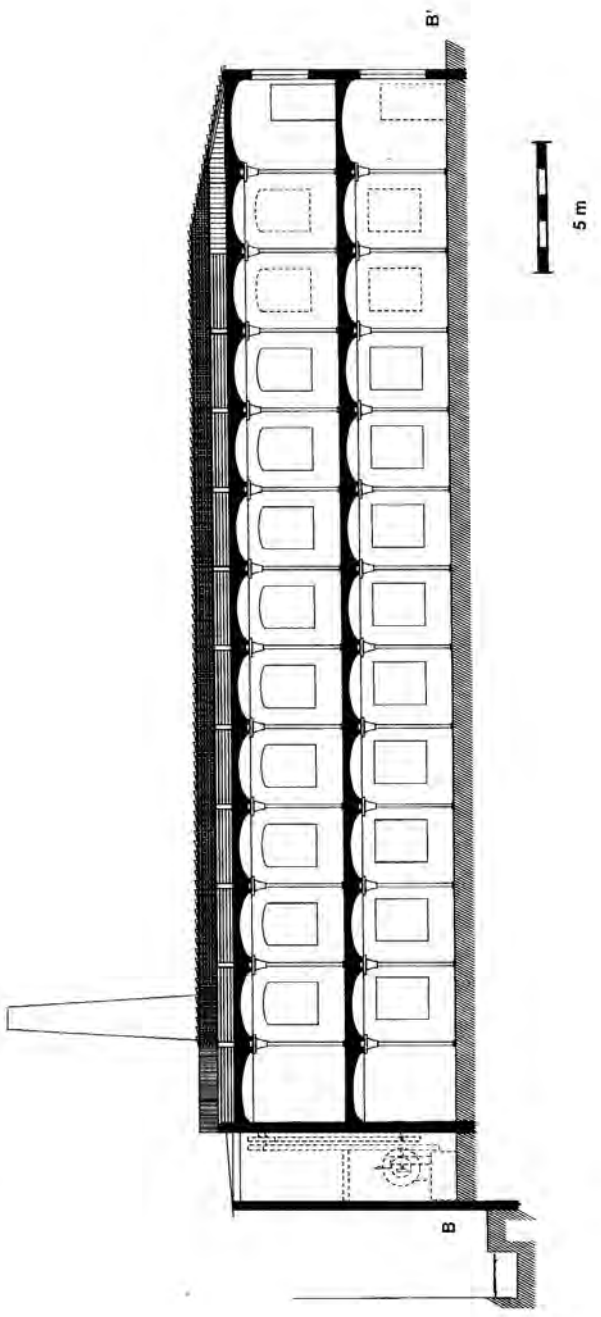
altres cinc anys.[20] L'òbit de Rosa Valls (sense haver fet testament) determinà que el 1922 el jutjat declarés hereus de la meitat del crèdit els seus vuit fills: Maria, Carles, Rosa, Ramon, Antònia, Roser, Mercè i Glòria Godó Valls, representats pel seu pare Ramon Godó Lallana.[21] La situació es prolongà fins al febrer de 1923, en què Antònia Valls i Amadeu Sistaré van pagar les 32.977,62 pessetes del préstec, la meitat a Ramon Godó Lallana i l'altra meitat a Rafael Valls i Valls.[22] Mentrestant, la intensa inflació viscuda durant els anys de la I Guerra Mundial (els preus al consum van augmentar un 89% entre 1914 i 1920) havia comportat una enorme desvalorització del deute en pessetes constants.[23] L'antic vapor aixecat per Francesc d'Assís Mas —que, entrat el segle XX, va ser electrificat— ja fa anys que ha deixat de funcionar com a fàbrica tèxtil, però l'edifici ha arribat intacte fins avui. Els plànols d'aquesta fàbrica —elaborats per Pere Pascual, Magí Puig i Carme Ferreras en el context de l'estudi *El Rec: el primer barri industrial d'Igualada*—, reproduïts a continuació, ens en mostren les característiques arquitectòniques.

20. RPI, finca 552, Igualada, 24 de desembre de 1909, folis 8v-9v. La pròrroga, l'escriptura el notari Albert Gabarró Torres, Barcelona, el 26 d'octubre de 1909.
21. RPI, finca 552, Igualada, 2 de juny de 1922, folis 9v-r.
22. RPI, finca 552, Igualada, 12 d'abril de 1923, folis 9r-10v. La cancel·lació va ser escripturada pel notari Josep Torelló, de Barcelona, el 22 de febrer de 1923.
23. Cf. Jordi Maluquer de Motes: «La paradisíaca estabilidad de la anteguerra». Elaboración del índice de precios al consumo en España, 1830-1936», *Revista de Historia Económica*, 2 (2006), p. 381-382.

B'
5 m
A'
A
B
Planta baixa

acció transversal

Secció longitudinal

APÈNDIX 2

La família Mas

